

Мирјана Поленак - Аќимовска
Владо Бучковски
Гоце Наумовски
Есин Кранли Бајрам

ИЗБОР НА ТЕКСТОВИ ОД РИМСКОТО ПРАВО

**Мирјана Поленак-Аќимовска
Владо Бучковски
Гоце Наумовски
Есин Кранли Бајрам**

ИЗБОР НА ТЕКСТОВИ ОД РИМСКОТО ПРАВО

(ПЕТТО ИЗДАНИЕ)

Скопје, 2020

Проф. д-р Мирјана Поленак-Акимовска
Проф. д-р Владо Бучковски
Проф.д-р Гоце Наумовски
Доц.д-р Есин Кранли Бајрам
Избор на текстови од римското право

Издавач: Софија-Богданци

Лектура и Коректура: д-р Крсте Ристески
Рецензенти: проф. д-р Иво Пухан
проф. д-р Никола Сотировски

Според Мислењето на Министерството за култура бр.08-3070/2 од 27.04.1995 година за учебното помагало „Избор на текстови од римското право“ се плаќа повластена даночна стапка

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

34(37)(076)

ИЗБОР на текстови од римското право / Мирјана Поленак-Акимовска ...
[и др.]. - (5. изд.). - Богданци : Софија, 2020. - 212 стр. ; 24 см

Други автори: Владо Бучковски, Гоце Наумовски, Есин Кранли Бајрам. - Регистар

ISBN 978-608-4756-43-9

1. Поленак-Акимовска, Мирјана [автор] 2. Бучковски, Владо [автор] 3.
Наумовски, Гоце [автор] 4. Кранли Бајрам, Есин [автор]
а) Римско право - Извори - Практикуми

COBISS.MK-ID 112436490

ПРЕДГОВОР

Книгава насловена „Избор на текстови од римското право“ настана како резултат од потребата на студентите по право, постдипломците кои се интересираат за римското право, како и воопшто на сите оние на кои правото им е вокација. Книгата е една релативно заокружена целина - избор од изворите на римското право. Притоа, првично се имаше на ум дека и најдобриот учебник по римско право е само интерпретација на изворите на римското право и дека младите студенти по право кои што туку навлегуваат во правните студии треба да научат да го толкуваат правото, изучувајќи ги изворите. Па, зошто да не се започне со изворите на римското право ако е веќе познато дека Римјаните „дале лекција од правото на сите народи од светот“. Римското право е еден вид „лабораторија“ за младите правници, кои го изучуваат овој предмет на прва година на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје. Преку стекнувањето на навиката да се изучуваат изворите на римското право кои за среќа во најголем број случаи римските правници ги конципирале не преку апстрактно теоретизирање туку преку обработка на случаи (на пример: дека оригинарното стекнување на сопственост настанува на дивите животни, птиците и рибите штом некој ќе ги фати, потоа што ќе се случи ако некој вткае пурпурен конец во свое одело или ако на твоја хартија или пергамент Тициј напише песна или расказ и т.н.) студентите по право ќе научат постојано да се служат со изворите од соодветната правна гранка при подготвувањето на испитите. Впрочем, како услов за еден правник вистински да го познава правото и да умее да го толкува изворите на правото е постојано „да го држи в рака законот“.

Оваа книга е замислена како кохерентна целина со учебникот „Римско право“ од Иво Пухан, Мирјана Поленак-Акимовска, Владо Бучковски и Гоце Наумовски. Впрочем и „Избор на текстови од римското право“ чија систематика содејствува со учебникот, има првенствена цел да претставува соодветен практикум за вежби, за подготвување на семинарски трудови и евентуално за продлабочено изучување на римското право, особено на институтите кои биле создадени и втемелени во римското право.

Се чини дека еден ваков труд е корисен уште повеќе, затоа што денес вредноста на римското право има двојна улога (првата, историска, заради тоа што преку создавањето и развојот на римското право за време на настанувањето и развојот на римската држава, а и по нејзиното пропаѓање патиштата на ова право станале фундамент вграден во основите на европската и светската цивилизација, и втората, римското право

вградено во римската правна наука како темел за современата правна наука и за правните системи) добива во значење. Наспроти еден кус период во социјализмот кога се негираше и оспоруваше значењето на римското право преку искажаните ставови за ова право кое „има експлоататорски карактер и кое се базира на нееднаквоста меѓу луѓето“, денес, преку јасната изразена тенденција кон приватната сопственост како доминантен облик на сопственост и претприемништвото, се навраќаме на вредностите на римското право. Поради тоа, го имаме предвид фактот дека голем дел од системот кој Римјаните со векови го изградувале се однесува и ги регулира односите меѓу луѓето како слободни производители на стоки и корисници на услуги, како и на правата и обврските на луѓето во бракот и семејството, управувањето со имотот и др. Римското право како еден „експеримент кој го извел животот“ треба да се посматра во контекст на општествено-економските и правните односи на времето кога настанало, но, притоа мора да се земе предвид и неговото универзално значење затоа што Римјаните создале правна техника и се служеле со правна логика кои се пример сè до денес. Поради сè ова изучувањето на римското право е важно за едукацијата на правниците, а добар пат да се изучи римското право е да се проследат изворите на ова право.

Поради сето погоре кажано се чини дека е неспорен педагошко-дидактичкиот карактер на оваа книга.

Треба да се напомене дека во поранешна Југославија беа изготвени и објавени некои извори на Римското право, било тоа фрагментарно или во посебни збирки и практикуми. Ќе ги спомнеме трудовите: Д-р Иво Пухан, „Курс латинског језика“, Београд, 1948 година; Д-р Јелена Даниловиќ и Д-р Обрад Станојевиќ, „Текстови из Римског права“, Практикум за вежбе, Београд, 1973 година, Д-р Анте Ромац, „Извори римског права“, Загреб, 1973 година, Д-р Антун Маленица, „Извори римског права“, Београд, 1989 година. Исто така постојат и други збирки од извори на Римското право кои исто како и погоре споменатите ги зедеовме предвид во конципирањето на нашата книга. Не е спорно дека значењето на погоре наведените збирки на извори на Римското право е големо за правната романистика воопшто меѓутоа, голема штета е што македонскиот читател тешко може да допре до нив. Токму поради тоа, за нашето јазично подрачје е нужна една ваква книга која содржи избор на текстовите од Римското право. Со оглед на тоа што младите студенти по право и воопшто правниците најдобро не го познаваат латинскиот јазик, даден е превод на изворите, со тоа што за позначајните извори претставен е и латинскиот текст. Треба да се напомене дека преводот е на авторите, даден некаде послободно, некаде буквално, а на извесни места низ текстот се сретнуваат и забелешки кои што се дадени во заграда, со тоа што истите се во функција на објаснување на текстот.

Систематиката на трудот поаѓа од педагошките дострели кои се основна интенција на ова книга. Првиот дел се однесува на поделбата на изворите на римското право, за правото и правичноста, поделба на правото како и извадоци од Кралските закони, Законот на дванаесетте таблички, примери за *leges*, фрагменти од едиктите, пример за *senatus con-*

sulta, примери за *responsa prudentium*, примери за царски конституции и законот за цитирање. Со оглед на тоа што одредбите од *Corpus iuris civilis* ја чинат во голем обем содржината на вториот дел, за најголемата кодификација од антиката до денес, како што многумина ја нарекуваат Јустинијановата кодификација, меѓу изворите на правото ќе биде даден само кус осврт без да се навлегува во содржината. Истово е направено за да нема повторување.

Вториот дел е конципиран врз основа на Гајевата трипартитна поделба на правото. Првиот оддел се однесува на *Jus quod ad personas pertinet*, првата глава го разработува статусното право, а втората семејното право. Вториот оддел се однесува на *jus quod ad res pertinet* со тоа што првата глава се однесува на стварното право, втората на облигационото право, а третата на наследното право. Третиот оддел го опфаќа *jus quod ad actiones pertinet*.

Значи, целиот втор дел ги обработува поедините правни институти со тоа што се следи логичната систематика инкорпорирана во учебниците „Римско право“ од Иво Пухан, „Римско право“ од Иво Пухан и Мирјана Поленак-Акимовска, и Римско право“ од Иво Пухан, Мирјана Поленак-Акимовска, Владо Бучковски и Гоце Наумовски.

На крајот е содржан предметен регистар кој е во функција на подобро снаоѓање со текстот како и кратенки кои служат за подобро разбирање на текстот кој е содржан во оваа книга.

Поради просторната ограниченост и техничката условеност можни се и некои евентуални пропусти, но и покрај тоа, се надеваме дека ќе биде корисна присутноста на еден ваков текст.

Март, 2020 година

Авторите

КОН ВТОРОТО ИЗДАНИЕ

Потребата од второто издание на „Избор на текстови од римското право“ се наметна како нужност по исцрпеноста на тиражот на првото издание.

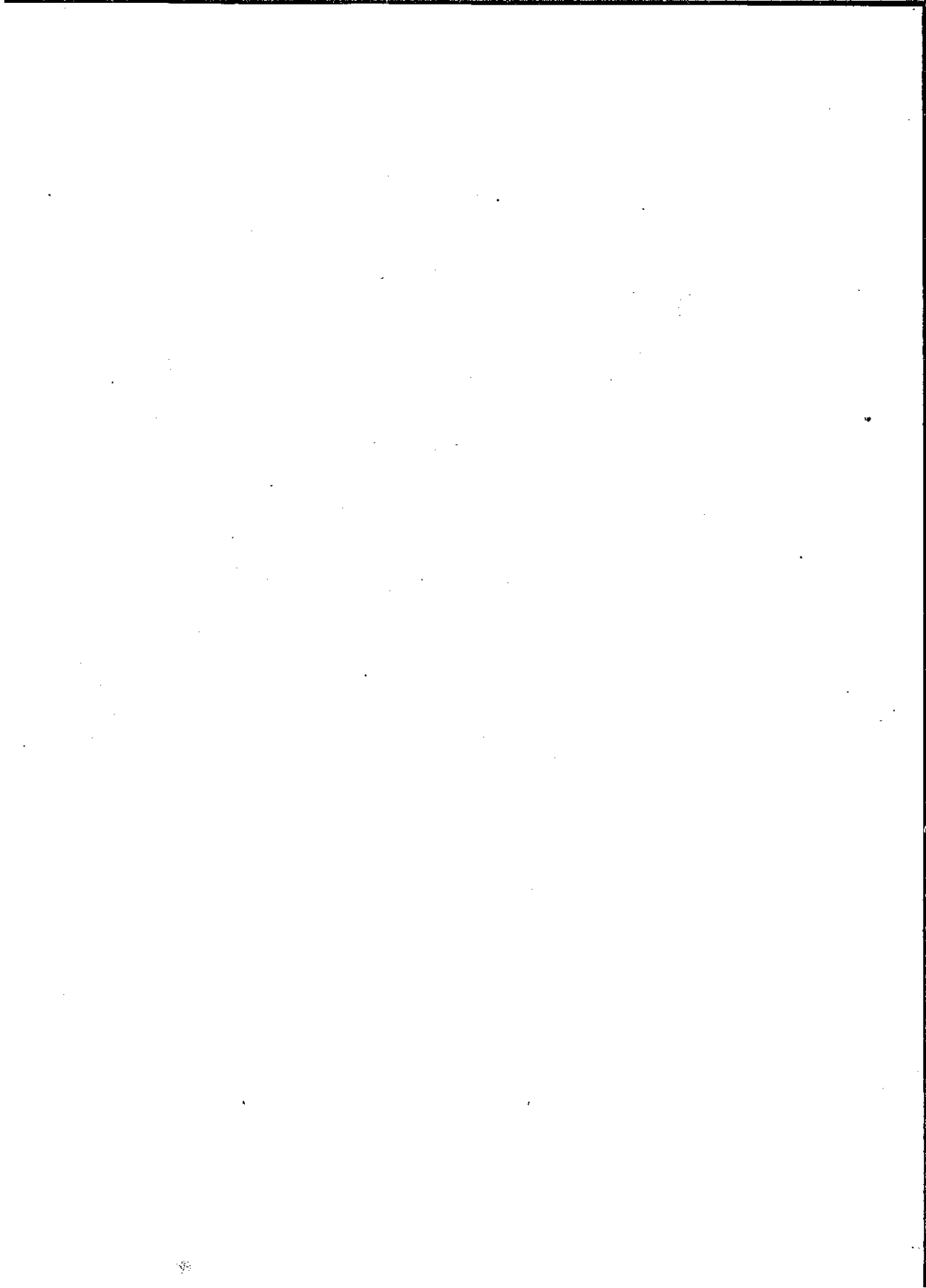
Второто издание во поглед на систематиката и содржината е идентично со претходното. Увидените технички пропусти од првото издание на „Избор на текстови од римското право“ се корегирани, а насловната страница е видоизменета и со подобар технички квалитет.

Голема благодарност кон оние кои го помогнаа излегувањето на второто издание на оваа книга.

Октомври, 2000 година

Авторите

ПРВ ДЕЛ

ВОВЕД

А. ПОДЕЛБА И ИЗВОРИ НА РИМСКОТО ПРАВО

а) За правото и правичноста, поделба на правото.

1. *D. 1,1,1,pr-1 (Ulpianus libro primo institutionum) Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est autem a iustitia appellatum: ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi. Cuius merito quis nos sacerdotes appellet: iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profiteamur, aequam ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram nisi fallor philosophiam, non simulatam affectantes.*

Кога се сака да се изучува правото, треба најнапред да се сознае од каде потекнува називот право „ius“. Тоа, имено е наречено по правичноста (iustitia) - бидејќи како што тоа убаво го дефинира Целзо - правото е вештина за доброто и правичното. Поради тоа нас (забелешка: правниците) понекогаш не нарекуваат свештеници бидејќи ја почитуваме правичноста, учиме да се препознава доброто и правичното, делејќи го правичното од неправичното и разликувајќи го дозволеното од недозволеното (забранетото), и поттикнувајќи ги луѓето на добро не само со страв од казна туку и со укажување на награда, со што ако не се лажам, ја проповедаме вистинската а не лажна филозофија.

2. *D. 1,1,10,1 (Ulpianus libro primo regularum) Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.*

Правни начела се: чесно да се живее, на друг да не му се штети, на секому да му се даде тоа што му припаѓа.

3. *D. 1,1,10,pr (Ulpianus libro primo regularum) Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.*

Правичност е постојано и трајно настојување на секого да му се даде правото што му припаѓа.

4. *Iustiniani, Nov. 69,pr Una omnium perfectissima virtus inter homines censenda est, quae ius suum cuique tribuit, iustitiam dicimus.*

Најсовршена доблест меѓу луѓето се смета онаа која на секого му го признава правото кое му припаѓа, а кое ја нарекуваме правичност.

5. *Gai, Inst. 1,1 Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur:*

nam, quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est vocaturque ius civile, quasi ius proprium civitatis; quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. Populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur.

Сите народи кои се управуваат по законите и обичаите се служат делумно со своето сопствено, а делумно со правото заедничко за сите луѓе, бидејќи правото кое некој народ сам за себе го создал е неговото сопствено и се нарекува граѓанско право (jus civile), како посебно право на таа држава. А она (забелешка: право) кое го создало природниот разум меѓу сите луѓе и кое сите народи подеднакво го почитуваат се нарекува општо право (jus gentium) како право со кое се служат сите народи. И римскиот народ се служи делумно со своето сопствено, а делумно со правото заедничко за сите луѓе.

6. D. 1,1,1,3 (Ulpianus libro primo institutionum) Ius naturale est quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est. Hic descendit maris atque feminae conjunctio, quae nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio.

Природно право (jus naturale) е она со кое природата ги подучила сите живи суштества, бидејќи тоа право не е својствено само на човечкиот род, туку е заедничко на сите живи суштества, кои се појавуваат на земјата и во морето, па и за птиците. Тука спаѓа врската меѓу мажот и жената која ние ја нарекуваме брак, раѓањето на децата и нивното одгледување.

7. Iustiniani, Inst. 1,2,11 Sed naturalia quidem iura, quae apud omnes gentes peraeque servantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanenet: ea vero, quae sibi quaeque civitas constituit, saepe mutari solent vel tacito consensu populi vel alia postea lege lata.

Но, природните права (naturalia iura) кои сите народи подеднакво ги почитуваат, востановени со некое божествено провидение, остануваат секогаш постојани и непроменливи, додека оние права кои секоја држава за себе ги востановила, често се менуваат, било со молчелива согласност на народот, било со друг подоцна, донесен закон.

8. D. 1,1,1,2 (Ulpianus libro primo institutionum) Publicum ius est quod ad statum rei publicae Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia quaedam privatim. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus in magistratibus consistit, privatum ius tripartitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.

Јавно право (jus publicum) е она право кое се однесува на положбата на римската држава, а приватно право (jus privatum) е она кое е во корист на поединците: имено, има ствари од општа корист и такви кои се од поединечна корист. Јавното право се однесува на светите

ствари, свештенството, магистратите, додека приватното е троструко: имено се состои од одредби на природното, општото и граѓанското право.

9. D. 2,14,38 (Papinianus libro secundo questionum) *Ius publicum privatorum pactis mutari non potest.*

Јавното право не може да се измени со спогодба на поединци.

10. D. 1,3,16 (Paulus libro singulari de iure singulari) *Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.*

Посебно право (*ius singulare*) е она, кое е спротивно на рационалното постапување, заради некоја корист, воведено од страна на оние кои се овластени да создаваат право.

11. D. 1,3,14 (Paulus libro quinquagesimo quarto ad edictum) *Quod vero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.*

Се што е воведено во спротивна смисла од правото, не може да има последици. (забелешка: со толкување).

12. D. 50,17,196 (Modestinus libro octavo regularum) *Privilegia quaedam causae sunt, quaedam personae. Et ideo quaedam ad heredem transmittuntur, quae causae sunt: quae personae sunt, ad heredem non transeunt.*

Посебните права (забелешка: привилегии кои се однесуваат на одреден круг луѓе и ствари) некогаш се врзани за ствар, а некогаш за лице. Поради тоа оние кои се врзани за ствар преминуваат на наследникот, а оние кои се врзани за лица не преминуваат на наследникот.

13. D. 50,17,90 (Paulus libro quinto decimo questionum) *In omnibus quidem, maxime tamen in iure aequitas spectanda est.*

Во се, а најмногу во правото треба да се води сметка за правичноста.

14. D. 50,17,144 (Paulus libro sexagesimo secundo ad edictum) *Non omne quod licet honestum est.*

Не е сè чесно што е дозволено.

15. Iustiniani, Inst. 1,2,3 *Constat autem ius nostrum ex scripto aut ex non scripto ... Scriptum ius lex, plebiscita, senatus consulta, principum placita, magistratum edicta, responsa prudentium.*

Нашето право се состои од пишано и напишано (...). Пишано право се законите, плебисцитите, сенатските мислења, царските конституции, едиктите на магистратите, одговорите на правниците.

16. Iustiniani, Inst. 1,2,9 *Ex non scripto ius quod usus comprobavit. nam diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur.*

Непишаното право доаѓа од она што ќе потврди праксата. Имено, долготрајните обичаи потврдени со согласност на оние кои ги применуваат важат како да се закони.

17. (Ulpianus libro singulari regularum) 1,pr.4, *Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus.*

Обичаи се молчалива согласност на народот утврдена со долготрајана примена (употреба).

18. D. 13,32,pr (Iulianus libro octogesimo quarto digestorum)
De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est.

Во работите во кои не можеме да се послужиме со напишани закони, треба да се држиме до она што е воведено со обичаите и со праксата.

19. D.1,3,35 (Hermogenianus libro primo iuris epitomarum)
Sed et ea quae longa consuetudine comprobata sunt ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio non minus quam ea quae scripta sunt iura servantur.

Но и оние (забелешка: права) кои со долготрајна пракса се потврдени и низ многу години почитувани, како молчелива (забелешка: прекутна) согласност на народот, треба да се почитуваат како и напишаните права.

20. D. 1,3,38 (Calistratus libro primo quaestionum) Nam imperatur noster Severus rescripsit in ambiguitatibus quae ex legibus profiscuntur consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem vim legis optinere debere.

Нашиот цар Север во рескрипт одговорил дека кај нејаснотиите кои произлегуваат од (забелешка: примена) на поедини закони треба, наместо законите, да се применува она што е утврдено со обичаите или со долготрајна доследна, судска пракса.

21. D. 1,1,7,1 (Papinianus libro secundo definitionum) Ius praetorium est quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia, propter utilitatem publicam. Quod et honorarium dicitur ad honorem praetorum sic nominatum.

Преторското право е она кое го вовеле преторите поради применување, дополнување и корегирање на цивилното право, поради општа корист. Тоа се нарекува и хонорарно (забелешка: право) наречено така поради честа на преторот. (забелешка: римските магистрати не биле платени, нивната работа била honor-чест, почесна служба).

22. Iustiniani, Inst. 1,2,7 Praetorum quoque edicta non modicam iuris optinent auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium sollemus appellare, quod qui honores gerunt, id est magistratus, auctoritatem huic iuri dederunt. Proponabant et aediles curules edictum de quibusdam casibus, quod edictum iuris honorarii portio est.

Преторските едикти немаат мал углед како право. Ова право обично го нарекуваме хонорарно, бидејќи оние кои вршат чесни должности, т.е. магистратури, му дале на ова право углед. Во некои случаи курулските едили објавувале едикти; и тој едикт е дел од хонорарното право.

Б. ПРЕГЛЕД НА ИЗВОРИ НА РИМСКОТО ПРАВОТО

23. Gai, Inst. 1,3 Lex est quod populus iubet atque constituit.

Закон е она што народот ќе го нареди и востанови.

24. D. 1,3,7 (Modestinus libro primo regularum) Legis virtus haec est: imperare, vetare, permittere, punire.

Својство на законот е: да заповеда, да забранува, да дозволува, да казнува.

25. (Ulpianus libro singulari regularum 1,pr.3) Lex aut rogatur, id est fertur, aut abrogatur, id est prior lex tollitur, aut derogatur, id est pars primae legis tollitur, aut subrogatur, id est adicitur aliquid primae legi, aut obrogatur, id est mutatur aliquid ex prima lege.

Законот или се рогира, т.е. донесува; или се аброгира, т.е. првиот закон се укинува; или суброгира, т.е. му се додава нешто на првиот закон, или оброгира, т.е. се менува нешто во првиот закон.

26. (Ulpianus libro singulari regularum 1,pr-2) Perfecta lex est quae vetat aliquid fieri et si factum sit rescindit ... Imperfecta lex est quae vetat aliquid fieri et si factum sit nec rescindit nec poenam iniungit ei qui contra legem fecit, qualis est lex Cincia, quae plus quam duo millia assium donari prohibet, ... et si plus datum sit, non rescindit. Minus quam perfecta lex est quae vetat aliquid fieri, et si factum sit non rescindit, sed poenam iniungit et qui contra legem fecit, qualis est lex Furia testamentaria, quae plus quam mille asium legatum mortisve causa prohibet capere, preter exceptas personas, et adversus eum qui plus ceperit quadrupli poenam constituit.

Perfecta lex е (забелешка: закон) кој забранува нешто да се стори, и ако тоа би било сторено го укинува ... Imperfecta lex е (забелешка: закон) кој забранува нешто да се стори и ако тоа би било сторено, не го укинува ниту предвидува казна за оној кој постапил спротивно на законот, каков е Lex Cincia, кој забранил дарување преку две илјади аси ... но не би укинувал ако било дадено повеќе. Minus quam perfecta е lex кој забранува да се стори нешто, ако тоа би било сторено, не укинувал, туку предвидувал казна за оној кој постапувал спротивно од законот, каков е Lex Furia testamentaria кој забранувал врз основа на легат или смрт некој да добие, освен исклучителни лица, повеќе од илјада аси, и против оној кој повеќе добил одредува казна во четворен износ.

27. Gai, Inst. 1,3 Plebiscitum est quod plebs iubet atque constituit ... Olim patricii dicebant plebiscitis se non teneri, quia sine auctoritate eorum facta essent, sed postea lex Hortensia lata est, qua cautum est, ut plebiscita universum populum tenerent: itaque eo modo legibus exaequata sunt.

Плебисцит е она што плебсот ќе го нареди и востанови ... Некогаш патрициите тврделе дека plebiscita нив не ги обврзуваат, бидејќи се донесени без нивно одобрување, но подоцна бил донесен Lex Hortensia, со кој било одредено дека plebiscita го обврзуваат целиот народ, така на овој начин се изедначени со законите.

28. Gai Inst, 1,4 Senatum consultum est quod senatus iubet atque constituit, idque legis vicem optinet, quamvis fuerit quaesitum.

Мислење на сенатот е она што Сенатот ќе го нареди и востанови; ова (забелешка: право) има сила на закон, иако тоа било спорно.

29. D. 1,3,9 (Ulpianus libro sexto decimo ad edictum) Non ambigitur senatus ius facere posse.

Нема сомнение дека Сенатот може да создава право.

30. D. 1,2,2,10 (Pomponius libro singulari enchiridii) Eodem tempore et magistratus iura reddebant et ut scirent cives, quod ius de quaque re quisque dicturus esset, seque praemunirent, edicta propponebant. Quae edicta praetorum ius honorarium constituerunt: honorarium dicitur, quod ab honore praetoris venerat.

Во тоа време и магистратите делеле правда (забелешка: пресудувале), за да би знаеле граѓаните кое право некој на некоја ствар ќе примени, се осигурувале однапред и објавувале едикти. Овие преторски едикти го создале хонорарното право: хонорарно се нарекува бидејќи потекнува од честа на преторот.

31. Gai, Inst. 1,6 Edicta sunt praecepta eorum qui ius edicendi habent. Ius autem edicendi habent magistratus populi Romani: sed amplissimum ius est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum in provinciis iurisdictionem praesides eorum habent; item in edictis aedilium curulium, quorum iurisdictionem in provinciis populi Romani questores habent.

Едикти се наредби на оние кои имаат право за издавање на едиктите. Право на издавање на едикти имаат магистратите на римскиот народ но најопсежното право се наоѓа во едиктите на двајцата претори, градскиот и переграинскиот, овластувања кои во провинциите ја имаат управителите на провинцијата, како и во едиктите на курулските едили, овластувањата кои во провинциите на римскиот народ ја имаат квесторите.

32. Gai, Inst. 1,5 Constitutio principis est quod imperator decreto vel edicto vel epistula constituit; nec umquam dubitandum est, quin id legis vicem optineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat.

Царска конституција е она што царот со декрет, едикт, или писмо ќе го востанови; никогаш не било спорно дека тоа има сила на закон, бидејќи и самиот цар по пат на закони ја добива највисоката власт.

33. D. 1,4,1,pr-1 (Ulpianus libro primo institutionum) Quod principi placuit, legis habet vigorem: utpote cum lege regia, qua de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. Quodcumque igitur imperator per epistulam et subscriptionem statuit vel cognoscens decrevit vel de plano interlocutus est vel edicto praecepit, legem esse constat.

Што царот ќе одреди, тоа има сила на закон, бидејќи со кралски закон (забелешка: Lex de imperio) кој е донесен за неговата власт, народот нему и на него ја пренел својата власт и овластувања. Затоа што, што-годе царот со писмо или со одговор на писмо ќе реши, или по утврдувањата на фактите одлучи или без претходна постапка донесе (забелешка: привремена) одлука или нареди во едиктот, неспорно е дека тоа е закон.

34. Gai, Inst 1,7 Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere. Quorum omnium si in unum sententiae concurrunt, id, quod ita sentiunt, legis vicem optinet; si vero dissentiunt, iudici licet quam velit sententiam sequi: idque rescripto divi Hadriani significatur.

Одговорите на правниците (responsa prudentum) се ставови и мислења на оние на кои им е дозволено да создаваат право. Ако нивните ставови се меѓусебно согласни, она што така го застапуваат има

сила на закон; ако не се согласуваат, судијата може да го прифати било кој став, така е пропишано, во рескриптот на божествениот Адријан.

35. *Iustiniani, Inst. 1,2,8 Nam antiquitus institutum erat, ut essent qui iura publice interpretarentur, quibus a Caesare ius respondendi datum est, qui iurisconsulti appellabantur. Quorum omnium sententiae et opiniones eam auctoritatem tenet, ut iudici recedere a responso eorum non liceat, ut est constitutum.*

Од дамнешно време е одредено дека постојат лица кои јавно го толкуваат правото, а на кои царот им дал „право на давање на одговори“ (забелешка: *ius respondendi*), тие се нарекуваат „правни стручњаци“. Нивните ставови и мислења имаат такво значење (забелешка: углед) што судиите од нивните одговори не можат да отстапуваат бидејќи така е одредено.

В. ИЗВОРИ НА РИМСКОТО ПРАВО

а) *Leges regiae* *Romulus*

1. *(Dionysius 2,10) Constitutum tunc est ab illo jus patronatus tale: patricos oportebat clientibus suis jus interpretari, lites pro eis, si injuria afficerentur, intendere, agentibus adesse; clientes vero oportebat patronos suos juvare in collo - candis filiabus, si parentes opibus carerent, ab hostibus redimere eos, si ipsi aut liberi capti essent, et tam litium privatarum aestimationes quam publicas multas, si condemnati esset, pro eis solvere.*

Го востановил тогаш патронатското право вака: патрициите треба да го толкуваат правото на клиентите, место нив да водат спор, да им помогнат ако им се стори неправда и да присуствуваат на нивните правни работи; клиентите, пак, треба да им помогнат на своите патрони при мажење на ќерка ако се во немаштија, да ги откупуваат од непријателите ако се заробени било тие самите било нивните деца, да го платат нивниот долг ако се осудени за долг или јавна давачка.

2. *(Dionysius 2,25) De his cognoscebant cognati cum marito: de adulteriis, et si qua vinum bibisse arqueretur; hoc utrumque morte punire Romulus concessit.*

Крвните сродници судеа заедно со мажот ако жената извршила неверство или пиела вино, за двата случаи Ромул допуштил смртна казна.

Servius Tullius

3. *Livius (Ab urbe c. 1,42,5) Censum instituit, classes centuriasque et ordinem ex censu descripsit.*

Dionysius (Antiqit. Rom. 4,22,4) Tullius servis manumissis civitatem habere concessit, iubens enim una cum liberis aliis omnibus etiam libertos censeri, in quattuor tribus urbanas eos distribuit. Eosque ad omnia quae publica essent aequae admisit ac ceteros plebeios.

Festus (P.230) SI PARENTEM PUER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT, PUER DIVIS PARENTUM SACER ESTO.

Вовел цензус (забелешка: попишување на граѓаните според имотот), одделенија и центурии и одредил редови според цензусот.

Тулиј дозволил ослободените робови да добијат граѓанство, наредувајќи дека ослободениците заедно со сите други слободни се запишуваат во цензусот, ги распределил во четири градски трибуси. Дозволил тие како и другите плебејци да вршат се она што спаѓа во јавни работи.

Ако синот го истепа таткото така што овој ќе заплаче, нека синот биде посветен (жртвуван) на татковите богови.

б) Законот на XII табlici

Врз основа на сочуваните фрагменти правени се многубројни реконструкции на Законот на XII табlici. Првата реконструкција ја сочинил Gothofredus во 1653 година.

Основа за нашиот текст на Законот на XII табlici е делото на проф. Пухан „Курс латинског језика (Београд, 1948)“ каде што се наоѓа и преведениот текст на Законот на XII табlici и делото на проф. Станојевиќ - проф. Даниловиќ „Текстови из римског права (Београд, 1973)“.

Во текстот на законот на XII табlici во оваа книга, најпрвин се дадени одредбите од Законот, а потоа изворот. Исклучок се прави само во оние случаи каде што за автентичноста на одредбите нема сомневање во науката (помеѓу правниците, историчарите, филолозите ...).

Таблица I

1. Si in jus vocat, ito. Ni it antestamino; igitur em capito. 2. Si calvitur pedemve struit, manum endo jacito. 3. Si morbus aevitasve vitium escit, jumentum dato. Si nolet, arceram ne sternito.

4. Assiduo vindex assiduus esto: proletario civi qui volet vindex esto.

5. Nexi mancipique forti sanatique idem jus esto.

6. Rem ubi pacunt, orato. 7. Ni pacunt, in comitio aut in foro ante meridiem causam coiciunto. Cum peroranto ambo praesentes. 8. Post meridiem praesenti litem addicito. 9. Si ambo praesentes, solis occasus suprema tempestas esto.

1. Ако е некој повикан на суд нека оди. Ако не оди, нека се повикаат сведоци, а потоа нека го приведат (фатат). 2. Ако се извлекува или се подготвува да бега, нека стават рака на него. 3. Ако болеста или староста се причини за недоаѓање нека му дадат добиток за превоз. Ако не сака, не треба да му се даде покриена кола.

4. На имотниот нека му биде гарант (vindex) имотен, а на пролетерот кој сака.

5. На презадолжените (nexi) и на оние во манципиум, на угледните и клиентите нека се применува еднакво право.

6. Ако се спогодат во спорот, нека тоа се прогласи. 7. Ако не се спогодат, пред пладне нека заедно одат на комициј или форумот за

да го расправат спорот. За време на излагањето треба да се присутни двете странки. 8. Попладне нека се пресуди во корист на присутниот (ако другата странка не дошла). 9. Ако двајцата се присутни, нека се пресуди до заофањето на сонцето.

Таблица II

1. De rebus mille aeris plurisve quingentis assibus, de minoris vero quinquaginta assibus sacramento contendebatur: nam ita lege XII tabularum cautum erat. At si de libertate hominis controversia erat, etsi pretiosissimus homo esset, tamen ut quingentis assibus sacramento contenderetur, eadem lege cautum est. (Gaius, 4,14)

2. ... Morbus soticus ... aut status dies cum hoste ... quid horum fuit vitium iudici arbitrove reove, eo dies difissus esto.

3. Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito.

1. За стварите кои вредат 1000 аса или повеќе положувана е гаранција (sacramentum) од 500 аса, а за помалку вредните од 50 аса, што го востановил Законот на XII таблици. Истиот Закон востановил гаранција од 50 аса ако се води спор за слобода, иако човекот е најголема вредност.

2. ...Тешка болест ... или со странец закажано рочиште... ако такво нешто се случи на судијата или на арбитерот или на обвинетиот, тој ден нема да се одржи рочиште.

3. Ако некому не се одзве сведок, третиот ден пред куќата нека вика гласно.

Таблица III

1. Aeris confessi rebusque jure iudictis XXX dies justi sunt. 2. Post deinde manus injectio esto. In jus ducito. 3. Ni judicatum facit aut quis endo eo in jure vindicit, secum ducito. Vincito aut nervo aut compedibus XV pondo, ne minore, aut si volet majore vincito. 4. Si volet suo vivito. Ni suo vivit, qui eum vinctum habebit, libras farris endo dies dato. Si volet plus dato.

5. Erat autem jus interea pacis cendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberium peregre venum ibant. (Aullus Gellius, 20,1,46-47).

6. Tertiis nundinis partis secanto. Si plus minusve secuerunt, se fraude esto.

7. Adversus hostem aeterna auctoritas esto.

1. Оној кој го признал долгот или е осуден во парница треба да му се дадат триесет дена (забелашка: да плати). 2. Потоа нека стави рака на него. Нека го води пред судот. 3. Ако не ја изврши пресудата или ако никој пред преторот не го земе во заштита, нека го поведе со себе.

Нека го врзе со јаже или го стави во пранги од 15 фунти, не полесни, а ако сака може и потешки. 4. Ако така сака, нека живее по свое. Ако не живее по свое, оној кој го врзал нека секој ден му дава фунта леб (забелешка: 327 гр.). Ако сака, може и повеќе да му дава.

5. Имале право да се спогодат, а ако не се спогодиле држани се во пранги 60 дена. Во текот на тие денови во три последователни пазарни дена изведувани се на комициите пред преторот, каде што јавно е објавувано на колкав износ се осудени. Третиот пазарен ден се казнувани со смртна казна или ги продавале преку Тибар во туѓина.

6. Третиот пазарен ден нека го сечат на делови. Ако повеќе или помалку пресечат, нема да се смета за измама.

7. Кон непријателот правото на сопственост (*auctoritas*) нека биде вечно.

Таблица IV

1. *Cito necatus tanquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer. (Cicero, De legibus, 3,8,19).*

2. *Si pater filium ter venum duuit, filius a patre liber esto.*

3. *Illam suam res sibi habere jussit, ex XII tabulis clavīs ademīt, exegīt.*

4. *Comperi feminam ... in undecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent. (Aulus Gellius, 3,16,12).*

1. Како што пишува Законот на XII, веднаш треба да се убие деформираното дете.

2. Ако таткото три пати го продаде синот, нека синот биде ослободен од татковската власт.

3. Ја избркал и наредил според Законот на XII таблци да ги земе своите ствари, и ги земал клучевите.

4. Ако се дознае дека жената родила во единаесеттиот месец по смртта на мажот, се смета дека зачнала по смртта на мажот, бидејќи децемвирите пропишале дека човек може да се роди во децетиот месец, а не во единаесеттиот.

Таблица V

1. *Veteres ... voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, in tutela esse; ... exceptis virginibus Vestalibus, quas ... liberar esse voluerunt, itaque etiam lege XII tabularum cautum est. (Gaius, 1,144-145).*

2. *Mulieris, quae in agnatorum tutela erat, res Mancipi usi capi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore auctore traditae essent idque ita lege XII tabularum cautum erat. (Gaius, 2,47)*

3. *Uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita jus esto.*

4. *Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. 5. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento.*

6. Quibus testamento ... tutor datus non sit, iis lege XII tabularum agnati sunt tutores. (Gaius, 1,155)

7a. Si furiosus escit, adgnatum gentilumque in eo pecunia ejus potestas esto.

7b. Lege XII tabularum prodigo interdicatur bonorum suorum administratio. (Ulpianus, lib. 1 ad Sabinum, D.27,10,1)

7c. Lex XII tabularum prodigum cui bonis interdictum est in curatione jubet esse agnatorum. (Ulpianus, lib. 1 ad Sabinum, D. 27,10,1)

8a. Civis Romani liberti hereditatem lex XII tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. (Ulpianus, fr. 12,2)

8b. Ex ea familia qui liberatus erit, ejus bona in eam familiam revertuntur.

9. Ea, quae in nominibus sunt ... ipso jure in proportionem hereditatis ex lege XII tabularum divisa sunt. (Gordianus, C.3,36,6). Ex lege XII tab. eas alienum hereditarium pro portionibus quesitissimulis ipso jure divisum. (Diocletianus, C. 2,3,26).

10. Haec actio (familiae erciscundae) proficiscitur e lege XII tabularum. (Gaius lib. 7. ad edictum provinciale, D. 10,2,1,pr.)

1. Старите...сакале жените, макар сосем полнолетни, да бидат под туторство, освен девиците Весталки, на кои им оставале слобода. Така пропишувал Законот на XII таблици.

2. Не може да се стекнат со одршка res mancipi во сопственост на жената која е под туторство на агнат, освен ако жената не ги предала со одобрение на туторот. Така пропишувал законот на XII таблици.

3. Како (забелешка: pater familias) одреди за својот имот и за туторството, нека тоа биде закон. 4. Ако некој умре без тестамент и нема свој наследник (suus heres), нека најблискиот агнат ја добие оставнината. 5. Ако нема агнати, нека оставнината ја добијат гентили.

6. На оние кому со тестамент не им е одреден тутор, според Законот на XII таблици агнати ќе му бидат тутори.

7a. Ако некој е будала, со него и со неговиот имот нека управуват агнати или гентили.

7b. Законот на XII таблици им забранува на расипниците да управуваат со својот имот.

8a. Оставнината на ослободеникот - римскиот граѓанин според Законот на XII таблици припаѓа на патронот.

8b. На она семејство од кое е ослободен му припаѓа неговиот имот.

9. Побарувањата според Законот на XII таблици се делат на наследниците сразмерно на наследните делови. Долговите кои ја товарат оставнината според Законот на XII таблици се делат на наследниците пропорционално на нивните наследни делови.

10. Оваа тужба (actio erciscundae) потекнува од Законот на XII таблици.

Таблица VI

1. Cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupasset, ita jus esto.

2. *Cum ex XII tab. satis esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infitatus esset, dupli poenam subiret, a juris consultis etiam reticentiae poena est constituta. (Cicero, De officiis, 3,16,65).*

3. *Usus auctoritatis fundi bienium est, ... ceterarum rerum omnium ... annuus est usus.*

4. *Lege XII tab. cautum est, ut si qua nollet eo modo (usu) in manum convenire, ea quotannis trinotio abesset atque eo modo (usum) cuisque anni interromperet. (Gaius, 1,111).*

5. *Et mancipationem et in jure cessionem lex XII tabularum confirmat. (Pauli manual., Fragm. vaticana, 50)*

6. *Tignum junctum aedibus vineave e concapit ne solvito.*

7. *Lex XII tabularum neque solvere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis junctum neque vindicare, ... sed in eum, qui convictus est junxisse, in duplum dat actionem. (Ulpianus, 1,37 ad edictum, D. 47,3,1,pr.)*

1. Кога се склучуваат нексум или манципација, како што ги изговораат зборовите, нека тоа биде закон.

2. Како според Законот на XII таблици било дозволно да се изврши она на што некој се обврзал изговарајќи зборови, оној кој би одрекувал, казнуван е на двоен износ, а правниците вовеле и казна за оние кои ќе премолчат (забелешка: некоја мана).

3. За земјиштето одршката трае две години, а за сите други ствари година дена.

4. Законот на XII таблици пропишувал дека жената, која не сака да дојде под власта на мажот, треба секоја година три ноќи да помине надвор од куќата и на тој начин секоја година се прекинува одршката.

5. Законот на XII таблици ги потврдува *mancipatio* и *in jure cessio*.

6. Гредата која е употребена за зграда или лозје не се издвојува.

7. Законот на XII таблици не дозволува да се издвои украдена греда која е вградена во зграда или употребена во лозје, ниту дозволува нејзино враќање со сопственичка тужба, но востановува тужба на двоен износ против оној за кој ќе се утврди дека ја вградил.

Таблица VII

1. *XII tabularum interpretes ambitum parietis circuitum esse describunt (Varro, De lingua lat., 5,22). Ambitus dicitur circuitus aedificiorum, patens ... pedes duos et semisem (Festus, v. Ambitus). Sestertius duos asses et semissem (vale) ... lex ... XII tab. agrumento est, in qua duo pedes et semis „sestertius pes” vocatur (Maecinus, Assis distr. 46).*

2. *Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod (in XII tab.) ad exemplum quodammodo ejus legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. Nam illic ita est: „Εαντιςαμιασταν” etc. (Gaius, 1.4 ad legem XII tabularum, D.10,1,13)*

3. *Usus capionem XII tab. intra V pedes esse noluerunt. (Cicero, De leg. 1,21)*

4. *Controversia est nata de finibus, in qua ... e XII tres arbitri fines regemus (Cicero, De leg. 1,21.55)*

5. *Viae latitudo ex lege XII tab. in porrectum, octo pedes habet, in infractum, id est ubi flexum est, sedecim. (Gaius ad edictum provinciale, D. 8,3,8)*

6. *Viam muniunto; ni eam delapidassint, qua volet jumento agito.*

7. *Si per publicum locum rivus aquae ductus privato nocebit, erit actio privato ex Lege XII tabularum, ut noxa domino sarciatur. (Ulpianus, 1.16 ad Sabinum D. 43,8,5)*

8a. *Lex XII tabularum, efficere voluit, ut XV pedes altius rami arboris circumcidantur. (Ulpianus, 1.71 ad edictum, D. 43. 27,1,8)*

8b. *Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege XII tabularum de adimenda ea ... agere potes. (Pomponius, 1. 34 ad Sabinum, D. 43,27,2)*

9. *Cautum est lege XII tabularum ut glandem in alienum fundum procidentem licere colligere. (Plinius, Naturalis historiae, 16,5,15)*

10. *Venditae (res) et traditae non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo ei satisfecerit, veluit expromissore aut pignore dato. Quod cavetur quidem etiam lege XII tabularum. (Just. Institutiones, 2,1,41)*

11. *Sub hac condicione liber esse jussus si decem milia heredi dederit, etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecunia ad libertatem perveniet: idque lex XII tabularum jubet. (Ulpiani regulae, 2,4)*

1. Толкувачите на Законот на XII таблици го означуваат со ambitus земјиштето околу зидот. Ambitus е појас земјиште околу куќата со широчина од две и пол стапки. Сестерциј вреди два и пол аса, а доказ за тоа е Законот на XII таблици кој две и пол стапки ги нарекува „сестерцијски стапки“.

2. Треба да се знае дека со тужбата за одредување меѓа (actio finum regundorum) мора да се води сметка за она што Законот на XII таблици го пропишал, по углед на законот за кој се вели дека Солон во Атина го донел. Таму имено пишува „Кој некоја ограда итн.“

3. Законот на XII таблици недозволувал одршка (забелешка: на меѓи) од пет стапки.

4. Настанал спор околу меѓите во кој, врз основа на Законот на XII таблици, ќе одлучиме како три арбитри.

5. Ширината на службеноста на пат е осум стапки, каде што патот е прав, а шеснаесет на кривини односно свртувања.

6. Нека го одржува патот ако не нанел камења, нека го тера добитокот кај сака.

7. Ако каналот или водоводот од државно земјиште нанесе штета на приватно, постоела според Законот на XII таблици тужба со која сопственикот барал надомест.

8a. Законот на XII таблици настојувал да се потсечат гранките кои ја прекинуваат височината од петнаесет стапки.

8b. Ако турнатото од ветар дрво од соседното земјиште се најде на твоето земјиште, врз основа на Законот на XII таблици имаш право да бараш негово отстранување.

9. Законот на XII табlici дозволувал дека може да се соберат плодовите кои паднале на земјиштето од соседот.

10. Продадените и предадените ствари стануваат сопственост на купувачот само тогаш ако ја платил цената на продавачот или на друг начин пружио обезбедување, на пример со гаранција или залог. Така востановил Законот на XII табlici.

11. Под овој услов е ветоена слобода: „Ако на наследникот му даде десет илјади“, иако наследникот го оттуѓи тој ќе добие слобода кога ќе му ги исплати на купувачот парите, како што наредува и Законот на XII табlici.

Таблица VIII

1a. *Qui malum carmen incantassit ...*

1b. *XII tabulas cum perpaucas res capite sanxisset, in his hanc quoque sanciendum putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri. (Cicero, De rep. 4,10,12)*

2. *Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto.*

3. *Manu fustive si os fregit libero, CCC, (si) servo, CL poenam subito.*

4. *Si injuriam faxsit, viginti quinque poenae sunt.*

5. *Si quadrupedes pauperiam fecisse dicetur ... lex (XII tabularum) voluit aut dari id quod nocuit ... aut aestimationem noxiae offerri. (Ulpianus, 1.18 ad ed., D. 9.1.1.pr)*

6. *Si glans ex arbore tua in fundum meum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, ... neque ex lege XII tab. de pastu pecoris, quia non in tuo nascitur, neque de pauperie ... agi posse.*

7. *Si fruges excantassit ... Neve alienam segetem pellexeris.*

8. *Frugem ... aratro quaesitan noctu pavisse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensumque Cereri necari jubebant ... impuberem praetoris arbitratu verberari noxiamve duplionemve decerni. (Plinius, Naturalis hist. 18,3,12)*

9. *Qui aedes acervumve frumenti juxta domum positum combusserit, vinctus verberatus igni necari (XII tab.) jubetur, si modo sciens prudensque id commiserit; si vero casu, id est negligentia, aut noxiam sarcire jubetur, aut, si minus idoneus sit, levius castigatur. (Gaius, 1.4 ad XII tab., D. 47,9,9)*

10. *Cautum est XII tabulis, ut qui injuria cecidisset alienas (arbores), lueret in singulas aeris XXV. (Plinius, Natur. hist. 17,1,17)*

11. *Si nox furtum faxsit, si im occisit, jure caesus esto.*

12. *Luci ... si se telo defendit ... endoque plorato.*

13. *Et ceteris ... manifestis furibus liberos verberari addique jusserunt (Xviri) ei cui furtum factum esset ...; servos ... verberibus affici et e saxo praecipitari; sed pueros impuberes praetoris arbitratu verberari voluerunt noxiamque ...sarciri. (Aulus Gellius, 11,18,8)*

14. *Concepti et oblati (furti) poena ex lege XII tabularum tripli est. (Gaius, 3.191). Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum*

ibat quaerere in domo aliena licio cinctus intrabat lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentam. (Festus, P. 117)

15. *Si adorat furto, quod nec manifestum erit ... (duplione damnum decidito)*

16. *Furtivam rem lex XII tab. usucapi prohibet. (Gaius, 2,45)*

17. *Majores nostri sic habuerunt et ita in legibus posiverunt, furem dupli condemnare, foenaratore quadrupli (Cato, De agri cult. praef.). XII tabulis sanctum, ne quis unciario fenore amplius exerceret. (Tacit, Ann. 6,16)*

18. *Ex causa depositi lege XII tab. in duplum actio datur. (Pauli sententiae, 2,12,11)*

19. *Si tutores rem pupili furati sunt, videamus an ea actione, quae proponitur ex lege XII tab. adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneatur. (Tryphoninus, libro secundo disputationum, D. 26,7,55.1)*

20. *Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.*

21. *Qui se sierit testarier libripensve fuerit, ni testimonium fatiatur. Inprobus intestabilisque esto.*

22. *Ex XII tab. ... si nunc quoque ... qui falsum testimonium dixisse convictus esset, e saxo Tarpeio dejiceratur. (Aullus Gellius, 20,1,53)*

23. *Si telum manu fugit magis quam jecit, aries subicitur.*

24. *Frugem ... furtim ... pavisse XII tabulis capital erat ... gravius quam in homicidio. (Plinius, Natur. hist. 18,3,12;8,9)*

25. *XII tab. cautum esse cognoscimus, ne qui in urbe coetus nocturnos agitare. (Porcius Latro, Decl. in Cat.19)*

26. *His (sodalibus) potestatem facit lex (XII tab.) pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant; sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse. (Gaius, 1,4 ad XII tab., D. 47,22,4)*

1a. *Кој лоша песна пее ...*

16. *Иако Законот на XII табlici мал број дела казнува со смртна казна се сметало дека во овој број треба да се наредат следниве: ако некој на друг гласно му се потсмева или составува песна заради нечие клеветење или потсмевање.*

2. *Ако некој екстремитет биде осакатен, па не се погодат нека се примени талионот.*

3. *Ако некој со рака или стап му скрши коска на слободен човек, да плати казна од три стотини аса, а на роб сто педесет аса.*

4. *Ако нанесе лесна повреда (injuria), казната нека биде дваесет и пет аса.*

5. *Се вели дека Законот на XII табlici одредил: ако четвороножно животно нанесе штета да се даде тоа животно кое ја нанело штетата или штетата да се надомести.*

6. *Ако плодовите од твоето стебло паднат на моето земјиште, и јас ја пуштам стоката да ги испасе, според Законот на XII табlici не можеш да подигнеш тужба заради пасење (de pastu pecoris), бидејќи стоката не пасела на твојот имот, ниту ќе можеш да тужиш за штетата што ќе ја сторат животните.*

7. *Кој ќе ги мафепса плодовите ... или туѓиот род го проколне ...*

8. Ако ноќе некој преора или отсече туѓи плодови, за возрасниот Законот на XII таблици пропишувал смртна казна и наредувал да биде обесен во чест на божицата Церера, а за малолетниот - според наредбата на преторот да се камшикува и да плати двоен износ на штетата.

9. Ако некој запалил кука или стог во близина на куќата, врзан и тепан треба да се запали, доколку тоа го сторил смислено и при чиста совест; а ако делото настанало случајно, т.е. од небрижност, наредено е да плати надомест или, ако не е имотен, полесно да се камшикува.

10. Законот на XII таблици пропишал дека оној кој бесправно исече туѓи дрва за секое стебло мора да плати дваесет и пет аса.

11. Ако некој ноќе краде и биде убиен со право е убиен.

12. Дење..., ако со оружје се брани, нека вика.

13. Другите крадци фатени на дело, ако се слободни, наредиле децемвирите, треба да се истепаат и пресудат на оној кого го ограбиле; а ако се робови, да се истепаат и фрлат од Тарпејската карпа. Меѓутоа за малолетниците, предвиделе, да бидат тепани според одлуката на преторот и да ја надоместат штетата.

14. Според Законот на XII таблици на троен износ е казнуван оној кај кого се најдени украдени ствари (*furtum conceptum*) и оној кој украдената ствар ја подметнал (*furtum oblatum*). Пребарувањето со помош на чинија и престилка (*lanse et licio*) старите ја нарекувале онаа постапка кога некој одел во туѓа кука да го бара украденото, опашан со престилка и држејќи чинија пред очите заради присуството на домаќинката и девојките.

15. Ако подигне тужба против крадецот кој не е фатен на дело..., нека биде осуден на двоен износ.

16. Законот на XII таблици забранил одршка на украдени ствари.

17. Нашите претци вака сметаа и така стои во законите да се осудат на двоен, а лихварите на четворен износ. XII-те таблици забранувале да се земе поголема камата од една дванаестина (забелешка: месечно).

18. Од договорот за остава Законот на XII таблици давал тужба на двоен износ.

19. Ако таторите ја украдат ствартата на штитеникот, треба да се види дали според оваа тужба, која ја востановил Законот на XII таблици, и која гласи на двоен износ, секој од таторите одговара за целиот износ.

20. Нека биде проклет патронот кој ќе го изигра клиентот.

21. Ако некој вети дека ќе биде сведок или либрипенс, па одбие да сведочи, нека биде нечесен и лишен од правото да сведочи.

22. Според Законот на XII таблици, а и сега, оној за кого се утврди дека лажно сведочел, бил фрлан од Тарпејската карпа.

23. Ако некому се испушти стрела, да жртвува овен.

24. За украдените плодови според Законот на XII таблици смртната казна била потешка отколку за убиство.

25. Дознаваме дека Законот на XII таблици забранувал во градот да се одржуваат ноќни собири.

26. Ним (на ортаците) Законот на XII таблици им дозволил да склучуваат каков било договор само да не биде спротивен на јавниот поредок. По сè изгледа дека овој пропис е преземен од Солоновото законодавство.

Таблица IX

1. *Privilegia ne inroganto.* 2. *De capite civis nisi per maximum comitatum ... ne ferunto.* (Cicero, *De leg.* 3,4,11;19,44)

3. *... judicem arbitrumve ... qui ob rem judicandam pecuniam accepisse convictus est, capite punitur.* (Aullus Gellius, 20,17)

4. *Quaestores ... qui capitalibus rebus praessent, ... appellabantur quaestores parricidii.* (Pomponius enchirid., D. 1,2,2,23)

5. *Lex XII tab. jubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.* (Marcianus, D. 48,4,3)

6. *Interfici ... indemnatum quemcumque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt.* (Salvianus, *De guberatione dei*, 8,5)

1. Забрането е предлагање на привилегии. 2. За смртната казна на граѓаните да се одлучува не било каде туку на најголемото (забелешка: центуријатско) собрание.

3. ... судијата арбитерот ..., за кого е утврдено дека примил мито во спор кој требал да го пресуди, го казнувале со смрт.

4. Истражните судии, кои ја водат истрагата во делата за кои е предвидена смртна казна се викале истражни судии за таткоубиство (quaestores parricidii).

5. Законот на XII таблици пропишувал да се казни со смртна казна оној кој ги подбужнува непријателите (забелешка: против Рим) или кој предаде римски граѓани на непријателот.

6. И Законот на XII таблици забранувал некој да се убие без судска пресуда.

Таблица X

1. *Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito.*

2. *... hoc plus ne facito: rogum ascea ne polito.*

3. *Extenuato igitur sumptu tribus reciniis et tunicula purpurae et decem tibicinibus tollit etiam lamentationem.* (Cicero, *De leg.* 2,23,59)

4. *Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento.*

5a. *Homine mortuo ossa ne legito.* 5b. *Excipit bellicam peregrinamque mortem* (Cicero, 1.c)

6. *Haec praeterea sunt in legibus ...: servilis unctura tollitur omnisque circumpotatio.* (Cicero, 1.c.)

7. *Qui coronam parit ipse pecuniae ejus virtutisve ergo arduiuit ei, ast ei parentive ejus mortuo domi forsive imponetur se fraude esto.*

8. *... Neve aurum addito. At cui auro dentes juncti escunt, ast im cum illo sepeliet uretve, se fraude esto.*

9. Rogum bustumve novum vetat proprius LX pedes adigi aedes alienas invito domino. (Cicero, De leg. 2,24,61)

10. Forum bustumve usu capi vetat. (Cicero, De leg. 2,24,61)

1. Мртвите да не се погребуваат ниту спалуваат во градот.

2. ... тоа повеќе да не се прави: со секира да не се средува (гланца) кладата.

3. Смалувајќи ги трошоците на три марами, пурпурна туника и десет трубачи, забранил исто така и лелекање (редене).

4. Жените да не го гребат лицето ниту да лелекаат на погребот.

5а. Да не се собираат коските на мртвиот.

5б. Исклучок се загинатите во војна или умрените во туѓина.

6. Во законите постои уште и ова: забрането е „миропомазание“ на мртвиот роб и секое полевање со вино.

7. Ако некој со пари или храброст стекнал одликување (венец), тој самиот или неговиот родител, па по неговата смрт тоа се изложи во куќата или надвор од неа, нека не се смета за незаконито.

8...злато да не се додава. Ако некој имал вградени златни заби, па со нив е погребан или спален, да не се смета за незаконито.

9. Без согласност на сопственикот забрането е да се подигне мола или направи нов гроб поблиску од шеесет стапки од туѓа зграда.

10. Забрането е одршка на плоштад или гроб.

Таблица XI

1. (Decemviri) cum X tabulis summa legum aequitate prudentia que conscripissent, in annum posterum Xviros alios subrogaverunt ..., qui duabus tabulis iniquarum legum additis conubia ... ut ne plebi cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt. (Cicero, De rep. 2,36,37)

2. Tuditanus refert ... Xviros, qui tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores. (Macrobii, Sat. 1,13,21)

3. E quibus (libris de rep.) unum ιστοριχον requiris de Cn. Flavio Anni f. Ille vero ante Xviros non fuit ... Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur a paucis. (Cicero, ad Att., 6,1,8)

1. Откако децемврите напишале закони на десет табlici со најголема правичност и мудрост, следната година се избрани други десетмина, кои додале две табlici со неправични брачни прописи... така нечовечно е одредено дека плебејците не може да склучат брак со патрициите.

2. Тудитан известува дека децемврите, кои на постоечките табlici додале две, пред собрание поднеле предлог за календарот. Касије ги нарекува зачетници (на календарот).

3. Во овие книги се наоѓа и еден податок за Гнеј Флавиј, втемелувачот на годната. Тој не живеел пред децемврите. Во што се состои неговата заслуга што го објавил календарот на судските денови? Се мисли дека календарот бил некое време скриен за само неколкумина да знаат кога може да се водат спорите.

Таблица XII

1. *Lege autem introducta est pignoris capio, veluti lege XII tab. adversus eum, qui hostiam emisset nec pretium rederet; item adversus eum, qui mercedem non redderet pro eo jumento, quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam acceptam in dapem, id est in sacrificium imponeret.* (Gaius, 4,28)

2a. *Si servus furtum faxit noxiamve noxit ...* 2b. *Ex maleficiis filiorum familias servorumque ... noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominove aut litis aestimationem sufferere aut noxae dedere ... Constitutae sunt ... aut legibus aut edicto praetoris: legibus velut furti lege XII tabularum etc.* (Gaius, 4,75,76)

3. *Si vindiciam falsam tulit, si velit is ... tor arbitros tris dato, eorum arbitrio ... fructus duplione damnum decidito.*

4. *Rem, de qua controversia est, prohibemur (lege XII tab.) in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur ..., sed duplum utrum fisco an adversario praestandum sit, nihil exprimitur.* (Gaius, 1.6 ad XII, D. 44,6,3)

5. *In XII tabulis legem esse, ut quodcumque postremum populis jussisset, id jus ratumque esset.* (Livius, 7,17,12)

1. Воведено е законско право на залог, на пример според Законот на XII табlici против оној кој купил жртвувано животно, а не ја платил цената, а исто така и против оној кој не ја платил закупнината за добитокот која му е дадена за да од така добиените пари се подготви гозба, т.е. жртва (sacrificium).

2. Ако робот изврши кражба или стори штета... 2б. Од противправните дела на синовите и робовите може да се подигнат ноксални тужби, со кои е препуштено на таткото или господарот или да ја исплатат пресудата или да го предадат сторителот ... Востановени се со законите или едиктите на преторот: со законите на пример тужба заради кражба која ја предвидел Законот на XII табlici.

3. Ако подигне лажна сопственичка тужба, ако сака... нека се одредат три арбитри и според нивната одлука нека плати двојна вредност на плодите.

4. Забрането е (според Законот на XII табlici) да се посвети на боговите ствар која е предмет на спор, во спротивно ќе плати двоен износ ... но не е речено дали тој износ оди во државна благајна или кај противникот во спорот.

5. Во XII табlici постои пропис дека сè она што подоцна народот ќе го изгласа ќе биде законито и признато.

в) Leges

Аквилијевиот закон за штета (286 п.н.е.)

Lex Aquilia de damno

D. 9,2,2 (Gaius I. septimo ad ed. prov: *Lege Aquilia capite primo cavetur*;) *Si quis servum servamve alienum alienamve quadrup-*

demve pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes ero dare damnas esto.

(Gaius, Inst. 3,215: Capite secundo (adversus) adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, tanti actio constituitur.)

D. 9,2,27,5 (Ulpianus l. octavo decimo ad edictum: Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia)

Ceterarum rerum ((praeter hominem et pecudem occisos)) si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus XXX proximis, tantum aes ero dare damnas esto.

(Во првата подглава од Законот на Аквилије е предвидено:)

Ако некој туѓ роб или робинка или четвороножно животно бесправно убие, нека биде осуден да ја плати на сопственикот највисоката цена која стварта ја имала во таа година.

(Во втората подглава против адстипулаторот, кој на штета на стипулаторот ослободил должник со акцептилација, востановена е тужба во износ колку (побарувањето) чинело).

(Во третата подглава, вели, имено, тој ист Закон на Аквилије:)

Што се однесува до другите ствари (освен убиениот роб и животно), оној кој на друг му стори штета, т.е. бесправно запали, скрши или уништи, нека биде осуден на сопственикот да му плати онолку колку стварта чинела во последните триесет дена.

Г) ФРАГМЕНТИ ОД ЕДИКТИТЕ

га) ФРАГМЕНТИ ОД EDICTUM PERPETUUM*

* користен е текстот на преторските едикти според „Извори римског права“ од проф. д-р. Ромац, (Загреб, 1973).

IV. De pactis conventis

10. Pacta conventa, quae neque dolo malo neque adversus leges plebiscita senatus consulta edicta decreta principum neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, servabo.

IV За пакти и договори

10. Ќе дадам заштита на договорите во колку тие не се со измама склучени или спротивно на законите, плебисцитите, сенатските одлуки и едиктите и декретите на принцепсот и ако не се склучени поради измама на некого.

V. De in ius vocando

11.a In ius vocati ut eant aut vindicem dent.

b. Parentem, patronum, patronam, liberos parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet.

V. За повикување на суд

11.a Повиканите на суд да одат или да дадат гарант (vindex).

б) Без моја дозвола не може да се повикуваат на суд родители, патрони, патронка, деца и родители на патрони и на патронка.

X. De in integrum restitutionibus

39. Quod metus causa gestum erit, ratum non habebit.

40. De dolo malo. Quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit et iusta causa esse videbitur, intra annum, cum primum experiundi potestas fuerit, iudicium dabo.

41. De minoribus viginti quinque annis. Quod cum minore quam viginti quinque annis natu gestum esse dicetur, uti quaeque res erit, animadvertam.

X. За враќање во претходната состојба

39. Што е сторено под принуда, нема да го одобрам.

40. За измама (dolus). Ако се тврди дека нешто е сторено со измама, а не може да се употреби некоја друга тужба за таа работа, ако утврдам дека тоа е оправдано, ќе дозволам тужба во рок до година дена од моментот кога најрано било можно да се подигне постапката.

41. За лицата помлади од дваесет и пет години. Ако се тврди дека некоја (правна) работа е склучена со лице помладо од 25 години, според околностите на случајот, ќе подигнам постапка.

XI. De receptis

48. Qui arbitrium receperint, ut sententiam dicant. Qui arbitrium pecunia compromissa receperit, eum sententiam dicere cogam.

49. Nautae caupones stabularii ut recepta restituant. Nautae caupones stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi resituent, in eos iudicium dabo.

50. Argentariae mensae excercitores quod pro alio solvi receperint ut solvant.

XI. За неформалните спогодби (recepta)

48. Кoj ја прифатил должноста на арбитер нека донесе одлука. Кoj ја прифатил обврската дека ќе го реши спорот како арбитер врз основа на договорот на странките, ќе го присилам да донесе одлука.

49. Морнарите, гостилничарите и сопствениците на штали треба да го вратат она што според договорот го примиле. Против морнарот, гостилничарот и сопственикот на шталата, ако не го вратат она што правилно го примиле, ќе дозволам тужба.

50. Банкарите кои договорно преземале должност наместо друг да платат, нека исплатат.

гб) Фрагмент од едиктите на курулските едили

De iumentis vendundis

5. De iumentis vendundis. Qui iumenta vendunt. Palam recte dicunt, quid in quoque eorum morbi vitiiue sit, utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur. Si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitiiue causa inemptis faci-

endis in sex mensibus, vel quo minoris cum venirent fuerint, in anno iudicium dabimus (...)

За продажба на добиток (за влечење). Оние кои го продаваат добитокот треба јавно и точно да изјават каква болест или мана има секое поединечно животно и дека онакво, како што најдобро било подготвено заради продажбата го предаваат на купувачите. Ако така не биде сторено, ќе дозволиме тужба за предавање на опремата или за раскин на договорот и враќање на добитокот затоа што опремата не била предадена, во рок од шеесет дена, а кога се работи за болест или мана заради која животно е онеспособено, во рок од шест месеци, односно во рок од една година, ако во периодот на продажбата вредноста и била пониска (забелешка: станува збор за *actio quanti minoris*). (...).

**д) Senatus consulta
(Мислење на Сенатот)**

Senatus consulta Orfitianum (178 год. п.н.е)

SC Orfitianum

(D. 38,17,1, pr.:9,12: Ut liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, SC-to Orfitiano effectum est, quod latum est Orfitio et Rufo cos. divi Marci temporibus. - Ulpianus l. duodecimo ad Sabinum: Sive ingenua sive libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem eius ex SC-to Orfitiano. -)

Si nemo filiorum eorumve, quibus simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto.

(Ait senatus:)

... quae iudicata transacta finitave sunt, rata maneant ...

(Дека на децата им е дозволено законско наследување на мајчиниот имот, уредено е со Орфициановото сенатско мислење, донесено за време конзулите Орфиције и Руф, во времето на божествениот Марко... Било да се работи за жена родена на слобода, било за ослободеничка, нивните деца имаат право нив да ги наследат според Орфициановото сенатско мислење).

Ако никој од синовите или другите (забелешка: лица) кои истовремено стекнуваат право на законско наследување не сакаат да го прифатат наследството, нека се постапи според старото право.

(Сенатот вели:)

... она што е пресудно, за што е склучена трансакција или што (на друг начин) е докрајчено, останува правовалидно ...

**ѓ) Responsa prudentium
(Одговори на правниците)**

1. Papiniani lib. I responsorum (I de pactis inter virum et uxorem). Inter virum et uxorem pacta non solum verbis, sed et voluntate contrahentium constituuntur, ut neuter coniugum locupletior fiat.

„Помеѓу мажот и жената договорите не се склучуваат само со свечени зборови туку со волјата на содговорувачите за да не би се збогатил ниеден од сопружниците”.

2. **D. 1,5,12 (Paul. 19 resp.) *Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis: et ideo credendum est eum, qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est, iustum filium esse.***

„Веќе е прифатено врз основа на мислењето на многу учениот Хипократ, дека во седмиот месец се раѓа зрел плод и затоа треба да се зема така роденото дете за законит син роден во седмиот месец во законитиот брак”.

3. **D. 1,5,22 (Modest. 12 resp.) *Herennius Modestinus respondit, si eo tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit, cum ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.***

„Херение Модестин одговорил, ако робинката се породила во време кога според договорот за подарок требало да биде ослободена, кога ќе стане слободна според принципсова одлука, се родил слободен човек” (забелешка: во тој момент нејзиното дете добило статус на слободен човек).

e) **Constitutiones principum** (Царски конституции)

Edicta

(Constitutio Antoniniana de civitate)

Imperator Caesar Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus dicit: Nihil optabilius vel magis quaerendum est quam querellas et libellos ... Et diis sanctissimis gratias quem agere quod quae talis gratiae occasio nunc mihi contingat. Itaque, existimans sic magnifice et religiose posse maiestati eorum satis facere, si peregrinos, quotiens cumque subingrediantur in meos homines, in ... Deorum, inducam, do omnibus peregrinis qui sunt in orbe civitatem Romanam, manente quocumque genere rerum publicarum, exceptis dediticiis. Oportet enim omnia ... iam et nunc ... rem pariter maiestati Romani populi ... erga peregrinos evenisse. Super autem ... reliquos ... cuiuscumque regionis ...

Едикт

(Едиктот на Каракала за доделување на римско граѓанство

- 212 год.)

Царот, цезарот Марко Аурелие Север Антонин, Августот вели: Ништо не е така посакувано ни толку вредно на труд, како споровите и тужбените барања...Затоа на пресветите богови им заблагодарувам што ми е пружена прилика за ваква милост. Затоа, сметајќи дека на нивното величество можам на највозвишен и најпобожан начин да им удоволам, ако peregrinите, кога ќе бидат вклучени меѓу моите луѓе, во ... Повикувајќи ги боговите, им доделувам на сите peregrини, кои се на светот, римско граѓанство, со тоа што остануваат на сила сите облици, (освен peregrините дедитиции). Треба, имено ... сите ... порано и сега ... еднакво величеството на римскиот народ ... кон peregrините да опстане. А што ... останатите ... во било која област...

Mandata

D. 48,13,4,2 (Marcianus libro quarto decimo institutionum).

Mandatis autem cavetur de sacrilegiis, ut praesides sacrilegos latrones plagiarios conquirant et ut, prout quisque delinquerit, in eum animadvertant.

Мандата

Со мандатите било одредено дека управниците (забелешка: на провинциите) треба да ги пронаоѓаат крадците на храмовите, разбојниците, оние кои продаваат (забелешка: слободни) луѓе и против секого од нив кој сторил деликт да подигнат постапка за казнување.

Decretum M.Aurelii et Commodi

Imp. Caesar M. Aurelius Antoninus Aug. Germanicus Sarmat. et imp. Caesar L. Aurelius Commodus Aug. Germanicus Sarmatic. Hoc lapides constitui iusserunt propter controversias, quae inter mercatores et mancipes ortae erant, uti finem demonstrarent vectigaei foricularii et ansarii promercalium secundum veterem legem semel dumtaxat exigundo.

Декрета

Императорот Марко Аурелие Антонин Август, победник над Германите и Сарматите и Императорот Цезар Луције Аурелие Комод Август, победник над Германите и Сарматите. Овие камења ги поставив по повод споровите кои настанале помеѓу трговците и закупците на јавни добра, за да би се означила границата помеѓу земјиштата кои се издаваат во јавен закуп надвор од градот и оние кои се за пасење на гуските кои се наменети за продажба и може според стариот закон само еднаш да се држат.

Rescripta

(Rescriptum Severi et Caracallae de longae possessionis praescriptione)

Imp. Caesar L. Septimius Severus Pertinax Augustus Arabicus Adiabenicus ... Parthicus Maximus et Imp. Caesar M. Aurelius Antoninus Augustus Iulianae Sostheniani filiae per Sosthenem maritum. - Longae possessionis praescriptio eis, qui iustum initium habuerunt et sine ulla controversia in possessione fuerunt, adversus eos qui in alia civitate degunt annorum viginti numero firmatur, adversus eos autem qui in eadem (degunt) annorum decem. - Proposita Alexandriae die 30 Dec.

Рескрипта

(Рескрипт на Север и Каракала за longi temporis praescriptio-
199 год.)

Царот, Цезар Луције Септимие Север Пертинакс, Август (победник) на Арапите, Адиабениците...Parthicus Maximus, и Царот, Цезар Марко Аурелие Антонин, Август - на Јулијана Состениановата ќерка, преку сопругот Состем (го испраќаат својот поздрав). - Longi temporis praescriptio во корист на оние кои имале валиден правен основ и биле во владение без никакви тужби, а на штета (забелешка: на поранешните владетели) утврдена е во траење од дваесет години, ако странките живеат во различни градови, а десет години, ако живеат во ист (забелешка: град).

Издадено во Александрија, 30 декември.

ж) Lex citationis

C. Th.1,4,3 Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Senatum urbis Romae (Post alia).

Papiniani, Pauli, Gai, Ulpiani atque Modestini scripta universa firmamus ita, ut Galium quae Paulum, Ulpianum et ceteros comitetur auctoritas lectionesque ex omni eius corpore recitentur. Eorum quoque scientiam, quorum tractatus atque sententias praedicti omnes suis operibus miscuerunt, ratam esse censemus, ut Scaevolae, Sabini, Iuliani atque Marcelli omniumque, quos illi celebrarunt, si tamen eorum libri propter antiquitatis incertum codicum collatione firmentur. Ubi autem diversae sententiae proferuntur, potior numerus vincat auctorum, vel, si numerus aequalis sit, eius partis praecedat auctoritas, in qua excellentis ingenii vir Papinianus emineat, qui ut singulos vincit, ita cedit duobus. Notas etiam Pauli atque Ulpiani in Papiniani corpus factas, sicut dudum statutum est, praecipimus infirmari. Ubi autem eorum pares sententiae recitantur, quorum par censetur auctoritas, quos sequi debeat, eligat moderatio iudicantis. Pauli quoque sententias semper valere praecipimus. et cetera. Dat. VII Id. Novembr. Ravenna DD. NN. Theodosio XII et Valentiniano II AA. consulibus.

Закон за цитирање

Царевите Теодосиј и Валентијан августи на Сенатот на градот Рим (покрај другото).

Целокупните дела на Папинијан, Паулус, Гај, Улпијан и Модестин ги потврдуваме, на тој начин што иста вредност се признава на Гаевите, како на Паулсовите, Улпинијановите и делата на другите, така што целото нивно дело може да се цитира (забелешка: неведува пред суд). Што се однесува до вредноста на мислењата на другите (забелешка: правници) кои понапред споменатите ги изнесуваат во своите дела, како што се Сцевола, Сабин, Јулијан и Марцел и сите други кои тие ги наведуваат, сметаме дека и тие се валидни, ако заради неизвесноста (забелешка: на нивната содржина) заради длабоката старост, да бидат потврдени со поднесување (увид) на кодексот (забелешка: оригиналниот документ). Таму каде што се изнесуваат различни мислења треба да важи мислењето на повеќето автори, ако бројот е еднаков, тогаш се признава важноста на оној дел во кој се истакнува мислењето на Папинијан, маж со извонреден ум, кој е поважен од едно, но не и од две мислења (забелешка: на другите). Како што тоа веќе е претходно одлучено, наредуваме дека губат важност белешките (коментарите) на целокупните Папинијанови дела (списи), кои ги составиле Паулус у Улпијан. Во случај кога се цитирани мислења од кои секое има еднаква вредност, нека мудроста на судијата одлучи до кое треба да се држиме. Наредуваме, исто така, дека Паулусовите сентенции важат трајно. Издадено седмиот ден пред ноемвриските иди во Равена, за време дванаесеттиот конзулат на нашиот господин Теодосиј и другиот конзул нашиот господин Валентијан Август (7 ноември 426).

3) Јустинијанова кодификација

(забелешка: Овој осврт на Јустинијановата кодификација е преземен од „Римско право“, Иво Пухан, Мирјана Поленак-Акимовска, Скопје, 1991 год.)

Императорот Јустинијан (527-566) е последен кој успеал да ги обедини најголемиот дел од Источната и поранешната Западна римска империја. Според некои тој е последен римски владетел, а според други е прв византиски владетел. Јустинијан бил свесен дека правната несигурност е резултат на несреденоста на римското право, особено на противречноста меѓу *jus* и *leges*. Со оглед на тоа што увидел дека државата се засновува не само на силата на оружјето туку и на правото, Јустинијан решил да изврши кодификација на целото римско право: изворите што го содржеле *jus* и изворите што го содржеле *leges*. Особено тој сакал да ги отстрани разликите меѓу *jus vetus* и *jus novum* (старото право содржано во делата на класичните правници и новото право што изви-рало од конституциите на римските императори). Создавајќи единствен правен систем, стремејќи кон правна сигурност настојува да ја врати стабилноста на римската држава.

Работата врз кодификацијата била реализирана со помошта на правници кои се занимавале со практична и теоретска работа, предводени од правникот Трибонијан кој бил главен и вистински творец на кодификацијата.

Хронолошки погледната кодификацијата била создадена од следниве делови: веднаш по стапувањето на власт Јустинијан дал налог на комисијата да ги кодифицира одлуките на императорот - *leges*. Комисијата го изработила *Novus codex Justinianus*.

Веројатно под влијание на Трибонијан решено било да се пристапи кон изработка на нови зборници, пред сè да се земат предвид највредните делови од римското право, делата на класичните римски правници - *jus*. Така била создадена *Digesta (Pandectae)*. Подоцна се пристапило кон изработка на официјален учебник по право, - *Institutiones*. Претходно изработениот зборник на императорските одлуки е дополнет и така бил создаден *Codex repetitae praelectionis*. На крај се изработил зборник на конституциите кои биле плод на законодавната дејност на Јустинијан, - *Novelae*.

1. *Novus codex Justinianus* (529) година) е зачеток на кодификаторското дело на Јустинијан. Кодексот е збирка на императорски конституции (*leges*). Работата започнала со основање комисија под претседателство на Трибонијан. Користејќи ги претходно создадените кодекси (*Gregorianus*, *Hermogenianus*, *Theodosianus*), како и новите конституции, бил создаден првиот кодекс на Јустинијан кој стапил на сила во 529 година.

2. *Digesta* или *Pandectae* (533) година) е најобеман и најзначаен дел на кодификацијата.

Формирана била нова комисија која ја сочинувале најпознати правници, професори, високи државни службеници и адвокати под претседателство на Трибонијан со задача да изврши кодификација на целото *jus* - почнувајќи од Законот на XII таблици па сè до изворите на правото во посткласичниот Рим. Во тек на интензивната тригодишна работа, комисијата прегледала околу 2.000 книги. Конечниот резултат била *Digesta* или на грчки *Pandectae*, голем зборник на *jus* кој стапил во сила во 533 година. Дигестите биле поделени во 50 книги и во нив биле

обработени сите прашања од областа на јавното и приватното право. Книгите се делат на наслови (титули), освен три кои содржат само по еден *titulus*. Одделни титули се поделени на фрагменти со означување на името на авторот и делото од кое е земен фрагментот. Овој систем на работа овозможил подоцна да се изврши реконструкција на многу дела на класичните правници и на едиктите на преторите. Значи, со оглед на начинот на работа, овој дел на кодификацијата посебно е значаен за изучувањето на историјата на целиот римски правен поредок. Со оглед на содржината, *Digesta* или *Pandectae* има општ, енциклопедиски карактер.

3. *Institutiones* - (533 година) претставува краток прирачник кој има уведен карактер, а бил наменет на „*cupida legum iuventus*“ - младата желна за изучување на закони. Институциите се состоеле од четири книги и сосема кусо ги обработувале проблемите од областа на статусното, семејното, стварното, облигационото и наследното право. Книгите се делеле на титулуси. Не постоела поделба на фрагменти. Подоцна одделни титулуси се делеле на *principium*-и и на фрагменти.

4. *Codex repetitae praelactionis* (534 година) бил пречистено, т.е. преработено издание на *Novus codex Justinianus*. Тој бил донесен по неуспешниот обид со *Quinquaginta decisiones* - педесетте решенија - кои ги донел Јустинијан под влијание на Трибонијан, со цел да се решат несогласувањата противречностите меѓу Дигестите и Институциите, од една страна и Новиот Јустинијанов кодекс, од друга страна. Но, ова решение не било практично и затоа бил изработен *Codex repetitae praelactionis* кој е сочуван. Во него материјата е поделена во 12 книги, кои, пак, се поделени на титулуси. Во рамките на титулусите се собрани закони (*leges*) со означување на авторите на конституциите чишто одредби ги опфатиле кодификаторите.

5. *Novellae* се конституции коишто Јустинијан ги прогласил по завршената работа врз Институциите, Дигестите и Кодексот. Тоа е приватна кодификација сочинета од 150 конституции, плод на законодавната дејност на Јустинијан, кои ги опфаќаат сите области на правниот живот.

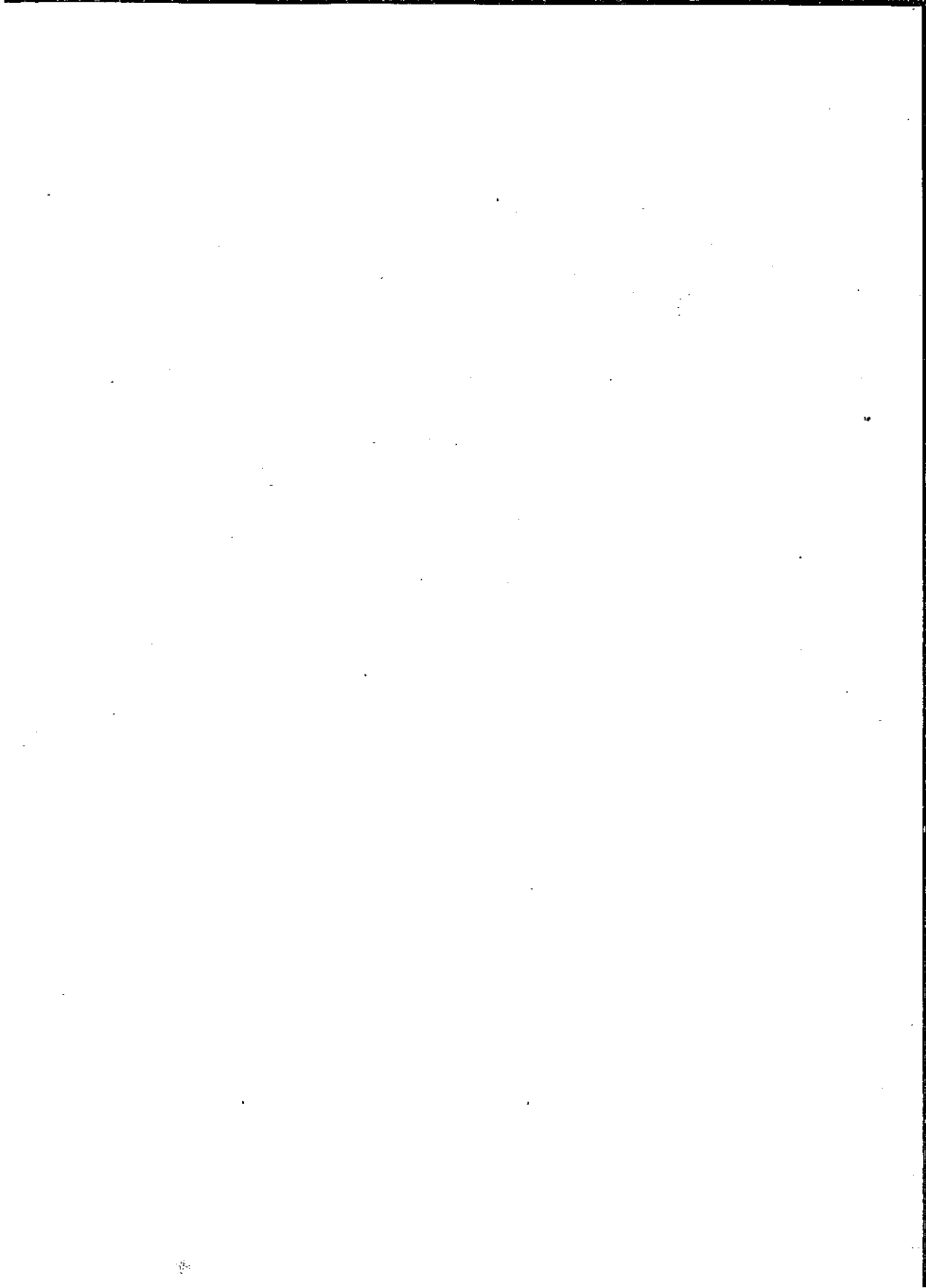
Со оглед на тоа што *Novus codex Justinianus* не е сочуван, Јустинијановата кодификација - (*Corpus juris civilis*) како што била наречена во средниот век, ова кодификаторско дело е составено од *Digesta* или *Pandectae*, *Institutiones*, *Codex repetitae praelactionis* и *Novellae*.

Значењето на Јустинијановата кодификација, без сомнение е големо. Тоа е најголемо кодификаторско дело во антиката, а можеби и во историјата на правото, ако се земе предвид што содржи оваа кодификација и какво влијание извршила врз натамошниот развој на правото.

Системот по кој работела комисијата овозможува да се изучува историјата на севкупното римско право. Од друга страна, почетоците во развојот на правните науки во средниот век се поврзани за изучување на Дигестите, како и сите школи што се јавиле - глосаторите, постглосаторите, школа на „елегантна јуриспруденција“, пандекисти. Одредбите на Јустинијановата кодификација долго време во Европа биле применувани како супсидијарен правен поредок на

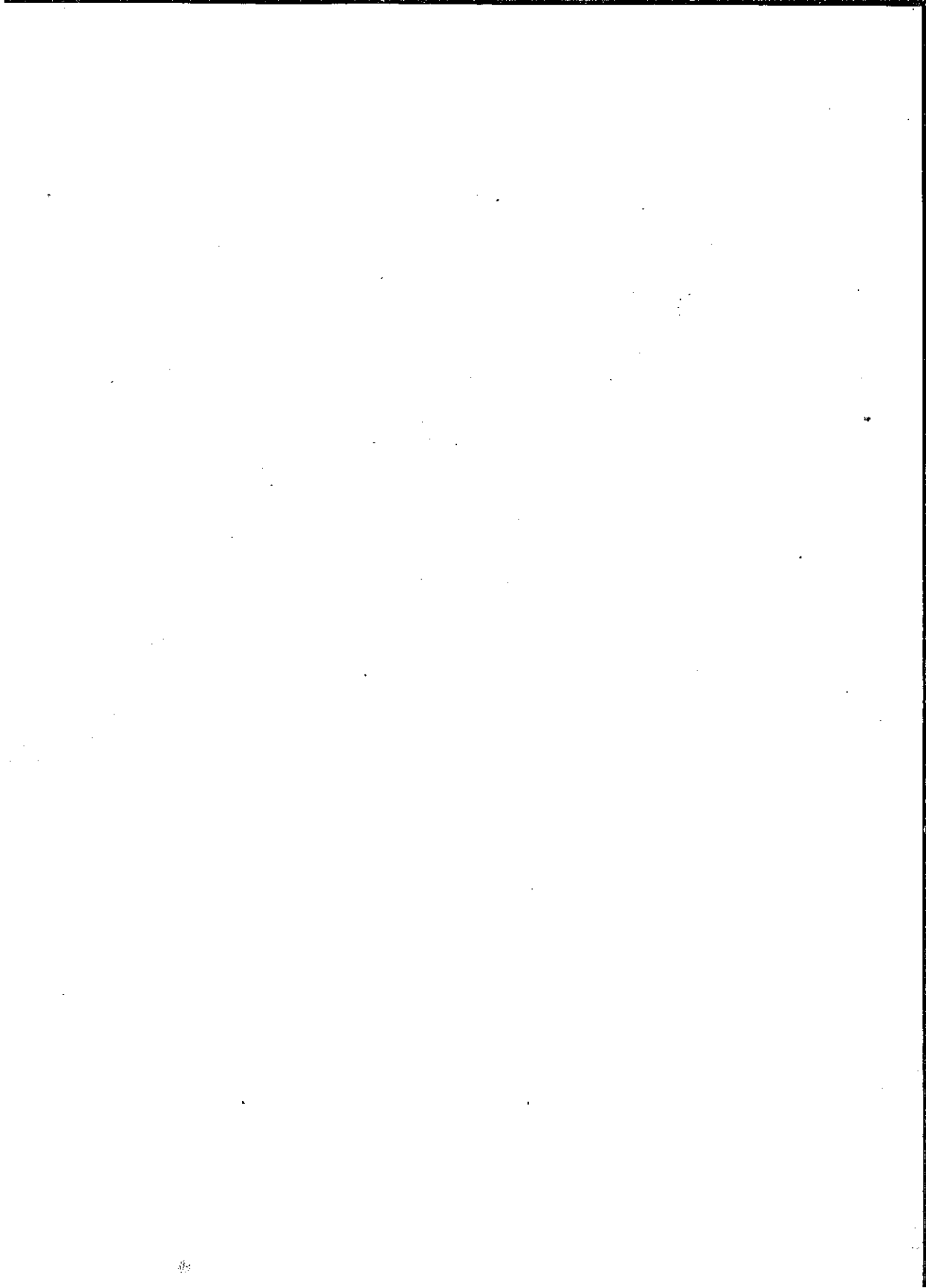
буржоаското општество во создавање, како и за времето на настанувањето на првите граѓански законици, коишто презеле многу одредби од римското право за регулирањето на односите на стоковниот промет во периодот на либералниот капитализам.

ВТОР ДЕЛ

ПРВ ОДДЕЛ

JUS QUOD AD PERSONAS PERTINET

ПРВА ГЛАВА

СТАТУСНО ПРАВО

A. ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА

1. **D.1,5,2 Hermogenianus libro primo iuris epitomarum.**

Сето право создадено е заради луѓето.

2. **D. 25,4,1,1 Ulpianus libro vicesimo quarto ed edictum.**

Сеуште нероденото дете се смета за дел од мајката или утробата.

3. **D.35,2,9,1 Papinianus libro dono decimo questionum.**

Во однос на зачетокот на робинката не е правена никаква разлика во поглед на времето (на зачетокот), што е и оправдано, бидејќи нероденото дете не може да се смета за човек (роб) во права смисла.

4. **D. 38,16,7 Celsus libro vicensimo octavo digestiorum.**

Зачнатото дете, во некоја рака, се смета како да е веќе родено.

5. **D.50, 16,231 Paulus libro singulari ad senatus consultum Tertulianum.**

Кога велиме дека зачатото дете се смета како да е веќе родено, тоа е точно само доколку е во негов интерес, бидејќи за други тоа користи само ако е родено.

6. **CJ. 6,29,3,1 Imp. Iustinianus. A. Iuliano pp. (a.530).**

Старите правници биле збунети (се двоумеле), што да се стори со одредбите на татковиот тестамент. Припадниците на сабинијанската школа сметале дека со раѓањето на живо дете тестаментот е поништен, дури и ако тоа дете не пушти глас, дури и ако било немо, тоа би се постигнало, нивното мислење и ние го прифаќаме, па одредуваме дека детето кое потполно живо е родено, дури и ако потоа, кога падне на земја или во рацете на примателката, умре - во секој случај го поништува тестаментот, меѓутоа се бара да е родено живо и изнесено и да не може да се смета за монструм или чудовиште.

7. **D.15,12 Paulus libro nono decimo responsorum.**

Детето родено во седмиот месец се смета за доволно носено, врз основа на мислењето на многу учениот маж Хипокрит, затоа детето кое во законит брак се роди во седмиот месец треба да се смета за брачно.

8. **D. 1,5,14 Paulus libro quarto sententiarum.**

Не се сметаат за деца оние кои ќе се родат во некој друг, а не во човеков облик, како што би бил случајот кога жената ќе роди некој монструм или чудовиште. Раѓањето при кое (забелешка: детето) има по-

голем број човекови екстремитети се смета, главно, како нормално, па затоа се вбројува меѓу децата.

9. D. 36,1,35 Marcianus libro secundo regularum.

Ако таткото сакал, дел од оставнината на неговиот син кој последен умрел, да предаде на сродникот (од синот), а браќата умреле истовремено, на тој сродник не може да се препушти дел од оставнината ако не докаже кој од браќата последен умрел, туку треба оставнината на браќата, според Тертулијановото сенатско мислење, да се препушти на мајката.

10. D. 34,5,9,4 Tryphoninus libro vicesimo primo disputationum.

Ако Луције Тиције, заедно со полнолетниот син кого единствено за свој наследник го одредил во тестаментот, загинае, се зема како синот да го надживеал таткото и станал наследник врз основа на тестаментот, па оставнината на синот преоѓа на неговите наследници (ако спротивно не се докаже), а ако малолетен син загинае заедно со таткото, се зема како таткото да го надживеал (ако и овде спротивно не се докаже).

**а) ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА РИМСКИТЕ ГРАЃАНИ
(STATUS CIVITATIS)**

11. Gai, Inst. 1,91.

Ако некоја жена, римска граѓанка, е бремена, врз основа на Клаудијеовото сенатско мислење, станува робинка бидејќи одржувала полови односи со туѓ роб, спротивно на волјата и изјавата на неговиот сопственик; многумина разликуваат и сметаат дека детето кое е зачнато во законит брак ќе се роди како римски граѓанин, а ако е зачнато вон бракот, детето ќе се роди како роб чија мајка станала робинка.

12. Ulpiani Reg. 19,4-5.

Манципација може да се случува меѓу Римјани и колонијални Латини, Латини Јуниани и оние peregrini на кои им е доделен commercium. Commercium е право да може меѓусебно да се склучуваат договори на купопродажба.

13. Ulpiani, Reg. 5,3-4.

Conubium е право да се склучи законит брак. 4. Conubium го имаат римските граѓани едни со други, потоа Латините, како и со peregrini, ако тоа право ним им е доделено.

14. Ulpiani, Reg. 5,8.

Ако постои conubium, децата го следат (забелешка: правниот статус) на таткото, а ако conubium нема, го следат статусот на мајката, освен детето кое се раѓа како peregrin од бракот помеѓу римски граѓанин и peregrin, бидејќи Lex Municipia нареди да детето кому било кој од родителите му е peregrin, го следи родителот кој е во неповолен статус.

15. D. 28,1,8,4 Gaius libro septimo decimo ad edictum provinciale.

Лицата кои се осудуваат на смрт, на борба со дива зверови или на работа во рудници ја губат слободата, а имотот им се заплenuва во полза на државата.

16. Gai, Ist. 1,117.

Затоа сите деца, било да се од машки или од женски пол, кои се под власта на таткото можат на исти начин да се дадат во манципиум, како што можат да се дадат робовите

17. CJ.11,48,23,1 Imp. Iustinianus A. Iohanni pp. (a.531-534).

Пропишуваме дека децата на колонот, засекогаш, во склад со напред споменатиот закон (забелешка: Анастазиевата конституција) - се слободни, па не можат да бидат доведени во некој полош статус, но тие немаат право да го напуштат своето село и да се преселат на друго место, туку постојано се врзани за земјиштето кое нивните татковци еднаш го примиле на обработка.

18. D. 1,5,17 Ulpianus libro vicensimo secundo ad edictum.

Сите кои се наоѓаат во римската држава, врз основа на конституцијата на царот Антонин, станаа римски граѓанин.

19. C. Th. 12,1,122 Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano praefecto praetorio. (a.390.)

Куриалите мора да останат во закрилата на својот град: ќе направат престап ако одат од таму. Нивните синови треба да останат во дедовските курии бидејќи на татковците им е одземено правото да ги напуштаат.

20. CJ.11,51 Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp....

Закон, од древнина воведен, колоните трајно правно ги врзува, така што не им е дозволено да отидат од имотите на кои собираат плодови, ни да ги напуштат оние кои веќе еднаш почнале да ги обработуваат.

21. Pauli, Sent. 5,21,2.

Лицата кои воведуваат нови секти или религии кои се неприфатливи за разумот, преку кои се внесува немир меѓу луѓето, треба ако се од повисоките слоеви, да се казнат со прогонство, а ако се од пониските, треба да се погубат.

22. D. 50,5,3 Scaevola libro tertioregularum Senatores ...

На сентаторите ... по Lex Julia repetundarum, не било дозволено да имаат бродови.

23. C. Th. 16,5,64 Imp. Theodosius A. et Caes. Basso comiti rerum privatarum. Post alia: (a.425).

Наредуваме Манихејците, еретиците, шизматичарите (или математичарите) и секоја секта непријателска на католиците дека треба да се искорени, не дозволувајќи им ни да ги погледнат градовите, да не би биле извалкани со присуството на таа злосторничка зараза. Сите, значи лица кои се држат до таа несреќна заблуда треба да се истераат, ако самите бргу не се поправат.

24. D. 1,5,9 Papinianus libro trigensim primo quaestionum.

Според многу прописи на нашето право понеповолна е положбата на жените отколку на мажите.

25. D. 50,17,2 Ulpianus libro primo ad Sabinum.

Жените се од сите граѓански или јавни функции оддалечени, па затоа не може да бидат судии, ниту можат да вршат магистра-

тура, ни да поднесуваат тужбени барања, ни да посредуваат за други, ниту да бидат застапници.

26. D. 50,13,5,1 Callistratus libro primo de cognitionibus.

Честа е состојба на неизвалкан углед признат со законите и обичаите, кој, поради наш деликт, врз основа на законот се намалува или се губи.

27. Aul. Gellius, Noct. Att. 15,13,11.

Кој бил сведок или либрипенс, па одбие да сведочи за тоа, нека биде нечесен или *intestabilis*.

28. D. 3,2,1 Iulianus libro primo ad edictum.

Преторот вака вели: Нечесен (забелешка: инфамен) е оној кој стапнал на сцената како би се бавел со циркуска или актерска професија.

29. CJ. 2,11,20 Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Fortunato. (a.290)

Оние кои бараат нечесни камати и незаконито бараат да им се исплатат камати на камати треба да се обележат со дамка на нечесност (забелешка: *infamia*).

30. Gai, Inst. 4,182.

Осудените во постапката кај некои спорови стануваат нечесни, како на пример кај кражба, насилно одземен имот, *injuria*, потоа кај споровите од ортаклак, фидуција, туторство, мандатум и депозит. Меѓутоа, кај споровите околу кражбата, насилно одземениот имот или *injuria*, не стануваат нечесни само оние кои се осудени, туку и оние кои склучиле спогодба, како што е запишано во преторовиот едикт, што е и право. Всушност голема е разликата дали е некој обврзан од деликт или од договор. Ни еден дел од едиктите не вели изричито дека е некој нечесен, туку за оној кому му е забрането наместо друг да поднесува тужбено барање, да постави когнитор или да земе прокуратор, потоа да учествува во спорот како прокуратор или когнитор - се вели дека е нечесен.

31. D. 4,5,11 Paulus libro secundo ad Sabinum.

Постојат три вида *capitis deminutio*: највисок, среден и најнизок, бидејќи ние имаме три статуса: слобода, граѓанство и семејство. Затоа, ако сето тоа го изгубиме, т.е. и слободата и граѓанството и (забелешка: припадноста на) семејството, тоа е највисокиот, *capitis deminutio*, а ако го изгубиме граѓанството, а ја задржиме слободата, тоа е среден *capitis deminutio*, а доколку го изгубиме само (забелешка: припадноста на) семејството, тоа е тогаш најнизок *capitis deminutio*.

32. D. 4,5,1 Gaius libro quatro ad edictum provinciale.

Capitis minutio е промена на статусот.

6) ЛАТИНИ И ПЕРЕГРИНИ (STATUS LIBERTATIS)

33. Gai, Inst. 3,56.

Римските граѓани, слободни родени, ако се одселиле од градот Рим во латински колонии станале колонијални Латини (*Latini colonarii*).

34. *Gai, Inst. 1,79.*

Под името peregrini не се подразбираат само надворешните народи и племиња (забелешка: странци), туку и оние кои се наречени Latini.

35. *Just, Inst. 1,12,5.*

Според правото на postliminium се зема дека заробеникот секогаш бил во својата земја (граѓанин).

**в) ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА РОБОВИТЕ
(STATUS SERVITUTIS)**

36. *D. 1,5,3 Gaius libro primo institutionum.*

Основна поделба на луѓето според правото е дека сите луѓе се или слободни или робови.

37. *D. 1,5,4, pr-1. Florentinus libro institutionum.*

Слободата е овластување дадено од природата секој да работи што сака, освен она за што е со сила или според правото спречен. Ропството е установа на општото право (забелешка: *jus gentium*) според која некој спротивно на природата, се потчинува на туѓа власт.

38. *D. 50,17,209 Ulpianus libro quarto ad legem et Papianam.*

Ропството можеме да го споредуваме скоро со смртта.

39. *D. 1,1,4 Ulpianus libro primo institutionum.*

Додека според природното право сите луѓе се раѓале слободни, не било познато отпуштање (*manumissio*) од ропството, бидејќи било непознато, но подоцна според општото право, е воведено ропството.

40. *Gai, Inst. 1,52.*

Робовите така се наоѓаат под власта на господарот. Таа власт потекнува од општото право; бидејќи скоро кај сите народи можеме да забележиме дека господарите имаат кон робовите право на животот и смртта, се она што робот го стекнува го стекнува за на господарот.

41. *D. 1,5,5,1 Marcianus libro primo institutionum.*

Робовите потпаѓаат под наша власт или според цивилното (*jus civile*) или според општото право (*jus gentium*): според цивилното право кога се лица постари од дваесет години кои продавале, како би учествувале во поделбата на добиените пари (забелешка: ова е казна за нивната измама), а според општото право (*jus gentium*) робови се оние кои ги заробуваме од непријателот или оние кои ги раѓаат нашите робинки.

42. *Ulpiani, Reg. 5.9.*

Од римски граѓани и Латинка се раѓа Латин, а од слободен и робинка роб, бидејќи во овие случаи не постои правото на *conubium*, децата го следат статусот на мајката.

43. *D. 1,5,5,3 Marcianus libro primo institutionum.*

И ова било спорно; ако, имено робинката која е бремена биде ослободена, па подоцна повторно стане робинка или го изгубила државјанството и се породи, дали родила слободен или роб. Одлучено е како поправилно, дека таа раѓа слободен и дека е доволно за зачатото дете мајка му, дури и во меѓувреме да биде слободна.

44. D. 1,5,5,2 Marcianus libro primo institutionum.

Ако зачнала слободна, па подоцна се породила, како робинка, одлучено е дека детето се раѓа слободно (при што е сеедно дали е зачнато во законит брак или вон бракот), бидејќи не треба несреќата на мајката да му штети на оној кој сеуште е во утробата.

45. D. 4,5,3,1 Paulus libro undecimo ad edictum.

Робот нема никакво право, па затоа тоа не може да му се намали.

46. D. 50,17,32 Ulpianus libro quadregensimo tertio ad Sabinum.

Според цивилното право, за робовите се претпоставува како и да не постојат, тоа меѓутоа не важи и за природното право, бидејќи за природното право сите луѓе се еднакви.

47. D. 50,17,133 Gaius libro octavo ad edictum provinciale.

Робовите може да ја подобрат нашата положба; но не може да ја влошат.

48. Pauli, Sent. 2,19,6.

Помеѓу робовите и слободните не може да се склучи брак, но може contubernium.

49. D. 11,7,2,pr Ulpianus libro vicensimo quinto ad edictum.

Аристон тврди дека местото на кое робот е закопан е свето.

50. D. 28,5,31pr Gaius libro septimo decimo ad edictum provinciale.

Воведена е можноста господарот да може да го именува робот за наследник.

51. D. 15,15,4 Ulpianus libro vicensimo nono ad edictum.

Туберон вака го одредува пекулиумот, а тоа го наведува Целзо во шестата книга од Дигестите, дека тоа е оној дел (забелешка: од имотот) кој робот го има одвоено од останатиот имот на господарот, намален за онолку колку што робот му должи на господарот.

52. D. 15,1,47,6 Paulus libro quarto ad Plautium.

Пекулиумот на робот се третира како и имотот на слободниот човек.

53. Gai, Inst. 1,53.

Но, сега ни римските граѓани, ни било кои други луѓе кои се под власта на римската држава, не смеат претерано-без причина-сурово да постапуваат со своите робови, бидејќи императорот Антонин со својата конституција одредил дека оној кој без причина ќе го убие својот роб одговара исто онака како да убил туѓинец. Но, овој цар со конституцијата забрани и претерана строгост на господарите, па на прашањата на некои управители на провинциите, за робовите кои побарале засолниште во светилиштата на боговите или кај бистите на царевите, наредил господарите чија суровост кон робовите била неподнеслива дека се должни своите робови да ги продадат. И едното и другото е правилно, бидејќи ниту своето право не смееме да го користиме за зло.

54. Gai, Inst. 1,17.

Оној кај кого ќе се најдат (забелешка: исполнат) три услова, т.е. да е постар од 30 години, да му припаѓал на господарот по квинтиското право и да е ослободен со валидна и законска манумисија, т.е. по пат на

виндикта, со упис во книгата на цензот или со тестамент, тој станува римски граѓанин, а ако нешто од ова недостасува, тој ќе биде Латин.

55. CJ. 1,13,1 Imp. Constantinus A. ad Protogenem episcopum. (a.316).

Одамна е веќе дозволено господарите да можат во католичката црква да им подарат слобода на своите робови.

г) ПРАВНА ПОЛОЖБА НА ОСЛОБОДЕНИЦИТЕ (LIBERTINI)

56. D. 38,116,1 Paulus libro quadragesimo ad edictum.

Какви услуги се нудат на патронот, треба да се цени земајќи ги предвид кај двете страни староста, општествената положба, здравјето, потребите и другите околности од овој вид.

57. Ulpiani, Reg. 29,1.

Според законот на XII таблици оставнината на римскиот граѓанин - ослободеник му припаѓа на патронот ако ослободеникот умре без тестамент или без блиски сродници.

58. Ulpiani Reg. 29,4.

Децата на патронот од машкиот пол имаат исти права кон имотот на ослободеникот на нивниот татко, какви што има и самиот патрон.

59. D. 1,5,5,pr Marcianus libro primo institutionum.

Статусот на робовите е единствен, од слободните луѓе меѓутоа едни се слободни родени, а другите се ослободеници (либертини).

60. CJ. 9,21,1 Imp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC Baccho. (a.300?).

Достигнувајќи го правот на носење на златен прстен, кој го подарува царот, (ослободениците) додека се живи, се сметаат како да се слободни родени, макар што не го достигнуваат статусот на оние кои се слободни родени, па затоа можат да ги извршуваат без опасност и функциите кои (забелешка: инаку ги извршуваат) на слобода родените.

61. D.40,11,2 Marcianus libro primo institutionum.

Често лицата родени како робови подоцна добиваат, врз основа на правото, својство родени на слобода, како што е случајот кога ослободеникот добива од царот *natalium restitutio* ... па се сметаат како родени на слобода.

62. Gai, Inst. 1,12.

Постојат три вида ослободеници: тие се или римски граѓани, или Латини или влегуваат во кругот на дедитициите.

63. Gai, Inst. 1,14.

Со името peregrini дедитиции наречени се оние кои некогаш со оружје в рака се бореле против римскиот народ, па затоа кога биле победени, се предале.

Б. ДЕЛОВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА

64. *Ulpiani, Reg. 11,28.*

Касианците тврделе дека е полнолетен оној кој со својот физички изглед тоа го покажува, т.е. оној кој е полово зрел. Прокулејанците пак тврделе дека е тоа оној кој наполнил четиринаесет години. Приско, меѓутоа, смета дека е полнолетен оној кај кого ќе се најдат двете својства, т.е. да има и физички изглед и број на години.

65. *CJ. 5,60,3 Imp. Iustinianus A. Menae pp. (a. 529).*

Укинувајќи го непристојниот преглед, вршен при утврдувањето на полнолетноста на мажите, наредуваме: исто онака како што жените по навршените дванаесет години, во секој случај се сметаат за полнолетни, така исто треба да се третираат и мажите по навршената четиринаесета година, напуштајќи го непристојниот физички преглед.

66. *D. 29,2,9 Paulus libro secundo ad Sabinum.*

Малолетникот кој може да зборува иако бил во години во кои не ја сфаќа смислата на прифаќањето на наследството (во тие години не може ниту да се разбере ниту да одлучи повеќе од душевно болен) сепак, со одобрение на туторот, може да прифати наследство, бидејќи тоа нему му оди во полза.

67. *Gai, Inst. 1,107-109.*

Малолетник може правилно (валидно) да врши секоја правна работа, но така што онаму, каде што е неопходно одобрение на туторот, тој да биде присутен, како на пример во случајот кога сам се обврзува: друг, поточно, може во свој интерес да обврзе и без одобрение на туторот. 108 Во иста положба се и жените кои се под туторство. 109 Но тоа што го рековме за малолетникот важи само за оној кој веќе има одредена способност за расудување, бидејќи и детето и постариот малолетник не се раликуваат многу од душевно болниот, бидејќи во тој период малолетниците немаат никаква моќ за расудување. Меѓутоа за малолетниците поради нивниот интерес прифатено е поповолно толкување на правото.

68. *D. 26,8,9pr Gaius libro duodecimo ad edictum provinciale.*

Без одобрение на туторот малолетникот не може да се обврзе од секој договор, но и без одобрение на туторот може да се стекнува склучувајќи договори и примајќи (ствари) по пат на традиција. Со давањето заем не може себе си да се обврзе бидејќи без одобрение на туторот не може ништо да отуѓи.

69. *CJ. 2,21,3 Imp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. At- tiano (a.293).*

Имајќи старател, а си помлад од дваесет и пет години, откога си го поминал детскиот период, продадеш ствар, тој договор не треба да се исполни, бидејќи тој не се разликува од оној кој го склучуваат недораснатите кои имаат старател, а на кои, откако преторот им одредил старател, им е забрането располагањето со имотот. А ако без старател си го склучил тој договор, замолиш да ти се дозволи

вбраќање во претходната состојба, па тоа, по испитувањето на случајот, ќе ти биде дозволено доколку не поминал предвидениот рок.

70. *Gai, Inst. 1,144; 190.*

Поради тоа е дозволено на родителите со тестамент да одредуваат тудори на децата кои биле под нивна власт, и тоа на децата од машки пол додека се малолетни, а на оние од женски пол и на малолетни и на полнолетни, дури и ако се мажени. Старите, всушност, сакале жените, дури и полнолетните, да бидат под тудорство поради својата лесномисленост 190. Во прилог на тврдењето дека полнолетните жени треба да бидат под тудорство не говори ниту една вредна причина, бидејќи тоа што обично се верува дека жените поради својата лесномисленост се измамани и дека е оправдана потребата од одобрение од тудорот за вршење на (правни) работи, повеќе е привидно отколку стварно: полнолетните жени всушност сами ги вршат своите правни работи, а само во некои случаи, поради формата, тудорот дава свое одобрение, а често ако тудорот не сака да даде одобрение, на тоа може да го натера преторот.

71. *Justiniani, Inst. 3,19,8.*

Душевно болните не може да вршат никаква работа, бидејќи не разбираат што работат.

72. *Pauli, Sent. 3,4,5.*

Душевно болните може да направат тестамент за време на подобрувањето на својата состојба.

73. *D. 48,9,9,2 Modestinus libro duodecimo pandectarum.*

Ако некој душевно болен, ги убие своите родители нема да биде казнет, како што одговорија божествените браќа (забелешка: царевите) во својот рескрипт, говорејќи за некој кој душевно болен ја убил својата мајка, бидејќи доволно е казнет со самото свое лудило.

74. *D. 27,10,1pr Ulpianus libro primo ad Sabinum.*

Според Законот на XII таблици, на расипникот му се забранува да управува со својот имот, што е воведено со обичај уште од почеток (забелешка: од древнина). И денес преторите или управниците имаат обичај, ако најдат таков човек кој не знае ни за време ниту за граница за своите издатоци, туку својот имот со расфрлање и со расипништво го упропастува, ќе му се одреди старател, на сличен начин како и на душевно болниот, па двајцата ќе останат под старателство, додека душевно болниот не оздрави, а овој другиот не стекне разумни навики, а ако тоа се случи, тие по сила на законот престануваат да бидат под власта на старателот.

В. ПРАВНА И ДЕЛОВНА СПОСОБНОСТ НА ПРАВНИТЕ ЛИЦА

75. *D. 3,4,1,1 Gaius libro tertio ad edictum provincilae.*

На колегиумите, ортаклаците или на некои други под слично име, на кои им е признато правото на здружување, својствено им е, по углед на државата, да имаат заеднички имот, заедничка благајна и управник или синдикат, кои, како и државата, се што треба заеднички да

го направат или спроведат, кога тоа ќе го направат-вреди (забелешка: валидно е).

76. D. 50,16,85 Marcellus libro primo digestorum.

Нерацие Приск смета дека тројца прават здружение, и на тоа треба, воглавно да се држиме.

77. D. 3,4,7,1 Ulpianus libro decimo ad edictum.

Ако нешто се должи на заедницата, не се должи на поединците, па ни она што го должи заедницата, не го должат поединците.

78. D. 3,4,1,pr Gaius libro tertio ad edictum provinciale.

Не им е на сите дозволено да основаат ортаклаци, здруженија или други слични заедници, бидејќи тоа го забрануваат и закони и сенатски мислења и царски конституции. Сепак, во помал број случаи дозволено е основање на вакви здруженија: така на собирачите на јавните даноци дозволено им е да имаат здружение, како и на копачите на злато и сребро, и на соларите. Постојат исто така и одредени здруженија во градот Рим, чие својство е потврдено со мислења на сенатот и со царските конституции, како што се здруженијата на фурниците и некои други, и сопствениците на бродовите, кои инаку, постојат и во провинциите.

79. Ulpiani, Reg. 24,28.

На сите градови кои се под власта на римската држава може да се остави легат. Тоа го воведо божествениот Нерва, а подоцна Сенатот, на предлог на Адријан, потполно го пропиша.

ВТОРА ГЛАВА

СЕМЕЈНО ПРАВО

А. РИМСКО СЕМЕЈСТВО

а) Поим и термини

80. *Gai, Inst. 3,145 a.*

Постоел и друг облик на здружување карактеристичен за римските граѓани. Имено, некогаш, по смртта на *pater familias* помеѓу неговите најблиски наследници настанувала некоја и законска и природна заедница која е нарекувана „*ercto non cito*“, таа е со неподелена сопственост; *erctum* значи сопственост, заради тоа сопственикот се нарекува *erctus*; додека *ercto* значи да се подели, па заради тоа говориме: *caedere* (да се истепа), *secare* (да се исече), *dividere* (да се подели).

81. *D. 50,16,195.1-3 Ulpianus libro quadragesimo sexto edictum.*

Да видиме како се употребува поимот „*familia*“: тој има различито значење бидејќи се однесува и на луѓе и на ствари. На ствари, како на пример во Законот на XII таблици, каде се вели: „наследството да му припадне на најблискиот агнат“. Значењето на зборот „*familia*“ се однесува на луѓе и кога законот, говорејќи за патронот и ослободеникот, вели „од ова семејство“ и „во ова семејство“ па сигурно е дека овде законот говори за поедини лица. Изразот „*familia*“ се однесува и на одредена заедница која според нивното посебно или општо право се состои од сродници. Според посебното право семејство се нарекува кога повеќе лица се подложни на една власт, било по самата природа, било на основа на право, како што се татко на семејството, мајка на семејството, син, ќерка и сите други кои следуваат зад нив, како што се внуци, внуки и други. Татко се нарекува „таткото на семејството“ бидејќи има власт во куќата, оправдано е со ова име да се нарекува и тогаш кога нема син. Потребно е да укажеме не само на неговата личност туку и на неговите права, и малолетникот го нарекуваме татко на семејството. Кога ќе умре таткото на семејството сите лица кои му биле подредени осниваат свое семејство и секој од нив го добива името татко на семејството. Истото се случува и со оној кој е еманципиран, бидејќи тој штом станал лице „*sui juris*“ веднаш има и свое семејство. Според општото право семејство го нарекуваме збирот на сите агнати, бидејќи ако *pater familias* умре и поединци веќе имаат свои посебни семејства, сепак сите кои биле под власта на еден татко на семејството оправдано се нарекуваат семејство, бидејќи потекнале од една кука и еден род.

Обично ги нарекуваме „familia” и збирот на робови, што може да се види во едиктот на преторат под наслов „За кражбите” каде што преторот говори за робови publiciana. Но, тука не се мисли на сите робови, туку на одреден збир на робови, создаден поради некоја причина, т.е. поради собирање на данок. Во друг дела на едиктот, се подразбираат сите робови, како на пример таму каде што се зборува за група робови и со сила одземен имот, потоа за ретхибиторната тужба ако ствар со недостатоци биде предадена на купувач по вина на продавач или негови робови, и кај интердиктот „unde vi” каде називот „familia” ги опфаќа сите робови. Но под ова име се подразбираат и деца.

6. Агнатско, когнатско сродство, степени на сродство

82. D. 38,7,5 pr (Modestinus libro tertio pandectarum).

Разликата меѓу агнатите и когнатите е во тоа, што агнатите истовремено се и когнати, а когнатите не се секогаш и агнати. На пример братот на таткото т.е. стрикото е и агнат и когнат, а братот на мајката, т.е. вујкото е когнат но, не е и агнат.

83. D. 38,10,1,1;3-5 (Gaius libro octavo ad edictum provinciale).

Угорното и удолното сродство почнува со прв степен, додека во странично сродство не постои прв степен, туку се почнува со втор... Во прв степен угорна линија се татко, мајка; во удолна син, ќерка. Во втор степен угорна линија се дедо, баба; а во удолна внук, внука. Во странична се брат, сестра. Во трет степен угорна линија се прадедо, прабаба; а во удолна правнук, правнука. Во странична се братовиот или сестриниот син или ќерка, односно стрико, тетка, вујко, вујна.

84. D. 38,10,9 (Paulus libro quarto sententiarum).

Директното крвно сродство се дели на две линии, од кои едната е угорна, а другата удолна; од угорната и вториот степен на удолната линија произлегуваат страничните линии.

85. Just, Inst. 3,6,7.

Раѓањето на едно лице секогаш го наголемува степенот на сродство.

86. D. 38,10,4,3-4 Modestinus libro duodecimo pandectarum.

Бидејќи некои права постојат и во односите меѓу сватовите, нема да биде незгодно на ова место накусо нешто да кажеме и за сватовството. Сватови се крвните сродници на мажот и жената, наречени по тоа што две групи крвни роднини, кои меѓусебе се разликуваат, со посредство на брак се поврзуваат и едни кон други пристапуваат како роднини, бидејќи причината за поврзување на сватовите лежи во бракот. Нивните имиња се: свекор, свекрва, зет, снаа, маштеа, очув, паштерка, посинок.

87. D. 38,10,4,5 Modestinus libro duodecimo pandectarum.

Сродството по сватовство нема степени.

Б. БРАЧНО ПРАВО

а) Поим и термини

88. D. 23,2,1 Modestinus libro primo regularum.

Брак е врска меѓу маж и жена, заедница на севкупен живот, соединување по божественото и човековото право.

89. Just, Inst. 1,9,1.

Брак или женидба е врска меѓу маж и жена која содржи трајна животна заедница.

90. D. 23,2,2 Paulus libro trigesimo quinto ad edictum.

Брак не може да настане ако не се согласат сите, т.е. оние кои го склучуваат и оние под чија власт се.

91. CJ. 9,9,18 Impp. Valerianus et Gallenius AA. et C. Theod. (a.258).

Надвор од секое сомневање е дека оној кој истовремено има две жени го прати инфамија, тука не се работи за правен пропис кој на нашите граѓани им забранува да склучуваат повеќе бракови, туку се води сметка за намери.

92. Pauli, Sent. 2,19,6.

Меѓу робови и слободни лица не може да се склучи брак, туку може contubernium.

93. Ulpiani, Reg. 5,2.

Правовалиден брак настанува ако помеѓу лицата кои го склучуваат бракот постои conubium, ако мажот и жената се полово зрели, и ако тие двајцата се согласат ако се sui juris, односно ако се согласат и нивните татковци, доколку се под нивна власт.

94. D. 23,2,16,2 Paulus libro trigesimo quinto ad edictum.

Душевната болест оневозможува склучување на брак, бидејќи за тоа е потребна согласност на волја, но не го раскинува порано валидно склучениот брак.

95. Ulpiani, Reg. 5,6.

Помеѓу предци и потомци, без оглед во кој степен на сродство се, не може да се склучи брак.

96. Gai, Inst. 1,62.

Ќерката на братот може да се земе за жена; тоа за прв пат влегло во обичај кога божествениот Клаудие се оженил со Агрипина, ќерката на неговиот брат; ќерката на сестрата не може да се земе за жена. Тоа е така предвидено во царските конституции.

97. D. 23,2,14,2 Paulus libro trigesimo, quinto ad edictum.

И крвното сродство преку робови во ова право (забелешка: брачното право) треба да се уважува (...)

98. Justiniani, Inst. 1,10,6;7.

Поради почитување на сродството по сватовство треба да се откаже од некои бракови (...)

99. D. 23,2,59 Paulus libro singulari de adsignatione libertorum.

Сенатското мислење со кое е одредено дека тоторот не смее сам, ниту за својот син, да склучи брак со својата штитеница, се однесува и на внука.

100. CJ. 5,9,1,pr Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp. (a.380)

Ако некоја жена, не одавајќи му должно почитување, не го ожали првиот маж, туку побрза со склучување на друг брак, да биде инфамна според општо познатото право (забелешка: се мисли на *Edictum perpetuum*).

101. CJ. 1,9,6 Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp. (a.388)

Ниту еден Евреин да не земе христијанка за жена, ниту Еврејка да стапува во брак со христијанин. Ако некој стори вакво нешто ќе одговара како да сторил дело (забелешка: кривично) невера. На секого, без разлика му е дозволено да подигне тужба.

102. Ulpiani, Reg. 13,1-2.

Со Јулиевиот закон забрането им е на сенаторите и на нивните потомци да склучуваат брак со либертинки или со оние жени кои се сами, или чиј татко или мајка се занимавале со глума или проституција. 2. На другите во слобода родени лица им било забрането да склучат брак со жена која се бавела со подведување, или била ослободена од подведувач или подведувачка, како и со таа која била осудувана во јавна постапка, и таа која се занимавала со глума; Маурицијан на тоа додава: и со таа која сенатот ја осудил.

103. D. 23,1,1 Florentinus libro tertio institutionum.

Веридба е давање и примање ветување за иден брак.

104. D. 23,1,2 Ulpianus libro singulari de sponsalibus.

Веридбата е таканаречена по договорот *sponsio*, бидејќи старите имале обичај да склучуваат стипулација и да здоговараат за себе идни жени.

б) Склучување брак

105. Gai, Instit. 1,109-110.

Додека под татковска власт се наоѓаат и мажи и жени, под манус доаѓаат само жени. (110) Некогаш биле три начини за доаѓање под манус: тоа се: *usus*, *farreus* и *coemptio*.

в) Лични и имотни односи меѓу брачните другари

106. Gai, Inst. 2,159.

Во иста правна положба е и жената која се наоѓа под манус, бидејќи е во положба на ќерка, како и снаата која е под манус на синот, бидејќи е во положба на внука.

107. D. 1,5,19 Celsus libro vicensimo nono digestorum.

Ако е склучен валиден брак, децата го следат таткото (забелешка: правната положба); вонбрачното дете ја следи мајката (забелешка: правната положба).

108. CJ. 12,1,13 Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Marciano comiti Orientis. (a.392).

Жените ги подигаме на општествената положба на мажот, ги третираме како да биле од племенит род, надлежноста на судот им ја

определуваме според нивната личност (забелешка: според личноста на мажот), им го менуваме престојувалиштето. Ако подоцна жените склучат брак со маж од пониска положба, се лишуваат од поранешното достоинство и ја следат положбата на последниот маж.

109. D. 24,1,51 Pomponius libro quinto ad Quintum Mucium Quintus.

Кога ќе се појави спор за тоа каде жената нешто стекнала (забелешка: од имот), како што вели Квинто Муције, поточно и почесно е, за тоа што не се докаже од каде е, дека го стекнала од мажот или од оној под чија власт била. На тој начин, се смета, Квинто Муције го елиминира сомневањето дека жената тоа можеби не го стекнала на нечесен начин.

***UE. 26, 8.**

Intestati filii hereditas ad matrem ex lege duodecim tabularum non pertinet; sed is ius liberorum habeat, ingenua trium ...legitima heres fit ex senatus consulto Tertulliano, si tamen ei filio neque suus heres sit...neque pater ...neque frater consanguineus: quod si soror consanguinea sit, ad utrasque pertinere iubetur hereditas

Наследството на синот кој умрел без тестамент не и припаѓа на мајката според Законот на дванаесет таблици; но ако има *ius liberorum*, или слободна три... станува наследник *ius civile* според Тертулијановото сенатско мислење, ако нејзиниот син нема ни *suus*...ни татко ... ни брат по татко; ако пак постои сестра по татко, одредено е дека на обете им припаѓа наследството (*SC Tertuliano*)

***UE. 26, 7**

Ad liberos matris intestatae hereditas ex lege duodecim tabularum non pertinebat, quia feminae suos heredes non habent: sed postea imperatorum Antonini et Commodi oratione in senatu recitata id actum est, ut sine in manum conventionem matrum legitimae hereditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis et reliquis agnatis

Наследството на мајката која умрела без тестамент не им припаѓало на децата според Законот на дванаесет таблици, бидејќи жените немаат *suus*; но подоцна со говорите на царевите Антонин и Комод Објавени во сенатот, одредено е дека наследството на мајките кои биле во брак без манус им припаѓа на децата, со исклучување на нејзините браќа по татко и агнатите (*SC Orphitianum*).

г) Престанок на бракот

110. D. 24,2,1 Paulus libro trigesimo quinto ad edictum.

Бракот престанува со развод, смрт, заработување, или губење на слободата на друг начин, на еден од брачните другари.

111. Pauli, Sent. 5,6,11.

Божествениот Пио му забрани на таткото да го разведува бракот (забелешка: во кој живееле брачните другари) во слога; тоа важело и за патронот во однос кон ослободеникот и за родителите во односите кон синот или ќерката.

112. Festus, De verb. signif. (Diffarreatio).

Diffarreatio е облик на жртва, со кој се разведувал брак меѓу маж и жена. Тоа се нарекува „diffarreatio“ затоа што е сторена со принесување на колачи од пир.

113. Festus, De verb. signif. (Remancipatam).

Реманципирана е онаа жена, како, што вели Гал Елио, која врз основа на манципација дошла во брак со манус.

114. D. 24,2,2,1 Gaius libro undecimo ad edictum provinciale.

Кога се работи за repudium, т.е. еднострана изјава за развод, се употребуваат следните изрази „задржи си ги своите ствари“ или „однеси ги со себе своите ствари“.

115. Nov. 22,c.4.

-c. 15,3

За време на живот на брачните другари бракот престанува со согласност на двете страни, за што овде не треба ништо да се говори, кога страните ова прашање го уредиле онака како што им одговара, потоа од оправдана причина која се нарекува и „bona gratia“, потоа некои без никаква причина, а некои со оправдана причина.

-c. 15,3 Ако некој од нив двајцата неоправдано сака да се разведе, т.е. да го разреши бракот без причина, ќе биде погоден со казните кои веќе ги наведовме.

д) Дарување меѓу брачните другари - мираз

116. Ulpiani, Reg. 6,1-9.

Миразот или се дава или се ветува или се договара. 2. Миразот може да го вети жената која има намера да стапи во брак или должникот на жената, ако тоа го стори по нејзин налог, потоа машки предок на жената, врзан со сродство по машка линија, како што се татко или дедо по татко. 3. Да дадат мираз или да го договорот можат сите. Миразот се нарекува или „profectitia“ тоа е оној кој го дава таткото на жената или „adventitia“ тоа е оној кој го дава некој друг. 4. Ако жената за време на траењето на бракот умре, миразот кој го дал таткото се враќа на таткото, но ако останале петмина или повеќе деца, тој останува кај мажот. Ако нема татко миразот останува кај мажот. 5. Миразот кој го дале други (dos adventitia) секогаш останува кај мажот, освен ако оној кој го дал, склучил стипулација да му се врати миразот, оној мираз посебно се нарекува „resepcticia“. 6. Ако дојде до развод на бракот, а жената е лице sui juris, таа има право на тужба rei uxoriae, т.е. барање за враќање на миразот, а ако е таа под татковска власт, таткото заедно со ќерката има право на оваа тужба при што не е важно дали е миразот „adventitia“ или „profecticia“. 7. Ако жената умре по развод на бракот, на нејзиниот наследник нема да му се дозволи тужба, освен ако мажот задоцнил со враќање на миразот. 8. Ако миразот се состои од ствари кои се вагаат, бројат или мерат, тие се враќаат годишно, или секоја втора или трета година, ако не е договорено веднаш да се вратат; останатите ствари од миразот се враќаат веднаш. 9. Право на задржување од миразот постои или поради децата или поради начинот на живот (забелешка: на жената)

или заради трошоци или заради дарувани ствари или заради однесени ствари.

117. D. 23,3,3 Ulpianus libro sexagesimo tertio ad edictum.

Не може да се говори за мираз кога не се работи за брак кој не може валидно да се склучи, бидејќи мираз не може да постои без брак. Имено, кога не може да се говори за брак, не постои ни мираз.

118. D. 23,3,17.pr. Paulus libro septimo ad Sabinum.

Во управувањето на миразните добра мажот треба да одговара како за долус така и за кулпа, бидејќи миразот го прима во своја полза; но, тој одговара и за вниманието кое инаку го покажува во управување со своите ствари.

119. D. 23,3,7.pr Ulpianus libro trigesimo primo ad Sabinum..

Правичноста налага на добрата кои го сочинуваат миразот плодуживање треба да има мажот, бидејќи тој го сноси товарот за издржување на брачната заедница, па е правично тој и да ги собира плодовите.

120. C. 5,12,14 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Basillissae.

Мајката не е должна за ќерката да даде мираз освен ако постои важна оправдана причина или причина која е посебно утврдена со закон. А таткото не е овластен да даде нешто од имотот на својата жена против нејзината волја.

121. D. 24,1,1, Ulpianus libro trigesimo secundo ad Sabinum.

Кај нас е воведено со обичај, дека не важат дарувања меѓу маж и жена; заради взаемна љубов едниот (забелешка: брачен другар), да не му го одземе имотот на другиот, не со умерено дарување, туку со лесномисленост.

122. Ulpiani, Reg. 7,1.

Не вредат дарувања меѓу маж и жена освен од одредени причини, како што се по повод смрт, кај развод, или по повод ослободување на роб. Покрај тоа, со царска конституција дозволено и е на жената да може да даде дар на својот маж ако тој е почестен од царот со широк пурпурен раб или со коњ или со некоја слична друга чест (забелешка: во случајов станува збор за достоинство на сенатор).

123. CJ. 5,3,20,3-5 Imp. Iustinianus A. Iohanni pp. (a.531-533).

Ако ни по име ни по својата суштина, дарувањето пред брак не се разликува ниту малку од миразот, зошто тој не би можел на сличен начин да биде сторен и по склучување на бракот? Поради тоа одредуваме, дека на сите им е дозволено пред склучување на брак, или потоа, да им дадат на жените дар, поради тоа што тие им донесуваат мираз, и дека тоа не се смета за обичен дар, туку дар направен поради мираз или поради брак. Обичните дарови не се чинат поради брак, туку поради брак се и забранети, туку поради други причини, можеби поради страст или сиромаштија на една страна, а не од внимание кон бракот. Поради тоа, ако миразот веќе е донесен, а мажот пред склучувањето на бракот дарувал одредени ствари на жената, се разбира во износ кој не ја надминува вредноста на миразот, па тој посебно одреди дека не дава обично дарување, туку дарување кое се чини заради тоа што миразот е веќе донесен, и одлучи тоа дарување да го исполни, дозволено му е тоа да го изврши, па ова дарување се изедначува со пакти (забелешка: спогодби) за склучување на брак.

Б. PATRIA POTESTAS

а) Поим и начини на настанување на patria potestas

124. Gai, Inst. 1,55.

Во наша власт се и нашите деца кои сме ги родиле во законит брак. Тоа е право својствено на римските граѓани, бидејќи скоро нема други луѓе кои би имале таква власт над своите деца како што имаме ние. Тоа го истакнал и божествениот Адријан во својот едикт кога одлучувал за оние кои за себе или за своите деца од него барале римско граѓанство.

125. D. 2,4,5 Paulus libro quarto ad edictum.

(Мајката) секогаш точно е утврдена, дури и кога зачнала надвор од брак, додека татко се смета оној на кого укажува бракот.

126. D. 38,16,3,11-12 Ulpianus libro quarto decimo ad Sabinum.

На дете родено по десет месеци после смртта (забелешка: на таткото) не може да се даде законско наследство. Што се однесува до тоа (забелешка: дете) кое е родено сто осумдесет и вториот ден, Хипокрит напишал, а божествениот Пио на свештениците им одговорил дека треба да се смета дека е родено во законит рок, и дека не е зачнато во ропство, кога мајката му била ослободена од ропство пред сто осумдесет и вториот ден.

127. Nov. 74,c.1.

Ако некој значи нема брачни деца, туку само вонбрачни, па сака да ги стори свои наследници, а жена или воопшто нема, или таа која што ја има е виновна, или која не му одговара, или на која по некој закон и е забрането склучување на брак, му даваме нова надеж, патот кој сега ние го пронајдовме, вонбрачните деца да ги стори брачни, се разбира во случај да нема свои наследници.

128. *Gai, Inst. 1,97-101.*

Според тоа што го рековме, под наша власт не се само родените деца, туку и оние кои ќе ги adoptираме. 98. Адопцијата настанува на два начина, т.е. по одобрување на народот или по одлука на магистратот. 99. По одобрување на народот ги adoptираме децата кои се *sui juris*, овој облик на адоптација се нарекува адрогација, бидејќи оној кој adoptира моли, т.е. прашува дали оној кого треба да го adoptира сака да биде негов вистински син, а оној кој ќе биде adoptиран се прашува дали дозволува (забелешка: се согласува) тоа да биде, додека народот се прашува дали тој наредува така да се стори. По одлука на магистратот ги adoptираме оние кои се под татковска власт, било да имаат положба на потомци од прв степен на сродство, како што се син и ќерка, било да се во подалечен степен, како што се внук, внука, правнук, правнука. 100. Онаа адоптација која е сторена по одобрување на народот, се вршела само во Рим, а во провинциите тоа се применувало обично пред управниците. 101. По одобрување на народот жени не се adoptираат, бидејќи изгледало подобро, додека пред преторот, или во провинциите, пред проконзул или легат можеле и жени да бидат adoptирани. 102. Да се adoptира малолетник по одобрување на народот некогаш било забрането, а некогаш дозволено, а сега според писмото на предобриот цар Антонини, кој го упатил на свештениците, ако се утврди дека постои оправдана причина за адоптација, под некои услови тоа е дозволено. Пред преторот, а во провинциите пред проконзулот или со легат, можеме да adoptираме лица од било кои години (забелешка: возраст).

129. *D. 1,7,1,1 Modestinus libro secundo regularum.*

Положба на син во семејство се стекнува не само по природен пат, туку и со адоптација. Иако е адоптацијата општ назив, тој сепак се дели на два посебни вида, од кој едниот исто така се нарекува адопција, а вториот адрогација. Се adoptираат лица кои се под туѓа власт, а се адрогираат оние кои се *sui juris*.

130. *D. 1,7,15pr Ulpianus libro vicensimo sexto ad Sabinum.*

Ако е adoptиран *pater familias*, тогаш сето она што тој тогаш го имал или можел да го стекне по самото право преоѓа на оној кој го adoptирал: дури и децата кои биле под негова власт го следат него, дури и оние кои според правото на постлиминиум се вратат или биле во утроба (забелешка: на мајката) во моментот на адрогацијата, на ист начин преоѓаат под власт на адроган.

131. *Justiniani, Inst. 1,11,10.*

Жена не може да adoptира, бидејќи ниту вонбрачните деца ги нема под своја власт, но по одобрување на царот можат да adoptираат, за да се утешат поради изгубените деца (забелешка: умрените деца).

132. Justiniani, Inst. 1,11,4.

Одлучено е помлади по години да не можат да адоптираат постари, бидејќи адопцијата ја имитира природата, па би било чудно синот да биде постар од таткото. Поради тоа, оној кој со адрогација или адопција сака да стекне за себе син треба да биде сосема полнолетен т.е. треба да има од (забелешка: од посвоениот) повеќе од осумнаесет години.

б) Лична положба на лицата alieni juris

133. D. 25,3,5 Ulpianus libro secundo de officio consulis.

Сметаме дека е поправилно родителите да се должни да ги издржуваат своите деца, дури иако тие не биле под нивна власт, како и спротивно, т.е. дека децата треба да ги издржуваат родителите.

134. D. 48,9,5 Marcianus libro quarto decimo institutionum.

Татковската власт треба да се состои од внимание, а не од свирепост.

135. D. 27,10,4 Ulpianus libro trigesimo octavo ad Sabinum.

На родителите, децата треба да им искажуваат еднакво почитување, иако нивната власт не е еднаква.

136. CJ. 4,20,6 Imp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Tertullo (a.294).

Не е дозволено децата и родителите, дури и ако самите сакаат, да сведочат едни против други.

в) Имотна положба на лицата alieni juris

137. D. 49,17,11 Macer libro secundo de re militari.

Peculium castrense е имот кој родителите или роднините го дале на синот кој бил во воена служба или кој тој самиот во воена служба го стекнал, а кој да не бил во војска, не би можел да го добие. Имено тоа што можел да го стекне и да не бил во војска не се смета дека е (негов) peculium castrense.

138. CJ. 3,28,37,1-1a Imp. Iustinianus A. Iohanni pp. (a.531).

Во врска со peculium castrense воведена е имено, уште една поделба, па постојат три основи за (забелешка: настанок на) пекулиум, поради тоа тој може да биде или paganum peculium или peculium castrense или peculium кој стои на средина помеѓу тие два, а кој се нарекува quasi castrense. Во однос на располагање со тој пекулиум, кој се нарекува quasi castrense, на некои лица им е дозволено да направат тестамент, но не така како што може да го сочинат војници, т.е. како што сакаат (забелешка: било како) туку држејќи се на општ, дозволен и вообичаен начин.

139. CJ. 6,61,8 Imp. Iustinianus A. Iohanni pp. (a.531).

Се она што синовите ќе го стекнат на друг начин, а не од имотот на таткото, не им припаѓа на татковците.

г) Престанок на татковската власт

140. C.8,48,3 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Heliodoro.

Децата не се ослободуваат од татковска власт со проста согласност, туку со акт составен во свечана форма, или со случај, и нема да се проверуваат причините кои го навеле таткото да го еманципира синот, туку само формата на актот.

141. D. 1,6,9 Pomponius libro sexto decimo ad Quintum Mucium.

Ако синот врши јавни функции, се зема дека е во иста положба како да е патер фамилиас, на пример кога обавува магистратура или кога е поставен за тотор.

142. Gai, Ins. 1,130-132.

Освен тоа, децата од машки пол излегуваат од татковската власт ако станат свештеници на Јупитер, а оние од женски пол ако станат девици Весталки. 131. Исто така, некогаш кога Римјаните основале колонии на латинска територија, синот кој по налог на таткото се отселил во латинска колонија, престанувал да биде под татковска власт бидејќи станувал граѓанин од друг град. 132. Покрај тоа, со манципација децата престанувале да бидат под татковска власт. Но, синот со трикратна манципација, додека другите деца од машки и женски пол, со еднократна манципација, се ослободувале од татковска власт. Имено, Законот на XII таблици единствено кај личноста на синот говори за три манципации и тоа со овие зборови: „Ако таткото три пати го продаде синот, синот нека биде слободен од татковска власт“. Оваа работа вака се врши: таткото на некого го манципира синот, овој го ослободува врз основа на *manumissio vindicta*: со тоа синот повторно се враќа под татковска власт. Овој (забелешка: таткото) повторно го манципира на исто, или друго лице (но, обично се врши на исто лице), овој повторно на ист начин врз основа на *виндикта* го ослободува, со тоа тој повторно се враќа под татковска власт. По трет пат таткото го манципира на исто или на друго лице (обично на исто лице) па со таа манципација тој престанува да биде под татковска власт, иако уште не е извршена *манумисија*, но сега таа е врз основа на манципација.

В. ТУТОРСТВО И СТАРАТЕЛСТВО

а) Тоторство (tutela)

143. D. 26,1,1,pr Paulus libro trigesimo octavo.

Како што дефинира Сервије, тоторство е сила востановена и дозволена по *jus civile* (забелешка: некои мислат дека во оригиналниот текст стои право) и овластување над слободно лице поради заштита на оној кој поради својата малолетност сам не може да се брани (забелешка: застапува).

144. D. 26,1,1,1 Paulus libro trigesimo octavo edictum.

Тотори се лица кои ја имаат таа сила и овластување, од кои потекнува и нивното име, бидејќи тоторите така се нарекуваат затоа што се некој вид заштитници и бранители, исто како што чуварите на храмовите така се нарекуваат затоа што ги чуваат зградите (забелешка: храмовите).

145. Ulpiani, Reg. 11,1

Тутори се поставуваат на машки и женски, но само на малолетни машки, значи само додека се мали, а на жени и на малолетни и на полнолетни поради слабост на нивниот пол и непознавање на судските работи.

146. Justiniani, Inst. 1,21,pr.

Одлучено е и титорството и старателството да се сметаат за јавна обврска.

147. Ulpiani, Reg. 11,25.

За малолетници и малолетнички таторите вршат работи и даваат согласност.

148. Ulpiani, Reg. 11,27.

На жените и во овие работи потребна им е согласноста на таторот: ако водат спор врз основа на закон или законска постапка, ако се обврзуваат, ако вршат друга правна работа по цивилното право, ако и дозволуваат на својата ослободеничка да живее во *contubernium* со туѓ роб, и ако оттуѓуваат *res Mancipi*.

149. Gai, Inst. 2,118.

Треба да се води сметка за тоа, жената која е под таторство, ако сака да сочини тестамент, треба тоа да го направи со согласност на таторот, инаку според *jus civile* тестаментот и е ништовен.

150. D. 26,4,1,pr Ulpianus libro quarto decimo ad Sabinum.

Според Законот на XII таблици законското таторство им припаѓало на агнатите, крвните сродници и патроните: т.е. на сите оние кои можат да бидат повикани и на законско наследување. Тоа е сторено со најголемо внимание, за да оние кои може да се надеваат на ова наследство го чуваат имотот за да тој не се растури.

151. Ulpiani, Reg. 11,14.

По тестаментот поименично одредените татори потврдени се со истиот Закон на XII таблици со овие зборови: „Како што некој одреди за својот имот и за таторството, така нека биде“, - па овие татори се нарекуваат дадени.

152. Gai, inst. 1,185.

Ако некој воопшто нема татор, во Рим, според законот на Атилиј, ќе му одредат татор градскиот претор и поголем број народни трибуни. Таквиот татор се нарекува атилијански; во провинциите (забелешка: тоа го чинат) управниците на провинциите врз основа на законите Јулиа и Тициа).

153. D. 26,7,27 Paulus libro septimo ad Plautium.

Таторот кој врши таторска должност во однос на грижата спрема малолетникот мора да се третира како господар (забелешка: *pater familias*).

154. D. 26,7,22 Paulus libro tertio ad edictum.

Таторот може во корист на малолетникот да изврши новација и да подигне спор пред судот; меѓутоа, даровите кои ќе ги стори тој не одат на штета на малолетникот.

155. D. 26,7,30 Marcellus libro vicesimo primo digestorum.

Основна должност на таторот е во тоа да не го остави малолетникот без заштита.

156. CJ. 5,37,24 Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano pp.
(a.396)

Туторите или стрателите, штом ќе бидат одредени, треба веднаш да се погрижат во присуство на службени лица прописно да состават инвентар на сите ствари и тоа што на тие ствари им припаѓа. (...)

157. D. 27,9,1 Ulpianus libro trigesimo quinto ad edictum.

Со говорот во сенатот на царот Север забрането им е на туторите и старателите да го продаваат земјоделското земјиште или приградското земјиште.

158. Justiniani, Inst. 1.26,pr-1.

Треба да се рече дека одговорноста за деликтот suspecti tutoris, потекнува од Законот за XII таблици. Правото да го тргне (забелешка: смени), сомнителниот тутор дадено е во Рим на преторот, а во провинциите на нивните управители со легат на проконзулот.

159. D. 27,3,2,pr-2 Paulus libro octavo ad Sabinum.

По тужба поради упропастен имот (actio rationibus distrahendis) не може да одговара никој освен лицето кое вршејќи ја туторската должност одвело одредена ствар од имотот на малолетникот. Оваа тужба оди на двоен износ, а на еднократен износ оди тогаш кога се бара враќање на ствартата, значи целата казна не е секогаш двојна.

160. D. 26,7,33,pr Callistratus libro quarto de cognitionibus.

Од туторот и старателот на малолетникот се бара исто внимание при управување со имотот на малолетникот какво треба да покаже pater familias постапувајќи ex bona fide во управувањето со сопствениот имот.

161. D. 16, 3, 1, 15 Ulpianus 30 ad ed.

Се поставува прашањето дали тужба за депозит може да биде дозволена против штитеник со кој е склучен депозит, кога депозитот е направен без согласност на туторот. Одлучено е дека може да биде поднесена тужба за измама, ако депозитот бил склучен кога тој бл доволно стар да биде виновен за измама; тужбата ќе биде дозволена против него, на износ со кој што би се стекнал доколку не би бил виновен за измама.

162. D. 27,3,1pr-1 Ulpianus libro sexto ad edictum.

За се што ќе стори туторот, а што не требало да стори, како и за тоа што сторил (забелешка: по должност), треба да положи сметка, и во таа смисла тој одговара за dolus, culpa и culpa levis in concreto. (...)

163. D. 27,3,4,pr Paulus libro octavo ad Sabinum.

Додека туторството не престане не може да се води спор против туторот, тоа престанува не само со полнолетство туку и со смрт на туторот и малолетникот.

6) Старателство (cura)

164. D. 50,17,40 Pomponius libro trigensimo quarto ad Sabinum.

Душевно болно лице или (расипник) на кој му е забрането да располага со својот имот нема (забелешка: правно релевантна) волја.

165. D. 27,10,15,pr Paulus libro tertio sententiarum.

И на жена која е расипник може да ѝ се забрани располагање со имотот.

166. *Justiniani, Inst. 1,23,3.*

Душевно болно лице и расипник, дури и да е постаро од дваесет и пет години, според Законот на XII таблици сепак се наоѓаат под старателство на агнатите; можно е исто така во Рим управителот на градот или преторот, а во провинциите управителот врз основа на утврдената состојба, да одреди старател.

167. *Justiniani, Inst. 1,23,pr-2.*

Полнолетни момчиња и девојки се до навршена дваесет и петта година имаат старател, затоа што, иако се полнолетни, сепак не се на таа возраст за да би можеле успешно да ги обавуваат своите правни работи. 1. Истите оние магистрати кои ги одредуваат туторите ги одредуваат и старателите. Сепак старател не се одредува со тестамент, односно ако биде одреден, со своја одлука го потврдува преторот или управителот на провинцијата. 2. Момчињата не се должни да го прифатат старателот против своја волја, со исклучок кај судски спор. Старател може да се определи и за една определена ствар.

168. *Justiniani, Inst. 1,23,4.*

Но и на полесно душевно болен, како и на глув и нем, како и на оној кој е нападат со трајна болест, ако не може да управува со своите работи, треба да им се даде старател.

ВТОР ОДДЕЛ

JUS QUOD AD RES PERTINET

ПРВА ГЛАВА

СТВАРНО ПРАВО

А. ПОИМ НА СТВАРНО ПРАВО И СТВАРИ (ПОДЕЛБА НА СТВАРИТЕ)

1. *Gai, Inst. 1,8.*

Сѐто право со кое се служиме се однесува или на лица, или на ствари или на тужби.

2. *Gai, Inst. 4,3.*

Стварна тужба е онаа со која побаруваме некоја телесна ствар за себе или (забелешка: докажуваме) дека ни припаѓа некое право, на пример право на употреба или плодотројување или на преоѓање, премин на добиток, водовод, подигање на зграда преку одредена височина, видик, или кога тужбата поради барање на противникот во спорот е негативна (забелешка: со која се негира).

3. *D. 15,1,7,4 Ulpianus libro vicensimo nono ad edictum.*

Сите ствари можат да бидат подвижни и земјишта (забелешка: недвижни).

4. *D. 12,1,2,1 Paulus libro vicensimo octavo ad edictum.*

На заем можат да се дадат ствари кои се одредуваат со вагање, броење или мерење, па со нивното предавање можеме да склучиме заем, бидејќи тие ја вршат својата функција повеќе како генус отколку како специес, со давање на други ствари не можеме да склучиме заем, бидејќи со враќање на една ствар наместо друга не можеме спротивно од волјата на доверителот да ја исполниме обврската.

5. *Gai, Inst. 2,12-14.*

Покрај тоа, некои ствари се телесни, а некои бестелесни. 13. Телесни се оние кои можат да се допрат, како што се земјиште, роб, облека, злато, сребро и конечно други безбројни ствари. 14. Бестелесни ствари се оние кои не можат да се допрат, како што се оние кои се состојат од права, како оставина (забелешка: наследство), плодотројување и обврските, склучени на било кој начин.

6. *D. 41,3,4,26 Paulus libro qinquagensimo quarto ad edictum.*

Бестелесните ствари не можат да се поседуваат.

7. *D. 41,1,43,1 Gaius libro septimo ad edictum provinciale.*

Очевидно е дека бестелесните ствари не можат да се стекнуваат со традиција и стасаност (одржувачка).

8. D. 6,1,44 Gaius libro vicensimo nono ad edictum provinciale.

Плодовите кои се уште не се собрани се сметаат за дел од земјата.

9. D. 22,1,36 Ulpianus libro sexagesimo primo ad edictum.

Наемнините од градско земјиште (забелешка: се мисли на куќи) се сметаат како плодови.

10. D. 22,1,34 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum (...).

Се смета дека каматите се слични на плодовите, па поради тоа оправдано не треба да ги одвојуваме од плодовите; кон тоа се придржуваме кај легат, фидеикомис, во тужбите од туторство и во други тужби *bonae fidei* (...).

11. D. 6,1,35,3 Paulus libro vicensimo primo ad edictum.

Познато е дека и дел од ствар, која не може да се подели, а со тоа да не биде уништена, со тужба може да се побарува.

12. Justiniani, Inst. 2,4,2.

Плодоуживање може да се конституира не само на земјишта и згради, туку и на робови, добиток и други ствари, со исклучок на оние кои со употреба се трошат, кај кои ниту по природна ниту по правна смисла, не може да постои плодоуживање. Во нив влегува: вино, масло, пченица, облека; на нив им се многу блиски и парите, кои со употреба, во вид на непрекината замена, во некоја рака се трошат. Сепак, поради полезност, Сенатот даде мислење дека и на овие ствари може да се основа плодоуживање, но тогаш треба да се даде посебно осигурување на наследникот.

13. D. 13,6,3,6 Ulpianus libro vicensimo octavo ad edictum.

Не може да се даде во послуга ствар која со употреба се потрошува, освен кога оваа ствар се дава поради украсување и покажување.

14. D. 33,8,2 Gaius libro octavo decimo ad edictum provinciale.

Стварите кои имаат својство на припадок ја губат оваа особина кога главната ствар ќе пропадне.

15. D. 1,6,1,pr Gaius libro secundo institutionum.

Основната поделба на стварите се сведува на две групи: имено, една припаѓа на божественото, а втората на човековото право. На божественото право му припаѓаат посветените ствари (*res sacrae*) и стварите наменети на култот на покојникот (*res religiosae*). И *res sanctae* (светите ствари), како што се градските зидови и врати донекаде се од божественото право. Што е од божественото право, тоа не влегува во ничиј имот, а она што е на човековото право, најчесто е во ничиј имот, а може да не биде во ничиј имот: имено за стварите од оставината, пред некој да стане наследник, се зема дека не се во ничиј имот. Стварите кои припаѓаат на човековото право, можат да бидат или јавни или приватни. За јавните ствари се зема дека не се во ничиј имот и дека тие ѝ припаѓаат на самата заедница: приватни се оние кои припаѓаат на поединци.

16. D. 45,1,83,5 Paulus libro septuagensimo secundo ad edictum.

Посветена ствар или религиозна ствар која е трајно наменета за општа употреба (како што е плоштад или црква) или слободен

човек не може правовалидно да се вети, иако посветените ствари може да се претворат во профани, и ствари наменети на општа употреба да станат предмет на приватна употреба, а од слободен човек може да настане роб.

17. D. 43,8,2 Ulpianus libro sexagesimo octavo ad edictum.

Поради тоа јавните простории служат и за потреби на приватници, и тоа како сопственост на државата (градот) а не како сопственост на секој поединец бидејќи ние тука толку права остваруваме колку било кој друг има можност да спречи. Поради тоа во случај кога нешто би се градело на јавен простор, што на приватник би можело да му нанесе штета, тоа може да се тужи со прохибиторен интердикт, впрочем поради тоа овој интердикт е и воведен.

18. D. 1,8,2 Marcianus libro tertio institutionum.

Според природното право некои ствари им припаѓаат на сите луѓе, некои им припаѓаат на заедниците, а некои се ничии, додека многу им припаѓаат на поединци кои ги стекнуваат на различни основи (забелешка: правни основи). Според природното право овие ствари им припаѓаат на сите луѓе: воздух, течни води и море, како и морскиот брег.

19. D. 43,8,3, pr Clesus libro trigensimo nono digestorum.

Бреговите (морски) кои се под власт на римската држава припаѓаат, по мое мислење, на римската држава.

20. Gai, Inst. 2,18-19.

Голема е разликата меѓу *res mancipi* и *res nec mancipi*. 19. Имено, *res nec mancipi* веќе со самото предавање со полно право преоѓа на друг, ако се телесни и поради тоа подобни за предавање.

21. Gai, Inst. 2,22.

Res mancipi се оние кои на друг се пренесуваат со *mancipatio*, па поради тоа се нарекуваат *res mancipi*.

22. Ulpiani, Reg. 19,1.

Сите ствари можат да бидат или *res mancipi* или *res nec mancipi*. *Res mancipi* се земјиштата на почвата на Италија, како полските така и наменетите за обработка, така и градските, како и што е кука (забелешка: се мисли на темелите), потоа полските службености, на пример службеност на пат, на поминување, премин на добиток, водовод, како и робови, четвороножниот добиток кој се ползува за товарење или за прегнување, како што се волови, мазги, коњи, магариња. Останатите ствари се *res nec mancipi*. Слоновите и камилите, иако се користат за товарење или прегнување, спаѓаат во *res nec mancipi*, бидејќи во некоја рака влегуваат во поим на диви животни.

23. CJ. 7,31,1,5 Inp. Iustinianus A. Iohanni pp. (a.531).

Бидејќи поделбата на стварите на *res mancipi* и *res nec mancipi* е навистина стара, па како таква треба оправдано да ја укинат - за сите ствари и сите подрачја нека важи ист поредок (забелешка: правен), бидејќи се укинуваат некорисните нејаснотии и разлики.

Б. СОПСТВЕНОСТ

а) Поим и видови на сопственост

24. *D. 45,1,38,9 Ulpianus libro quadragesimo nono ad Sabinum.*

Зборот „habere“ се толкува на два начини, бидејќи сметаме дека ја има и оној кој е сопственик над стварта, како и оној кој, навистина, не е сопственик, но стварта ја поседува, конечно обично велиме дека имаме и ствар која ни е дадена во остава.

25. *D.41,2,1,1 Paulus libro quinquagesimo quatro ad edictum.*

Dominium над стварите води потекло од природното поседување на стварите, рекол Нерва синот, па трага од тоа останала кај оние ствари кои се прибавуваат од земја, море, и од небо; имено овие ствари стануваат веднаш сопственост на оној кој прв ги зема во владение; исто така и ствари земени во војна и острово создадено во море и скапоцени камења најдени на бреговите припаѓаат на оној кој прв ги зема во владение.

25.a *Justiniani, Inst. 2,4,4.*

Имено, кога ќе престане плодотројувањето, ова (забелешка: право) повторно станува дел на сопственост, па од тој час сопственикот на кого му припаѓало само голо право на сопственост стекнува потполна власт над стварите.

26. *Gai, Inst. 2,40-41.*

Натаму, треба да се напомене дека кај peregrinите постои еден вид на сопственост, па некој се смета дека или е сопственик или дека не е сопственик; некогаш и римскиот народ со ова правило се служел, бидејќи според квинитското право некој или бил сопственик или не се сметал за сопственик. Меѓутоа, подоцна дошло до поделба на поимот на сопственоста, па било можно еден да биде сопственик по квинитското право, а друг да ја има in bonis (забелешка: истата ствар). 41. Бидејќи, ако една ствар која спаѓа во res mancipi не ти ја предадам со манципацио или in jure cessio, туку само по пат на традиција, се смета дека е таа само во твојот имот, додека според квинитското право ќе остане моја се додека ти по пат на одршка не ја стекнеш врз основа на стасаност. Кога еднаш стасаноста е завршена, таа ствар ти припаѓа со полно право, т.е. таа станува твоја, па, како in bonis така и по квинитското право е твоја, како да ти била пренесена со манципација или in jure cessio.

27. *D. 41,1,52 Modestinus libro septimo regularum.*

Се зема дека стварта ја имаме in bonis ако за време додека ја поседуваме имаме право на приговор, а право на тужба за поврат на стварта ако ја изгубиме.

28. *CJ. 7,25,1 Inp. Iustinianus A. Iuliano pp (a.530-531).*

Укинувајќи ја со оваа одлука играта на старата суптилност, не дозволуваме да постои било каква разлика меѓу сопствениците било тие да имаат голо право ex jure Quiritium, било, една ствар да ја имаат во својот имот (in bonis). Имено, ние не дозволуваме да има вакво одвојување, па ни името (забелешка: називот) „ex jure Quiritium“ кој не се разликува од загатка, не е јасен, ниту произлегува од вистинските односи, туку е празен

и непотребен збор, кој го застрашува умот на младите луѓе, кои прв пат доаѓаат да изучуваат правна наука, бидејќи тие уште на зачетоците учат бесполезни одредби од старите закони. Поради тоа секој нека биде во потполност законит сопственик, било да се работи за роб или за други ствари кои му припаѓаат.

29. Gai, Inst. 2,7.

Што се однесува на земјиштата во провинциите, мнозинството мисли дека тоа земјиште не спаѓа во *res religiosas*, бидејќи сопственикот на тоа земјиште е римската држава или царот, додека се зема дека ние на тоа земјиште можеме да стекнеме само владение или плодоуживање. Според тоа, иако земјиштето не спаѓа во *res religiosas*, се зема како тоа таму да спаѓа. Затоа, тоа што по одлука на римската држава во провинциите не е посветена, па затоа не е посветена во висинска смисла на зборот, сепак се смета како *sacrum*.

30. Gai, Inst. 2,21.

Во иста положба се и земјиштата во провинциите, од кои едни ги нарекуваме *stipendiaria*, а други *tributaria*. *Stipendiaria* се оние земјишта кои се наоѓаат во провинциите за кои се смета дека припаѓаат на римската држава, додека *tributaria* се во оние провинции за кои се смета дека припаѓаат на царот.

31. D. 13,6,5,15 Ulpianus libro vicensimo octavo edictum.

Ако една кола е дадена на двајца истовремено во послуга или во закуп, пишува Целзо во шестата книга на Дигеста, се поставува прашање дали секој од нив таа ствар ја држи во целина или по делови. Тој рекол: не може да постои сопственост или владение на двајца на една цела ствар ниту може да постои сопственост над некој нејзин дел, туку постои сопственост на неподелена целина, во (забелешка: идеални) делови.

32. D. 10,3,28 Papianus libro septimo quaestionem Sabinus.

Кај заедничка ствар (забелешка: сосопственост), вели Сабин, ниту еден од сопствениците не може ништо да стори спротивно од волјата на другиот; поради тоа очигледно е дека постои право на забрана; јасно е дека во еднакви услови (забелешка: кај сосопственоста) по поволна е положбата на оној кој забранува.

33. D. 8,2,26 Paulus libro quinto decimo ad Sabinum.

Кај заедничка ствар (забелешка: сосопственост) ниту еден од сопствениците не може врз основа на правото на службеност, ниту да стори спротивно од волјата на другиот, ниту да спречи нешто што би сторил друг, бидејќи никој не може да има службеност на своја сопствена ствар. Поради тоа, поради судири најчесто доаѓа до поделба на стварите. (...)

б) Ограничување на правата на приватните сопственици

34. Plinius C. S., natur. hist 16,5,15.

Законот за XII таблици пропиша дека е дозволено да се собираат плодови (забелешка: желад) кои ќе паднат на туѓо земјиште.

35. D. 43,28,1 Ulpianus libro septuagensimo primo ad edictum.

Преторот вели: Може плодовите (забелешка: желад) кои од неговото паднат на твоето земјиште, секој втор ден да се собираат и од-

несат, забранувам тоа да се спречи со сила. Со името желад се подразбира и секој плод.

36. D. 43,27,1,7 Ulpianus libro septuagensimo primo ad edictum.

Потоа преторот вели: Дрвото кое од твоето земјиште се надвиснува над неговото, а ти не сакаш да го потсечеш до висина од петнаесет стапки од земјата, за да тој би можел така да го потсече и за себе да земе дрва, забранувам тоа со сила да се спречи.

37. D. 39,3,1,1 Ulpianus libro quinquagensimo tertio ad edictum.

Оваа тужба (забелешка: aquae pluviae arcendae) може да се употреби кај опасност од штета која уште не настанала, но дури откако делото е довршено, значи кај дела за кои се плашине дека ќе се нанесе штета. Таа може да се употреби толку пати колку пати со рака ќе се направи нешто поради што водата може да нанесе штета на земјиштето, т.е. кога некој нешто стори заради што водата тече по друг пат, а не кога природно тече, или ако со дотечување е сторена поголема, побрза и поснажна, или ако со намалување на коритото дошло до тоа да се прелее.

38. C. Th. 10,19,10 Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Floro praefecto praetori. (a.382).

Сите кои на приватно земјиште со макотрпно ископување истражуваат камена жица, (забелешка: можат тоа да чинат) ако една десетина платат на државата (забелешка: во својство на фискус), втората десетина е на сопственикот, а останатото се ползува по сопствена волја.

39. Gai, Inst. 1,53.

Не треба да го злоупотребуваме своето право.

40. D. 50,17,55 Gaius libro secundo de testamentis ad edictum urbicum.

Не се смета дека злонамерно (долозно) постапува оној кој се ползува со свое право.

41. D. 50,17,151 Paulus libro sexagensimo quarto ad edictum.

Никој не чини на друг штета ако не го чини тоа на што нема право.

в) Начини на здобивање со сопственост

ва) Општо за начините на стекнување

42. D. 41,1,1 Gaius libro secundo rerum cottidianorum sive.

Сопственоста над некои ствари се стекнува по општото (ius gentium), кое по природното право еднакво го почитуваат сите луѓе, а на некои по цивилното право, т.е. право кое важи само за нашата држава.

вб) Јавни начини на здобивање со сопственост

43. Ulpiani, Reg. 12,2.

Со адјудикација (*adjudicatio*) стекнуваме сопственост со помош на тужбата *actio familiae erciscundae* која може да се употреби кај сонаследниците, и со помош на тужбата *actio communi dividundo* која доаѓа предвид кај ортаците, како и со помош на тужбата *actio finium regundorum* која се однесува на соседите. Имено, ако судијата на некој од наследниците, ортаците или соседите некоја ствар им ја досуди тој веднаш ја стекнува (забелешка: во сопственост) било да е *res mancipi*, било *res nec mancipi*.

44. Ulpiani, Reg. 12,2 ...

Стекнуваме сопственост по закон, на пример во случај на *caduca* или за она што на наследниците им било одземено во смисла на законот *Papia Ponea*, како и легат по Законот за XII таблици било да се работи за *res mancipi*, било за *res nec mancipi*.

вв) Приватни начини на здобивање со сопственост според *jus civile*

- Mancipatio

45. Ulpiani, Reg. 19,3

Манципација е посебен облик на оттуѓување на стварите, кои спаѓаат во *res mancipi*, а таа настанува со изговарање на одредени зборови и со присуство на либрипенс и петмина сведоци.(...)

46. Gai, Inst. 1,119.

Како што погоре рековме манципацијата е некој вид на привидна продажба, а таа спаѓа во посебно право кое важи само за римските граѓани. Таа се врши вака: Во присуство на најмалку пет сведока, полнолетни римски граѓани, а покрај тоа и уште еден (забелешка: со исто својство) кој би ја држел бакарната терезија, а наречен либрипенс, тој кој со манципација прибавува ствар држејќи бакарна шипка вели: „Тврдам дека овој роб според квинтиското право ми припаѓа мене и дека сум го купил со овој бакар измерен на бакарна терезија“. Потоа, со бакарна шипка би удрил по терезијата и на оној, од кого по пат на манципација ја добил стварта, му го предал бакарот како со тоа да ја плаќа цената.

- In jure cessio

47. Gai, Inst. 2,24.

In jure cessio се врши (забелешка: прави) на овој начин: Оној на кого стварта пред суд му е отстапувана (забелешка: пристапува) пред магистрат на римската држава, како што се претор или управник на провинција, па држејќи ја стварта вака велел: „Тврдам дека по квинтиското право овој роб ми припаѓа мене“. Потоа, откако овој би ја изговорил виндикацијата, преторот би го запрашал оној кој ја отстапува (забелешка: стварта) дали ќе изложи контравиндикација (забелешка: тврдење спротивно на виндикацијата), а ако овој би се спротивставувал или

молчел, (забелешка: преторот) би ја досудил на оној кој ја виндицирал. И ова се нарекува *legis actio*, а може да се прави во провинциите пред нивните управници.

48. *Ulpiani, Reg. 19,11.*

Со *in iure cessio* може да се пренесуваат и бестелесни ствари, како што се плодотројување, наследство, и законско туторство на ослободеничка.

- Одршка (*usucapio*)

49. *D. 41,3,3 Modestinus libro quinto pandectarum.*

Одршка е стекнување на сопственост со непрекинато владеење (забелешка: на стварите) во траење одредено со закон.

50. *D. 41,3,1 Gaius libro vicesimo primo ad edictum provinciale.*

Одршката е воведена поради општ интерес, за да кај некои ствари прашањето на сопственоста не би било долго или дури засекогаш спорно, кога на сопственикот му е доволен одреден период време да би можел да ја побарува својата ствар.

51. *D. 41,10,5 Neratius libro quinto mambranarum.*

Одршка на стварите, дозволена е и од други причини, заради тоа оние ствари кои ги имаме во владение верувајќи дека се наши, како би се поставиле граници на можностите заради нив да се води спор. (...)

52. *D. 41,3,9 Gaius libro quatro ad edictum provinciale.*

Со одршка може да се прибави сопственост главно на телесни ствари, со исклучок на ствари кои се *res sacrae, sanctae*, јавни ствари во сопственост на римскиот народ и градовите, или ако се работи за слободни луѓе.

53. *D. 41,4,2pr Paulus libro quinquagesimo quatro ad edictum.*

Pro emptore има владение на стварта оној, кој навистина купи ствар, но не е довољно само тој да е уверен дека ја држи како купувач, туку мора да постои и *causa emptionis* (забелешка: договор за купопродажба врз основа на која ја добил стварта).

54. *D. 50,16,109 Modestinus libro quinto pandectarum.*

Се смета дека купувачот е *bonae fidei* ако не знаел дека стварта е туѓа или сметал дека оној, кој ја продал стварта, на пример мислел дека е тој застапник или тутор.

55. *Gai, Instit. 2,42-43.*

Usucapio се завршува, ако се работи за подвижни ствари, за една година, а ако се работи за земјишта и згради, за две години, така е одредено во Законот за XII таблици. 43. Покрај тоа, со *usucapio* можеме да ги стекнеме и оние ствари кои ни биле предадени од несопственик, било тоа да се *res mancipi*, било да се *res nec mancipi*. Но, само под услов да сме ги примиле *bona fide*, т.е. ако сме биле убедени дека оној кој ни ги предал бил нивни сопственик.

56. *D. 41, 2, 39, 0 Iulianus 2 ex minic.*

Мислам дека е различно со која намера стварта е депонирана во рацете на секвестар; ако ова е направено со цел да се отстапи владението, а тоа е јасно докажано, владението на секвестарот нема да

биде од корист на страните со цел за usucapio. Но, ако стварта е депонирана со цел-депозит, одлучено е дека оној кој ќе го добие случајот може да добие од владението, со цел да стекне сопственост преку оддршка.

- Застарување (- Longi temporis praescriptio)

57. Pauli. Sent. 5,2,3-4.

Longi temporis praescriptio меѓу присутни трае непрекинати десет години, а меѓу отсутни дваесет години. 4. Прескрипцио од десет односно дваесет години му користи против државата на лицето кое имало валиден почеток на владеење, а во меѓувреме против него не била подигната тужба. Државата има право на тужба за износ на настанатата штета против лицата кои ги занемариле и не воделе сметка за тие работи.

58. C.J. 7,33,2 Imp. Diocletianus et Maximianus AA. (a.286).

Longi temporis praescriptio обично им користи на лицата кои bona fide започнале и продолжиле владение и во тоа не биле прекинувани со парници кои вознемируваат.

59. Justiniani, Inst. 2,6pr.

Според jus civile било востановено дека оној кој bona fide од лице кое не било сопственик, но тој верувал дека е сопственик, купил ствар или врз основа на дарување или на друга валидна основа ја стекне, тој таа ствар ако била подвижна за една година било каде, а ако била неподвижна, тогаш само во Италија, за две години да ја стекне со одршка, како не би била неизвесна сопственоста над стварите. Кога тоа било воведено, старите сметале дека наведеното време е доволно сопствениците да би утврдиле дека стварите се нивна сопственост, додека ние мислиме дека не е најдобро сопственикот така бргу да ги губи своите ствари, ниту дека таа привилегија да биде ограничена само на едно подрачје. Поради тоа за ова прашање објавивме конституција (забелешка: C. J. 7, 38, 1) со која е одредено дека подвижни ствари се стекнуваат со usucapio за три години, а неподвижни по longi temporis possessio и тоа меѓу присутни за десет, меѓу отсутни за дваесет години, но дека тоа важи не само во Италија, туку и за секоја земја која е подложна на управа на нашата власт. Сопственоста над стварите се стекнува ако на тоа претходело владението - стекнато на валидна правна основа.

60. C.J. 7,39,8,pr-1 Imp. Iustinianus A. Menae pp. (a528).

Ако некој врз основа купување, дарување или било кој друг договор поседува bona fide некоја ствар десет или дваесет години и така стекне право - против сопственикот или заложниот должник да истакне приговор longi temporis, па подоцна случајно го изгуби владението на таа ствар, одредуваме дека тој има право и на сопственичка тужба, за да таа ствар за себе ја прибави. Тоа го одредуваат и старите закони, ако некој ги проучи внимателно. Но ако некој престане да поседува ствар која сопственикот или лицето кое наместо него ја држело, изгубило врз основа на приговор triginta vel quadraginta annorum понапред споменатото правно средство, сметаме, дека треба да му се дозволи, но, не секогаш туку внимателно разликувајќи, на тој начин што оној кој од самиот почеток ја

држел стварта bona fide, може да се служи со слично (забелешка: такво правно) средство, а кој до владение дошол mala fide, нема да биде достоен на тоа средство.

вр) Начини на здобивање со сопственост според jus gentium

-Traditio

61. CJ. 2,3,20 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Martiali (a.293).

Со традициите и со узукапиите се пренесува сопственоста над стварите, а не со голи спогодби.

62. CJ. 3,32,15,pr Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Proculino (a.293).

Ако треба да биде продадено заедничко неподелено земјиште кое им припаѓало на двајца, правно потполно е јасно дека оној, на кого прв му е предадено земјиштето, има првенство во зачувување на сопственоста.

63. D. 44,7,55 Iavolenus libro duodecimo epistularum.

Во сите (забелешка: правни) ствари кај кои се работи за пренесување на сопственост, мора да постои согласност на двете договорни страни, бидејќи било да се работи за купување, за дарување или за закуп, или за било која друга причина на здоговарање, ако не биде согласна волјата на двете страни, тоа што се врши не може да доведе до дејство.

64. Gai, Inst. 2,20.

Поради тоа, ако јас на тебе ти продавам облека, или злато или сребро, било поради продажба или дарување или поради било која друга причина, оваа ствар веднаш станува твоја сопственост, ако јас сум сопственик.

65. D. 41,1,31pr Paulus libro trigensimo primo ad edictum.

Никогаш голата традиција не доведува до пренесување на сопственост ако на тоа не претходи продажба или некоја друга основана причина (забелешка: правна основа поради која доаѓа до традиција).

66. D. 41,1,9,3 Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum.

Стварите кои со традиција стануваат наша сопственост, стануваат сопственост по jus gentium, бидејќи ништо не е толку во согласност со природната праведност, како што е одобрување на волјата на сопственикот својата ствар да ја пренесе на другото.

67. D. 50,17,54 Ulpianus libro quadregensimo sexto ad edictum.

Никој не може на другото да пренесе повеќе права отколку што сам ги има.

68. D. 41,1,31,pr Paulus libro trigensimo primo ad edictum.

Со просто предавање на стварите никогаш не се пренесува сопственост, туку само тогаш кога би ѝ претходел договор за купопродажба, или некој друг валиден правен основ заради кој уследило предавањето.

69. D. 41,1,9,5 Gaius libro secundo rerum cottidianorum sive aureorum.

Некогаш е доволна само волјата на сопственикот, па без предавање да се пренесе сопственоста. На пример, ако ти предадам ствар која порано сум ти ја дал во послуга или во закуп или во остава: иако од таа причина (забелешка: сега) тебе не ти ја предавам, по тоа што таа е кај тебе по појака правна основа на купопродажба, ја сторив твоја.

70. D. 41,2,1,21 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.

Кога ќе наредам на продавачот стварта да ја предаде (забелешка: на мојот) на застапник, ако таа се наоѓа тука, се зема, вели Приско, дека ми е предадена на мене; ист е случајот и тогаш кога му наредувам на должникот да ги исплати парите на друг. Имено, не е неопходно физички и со непосреден допир да се прифати владението, затоа што тоа може да се стори и со очи и со намера, а доказ за тоа се стварите кои поради голема тежина не можат да се поместат, како што се столбовите. Имено, се сметаат за предадени ако тука се најдат и се видат. Исто така се смета за предадено и виното ако на купувачот му бидат предадени и клучевите од винарската визба.

- Occupatio

71. D. 41,1,3,pr Gaius libro secundo rerum cottidinarum sive aureorum.

Тоа што е ничие, по природниот разум му припаѓа на оној кој го окупира.

72. D. 41,2,1,1 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.

Сопственоста над стварите потекнува од обично владение (детенција) вели Нерва синот: остаток од тоа се задржал кај оние ствари кои можат да се фатат на земја, во море или во воздух, бидејќи тие веднаш стануваат сопственост на оној кој прв ги земе во владение. Затоа, воениот плен, остров - кое се појави во морето, полускапоцени камења, бисери пронајдени на брегот стануваат сопственост на оние кои први ги земаат во владение.

73. D. 41,1,1 Gaius libro secundo rerum cotidianorum sive aureorum.

Значи, сите животни кои ќе се уловат на земјата, во морето или на небото т.е. дивите животни, птиците и рибите, стануваат сопственост на оној кој ги улови.

- Thesaurus (наоѓање скриено богатство)

74. D. 41,1,31,1 Paulus libro trigensimo primo ad edictum.

Богатство е некое старо засолниште на пари на кои веќе никој не се секава, така што нема веќе сопственик; тоа припаѓа на лицето кое ќе го најде, бидејќи не е ничие. Но, ако некој во земјата скрие нешто да би спечалил, или поради страв или поради чување, тоа не е богатство, тоа може да биде и украдено.

75. Justiniani, Inst. 2,1,39.

Следејќи ја природната праведност, божествениот Адријан, одреди дека богатството кое некој ќе го најде на свое земјиште, на него му припаѓа; истото го одредил и во случај кога богатството случајно ќе се пронајде во светот, или на религиозно земјиште. Но, ако некој без работа,

случајно на туѓо земјиште пронајде богатство, половина припаѓа на сопственикот на земјиштето, а според истото начело, ако некој на царско земјиште најде богатство, одредил половина да припадне на наоѓачот, а половина на царот. Со тоа е во согласност и кога некој на јавно земјиште или на земјиште кое ѝ припаѓа на државата (забелешка: како фискус) најде богатство, половина му припаѓа на него, а половина на државата или градот.

- Accesio (прираснување на припадок)

76. D. 6,1,23,2 Paulus libro vicensimo primo ad edictum.

Ако некој на своја ствар ѝ придодаде туѓа ствар што таа ќе стане нејзин дел (забелешка: составен дел), на пример кога некој на свој кип припои туѓа рака или нога, или на гуѓум рачка или подножје, или на свеќник украс, или на маса нога; - поголемиот дел од правниците, и тоа оправдано, тврдат дека сопственикот (забелешка: во случајов сопственикот е познат) е сопственик на целата ствар.

77. Justiniani, Inst. 2,1,20.

Alluvio е невидливо (забелешка: постепено) наголемување (забелешка: на земјиштето).

78. D. 41,1,7,1-2 Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum.

Покрај тоа, и тоа што со поплавување реката нанесува на мое земјиште, станува, по *jus gentium*, моја сопственост. Се смета дека со поплавување стекнуваме во сопственост тоа што така полека се нанесува така што не е возможно да се утврди колку од тоа во секој поединечен момент се нанесува. Ако реката насилно откине дел од твоето земјиште и го спои кон моето земјиште, очигледно е дека ова парче останува твоја сопственост. Но, ако тој со подолг период на време се спои кон моето земјиште, па дрвјата кои на тоа парче биле донесени пуштат корени во моето земјиште, се смета дека од тогаш тоа парче прираснало на мое земјиште.

79. D. 41,1,7,3 Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum.

Остров кој ќе се појави во морето (тоа ретко се случува) припаѓа на оној кој го окупира, бидејќи се смета дека е тоа ничија ствар. Остров кој ќе се појави во реката (што почесто се случува) ако се наоѓа во средината на реката, во сосопственост е на лицата кои од двете страни на реката покрај бреговите имаат свое земјиште, и тоа сразмерно со должината на секое поединечно земјиште кое се протега покрај бреговите. Меѓутоа, ако островот е поблизок на едно од земјиштата, тој припаѓа во целина на сопствениците кои на таа страна од брегот имаат свое земјиште.

80. D. 41, 1,7,5 Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum.

Ако реката сосема го напушти поранешното корито и почне да тече по друго, старото корито припаѓа на оние кои покрај бреговите имаат земјиште, разбирливо, во должина која одговара на должината на секое поединечно земјиште кое се протега покрај брегот.

81. D. 41,1,7,10 Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum.

Ако некој на свое земјиште со туѓ градежен материјал нешто изгради, се смета за сопственик на зградата, бидејќи се што се подига на земјата на земјата ѝ припаѓа. Сепак оној кој бил сопственик на тој материјал не ја губи сопственоста, но материјалот не може да го побарува со сопственичката тужба ниту да води спор *ad exhibendum*, поради прописите на Законот на XII таблици кој забранувал дека не смее да се извади туѓа греда засидана во нечија кука, туку мора да се плати двојна вредност. Под називот „грета“ се подразбира секој материјал од кој се гради кука. Но, ако од било која причина зградата била срушена, сопственикот на изградениот материјал може да поднесе и сопственичка тужба и тужба *ad exhibendum*.

82. D. 41,1,7,12 *Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum.*

И спротивно, ако некој со свој градежен материјал нешто изгради на туѓо земјиште, зградата припаѓа на оној чие е земјиштето, бидејќи ако (забелешка: градител) знае дека земјиштето е туѓо се смета дека по своја волја ја изгубил сопственоста над материјалот; поради тоа не му припаѓа ниту правото - со сопственичка тужба да бара, дури иако зградата била срушена.(...)

83. *Justiniani, Inst. 2,1,33.*

И буквите, иако биле златни, исто така му припаѓаат на сопственикот на хартијата и на пергаментот, на ист начин како што на сопственикот на земјиштето му припаѓа тоа што тука ќе се изгради или посее; затоа ако на твоја хартија или пергамент Тицие напише песна, приказна, или говор, ти се сметаш за сопственик на таа цела ствар, а не Тицие. Но, ако со тужба ти побаруваш хартии и пергаменти докажувајќи дека се твои, а не сакаш да ја платиш вредноста на напишаното Тицие може да се брани со *exceptio doli mali*, разбирливо, ако до владение на таа хартија или пергамент дошол *bona fide*.

84. D. 6,1,23,3 *Paulus libro vicensimo primo ad edictum.*

Исто така тоа што ќе се напише на моја хартија или се наслика на плоча веднаш станува моја сопственост, иако некој за сликањето имале друго мислење поради вредноста на сликата, сепак треба и тоа да припадне на оваа ствар.

85. *Justiniani, Inst. 2,1,26.*

Ако некој туѓи пурпурни конци вткае во свое одело, сепак овие конци, дури да биле поскапи како прирастоци му припаѓаат на оделото.

86. D. 6,1,23,5 *Paulus libro vicensimo primo ad edictum.*

Поради тоа сите ствари кои со други се поврзани или споени, добиваат својство на прирасток, па сè додека се заедно, сопственикот не може да ги побарува со сопственичка тужба, туку може да подигне *actio ad exhibendum*, за да бидат одвоени, и дури после тоа да подигнат сопственичка тужба, со исклучок, се разбира во случај на спојување со калење (*ferruminatio*) за што пишува Касиј. Имено, тој вели дека во случај кога со калење рака е споена со кип, создава целина со поголемиот дел, па она што еднаш станало туѓо, не може дури иако било откинато, да се врати во поранешната сопственост (...).

-Specificatio (переработка)

87. Justiniani, Inst. 2,1,25.

И покрај многуте спорни ставови на Сабинианците и Прокулеанците, го сметаме за правилно средното мислење, ако новата ствар може да се врати во поранешна состојба, сопственик е оној на кого му припаѓал и материјалот, а ако не може да се врати треба да се смета дека предност како сопственик има оној кој ја направил.

- Commixtio, confusio (смешување на ствари)

88. D. 46,3,78 Iavolenus libro undecimo ex Cassio.

Ако на некого бидат исплатени туѓи пари без знаење или спротивно од волјата на сопственикот и натаму тие остануваат сопственост на оној на кого му припаѓале, но ако парите биле измешани така што не е можно да се разликуваат, тие преминуваат во сопственост на лицето кое ги примилор; тоа пишува во книгите на Гај, но сопственикот - против оној кој ги исплатил (забелешка: третото лице) има право на actio furti.

89. D. 41,1,7,8-9 Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum.

Ако по волја на двајца сопственици се измешаат ствари, целата ствар станува сосопственост, било стварите да се од ист вид, на пример кога ќе се измеша вино или истопи сребро, било да се различни, на пример кога еден ќе донесе вино, а друг мед, или еден злато а друг сребро, иако и медовината и electrum (забелешка: легура на злато и сребро) се нова ствар. Но, и тогаш кога случајно, без твоја волја, дојде до мешање на две ствари, било да се од ист или различен вид, настанува иста правна ситуација.

90. D. 6,1,5pr Ulpianus libro sexto decimo ad edictum.

Исто пишува Помпоније: ако жито на двајца сопственици е измешано без нивна волја, секој од нив има право на actio in rem, но за она количество од купот за кој ќе се утврди дека порано бил во сопственост на секој поединец. Ако до мешање дошло по волја на (забелешка: сопственикот) се смета дека тогаш настанала сосопственост, па тука доаѓа предвид actio communi dividundo.

- Присвојување на плодови

91. D. 6,1,5,2 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum.

Помпоније исто така пишува дека во случај кога твојот коњ оплоди моја кобила, ждребето нема да биде твоје туку ќе биде мое.

92. D. 41,1,48,pr Paulus libro septimo ad Plautium.

Без секое сомнение, купувачот bonae fidei стекнува сопственост на плодовите со самата перцепција, па иако стварта (забелешка: од која се потекнува) е туѓа, и тоа не само над плодовите кои со свој труд и работа ги одгледал, туку и над други, бидејќи што се однесува на плодовите (забелешка: bonae fidei emptor) е во иста положба во која е и сопственикот. Дури, и пред да ги земе во перцепција, т.е. штом се одвоени од земјата тие стануваат сопственост на bonae fidei emptor. При тоа не е важно, дали стварта која ја купил е bona fide може или не може да се стекне со стаса-

ност, на пример, ако е сопственост на малолетник, или била со сила заземена, или е дарувана на управник спротивно на прописите на *leges repetundarum*, па од неа оттуѓена на *bonae fidei emptor*.

93. D. 12,1,4,1 Ulpianus libro trigensimo quarto ad Sabinum.

Со тужба може да се побарува стварта која е дадена во залог откако парите се исплатени, исто така со тужба може да се побаруваат и плодовите кои без правна основа се собрани, бидејќи колонот по истечувањето на рокот на закуп ако ги собере плодовите, не е спорно дека против него може да се подигне тужба само ако тие плодови ги собрал спротивно од волјата на сопственикот: ако тоа го сторил со волја на сопственикот, вон секое сомнение престанува правото на тужба.

д) Заштита на сопственоста

да) Средства за заштита на квиритскиот сопственик

94. D. 6,1,23,pr Paulus libro vincensimo primo ad edictum.

In rem actio му припаѓа на оној кој, стекнал сопственост или по *jus gentium* или по *jus civile*.

95. D. 6,1,9 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum.

Должност на судијата кај ова тужба (забелешка: *rei vindicatio*) е да утврди дали тужениот ја владее (забелешка: стварта) при што не е важно на која основа ја владее, бидејќи кога докажувам дека некоја ствар е моја, владетелот ќе биде должен да ми ја врати, ако не истакне некој приговор. Сепак, некои, на пример Пегаз, сметале дека оваа тужба го опфаќа само она владение на кое може да се применат и интердиктите *uti possidetis* или *utrubi*. Натаму, (забелешка: тој) вели дека *rei vindicatio* не може да се подигне против оние кои одредена ствар ја држат во депозит, во послуга или закуп, или кои се воведени во владение со цел да се чува легат, мираз или зачеток (забелешка: неродено дете) или кога не е дадено осигурување поради опасност од штета, бидејќи сите тие не се владетели. Јас, меѓутоа, мислам дека со (забелешка: сопственичка тужба) стварта може да се побарува од сите оние кои ја држат стварта и имаат можност да ја вратат.

96. D. 6,1,24 Gaius libro septimo ad edictum provinciale.

Кој има намера да подигне сопственичка тужба, најпрвин треба да утврди дали може со некој интердикт, да стекне владение (забелешка: на стварта) бидејќи многу е полесно да се владее и противникот да се натера да го поднесува товарот на тужител, отколку (забелешка: таа ствар) да се побарува од друг кој ја владее.

97. C.J. 3,19,2pr Imp. Constantinus A. ad universos provinciales. (a.331).

Ако некој во туѓо име поседува недвижна ствар, па биде вовлечен во парница, поради стварна тужба која некој ја подигне (забелешка: трет), мора веднаш пред судот да го именува сопственикот (забелешка: *nominatio auctoris*) било тој да живее во ист град, било во село или во друга провинција, за да во рок кој ќе го одреди судијата тоа му биде ставено на знаење, за да тој сам дојде во местото каде се наоѓа тој негов имот или со одредување на прокуратор да ја сознае содржината на тужбеното барање на тужителот.

98. D. 6,1,68 Ulpianus libro quinquagesimo primo ad edictum.

Кој нема да се покори на одлуката на судот за враќање на стварта, тврдејќи дека не може да се врати, а стварта се наоѓа кај него, тогаш по налог на судијата со војничка сила се пренесува владението на (забелешка: тужителот), со тоа што ќе биде осуден да ги врати и плодовите и сето друго што е врзано за парницата.(...).

99. D. 50,16,79 Paulus libro sexto ad Plautium.

„Нужни издатоци“ се оние без кои, да не се сторени, стварта или би пропаднала или би станала полоша. Како што вели Фулцин, „корисни издатоци“, се оние издатоци кои го подобруваат миразот, но не и оние кои спречуваат тој да не стане полош, а од кои жената има приходи (забелешка: полза), на пример: окопување на дрвјата повеќе од потребното, потоа подучување на робовите. Во име на тие издатоци жената не треба да се оптоварува, ако таа за тоа не знае или ако тоа не го сака за да не би била приморана да се одрекнува од земјиштата и робовите. Кај тие издатоци обично велíme дека и пекарницата и житницата се акцесија на куќата добиена во мираз. „Ликсузни трошоци“ се оние кои стварта само ја украсуваат, но не ги наголемуваат плодовите, на пример тревници, водоскоци, обоени површини, гипсани украси и слики.

100. D. 7,6,5pr Ulpianus libro septimo decimo ad edictum.

Иако на сопственикот против плододержавателот му припаѓа *actio negatoria* сепак може да се рече дека тука повеќе се одлучува за неговото отколку за туѓото право, бидејќи тој докажува дека друг нема право на плододержавање спротивно од неговата волја, односно дека тој има право да забрани (забелешка: друг да се ползува со неговата ствар). Ако оној кој подигнал спор не е сопственик, во спорот ќе успее плододержавателот, иако тој немал право на плододержавање, бидејќи владетелите, дури иако немале никакво право, тие се во поповолна положба.

дб) Средства за заштита на бонитарниот сопственик

101. D. 6,2,7 Neratius libro tertio mambranarum.

Тужбата *Publiciana* не е воведена поради тоа, за да се одземе стварта од сопственикот, и како доказ за тоа служат пред сè причините за правичноста, а потоа постоење на приговор (*exceptio*) „ако таа ствар не е во сопственост на владетелот“. Но, оној кој во добра верба (забелешка: *bona fide*) купи и по таа основа стекне владение, со појакو право ја има стварта.

дв) Посебни средства за заштита на сопствениците

102. D. 10,1,1 Paulus libro vicensimo tertio ad edictum.

Actio fimmium regundorum е лична тужба иако служи наместо реивиндикација на стварите.

103. D. 39,2,2 Gaius libro vicensimo octavo ad edictum provinciale.

Damnum infectum е штета која уште не настанала, но за која се плашине дека ќе настане.

f) Престанок на сопственоста

104. D. 41,7,1 Ulpianus libro duodecimo ad edictum.

Ако стварта е напуштена (дереликвирана) веднаш престанува да биде наша и преоѓа во сопственост на оној кој ја окупира, бидејќи стварите престануваат да бидат во наша сопственост на ист начин на кој се стекнуваат.

105. D.41,7,2,1 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.

Метута, Прокул, смета дека таа ствар не престанува да биде на сопственикот додека друг не ја зема во владение, а Јулијан смета дека таа веднаш престанува да биде на оној кој ја напушта иако не станува сопственост на друг ако не биде земена во владение - што е и правилно.

В. ВЛАДЕНИЕ

а) Поим на владение

106. D. 41, 2,1pr Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.

Владението се нарекува, како што и вели Лабен според седиштето или позицијата бидејќи (владението) природно го држи оној кој стои на него.

107. Festus, De verb. sign. (Possessio).

Владението е, како што одредува Гал Елије, некој вид користење на земјишта или згради, но тоа не е самото земјиште или зграда, бидејќи владението не спаѓа во стварите кои можат да се допрат, ниту оној кој тврди дека има владение може сигурно да рече дека таа ствар е во негова сопственост. Затоа кај законските тужби никој не се осмелува да го нарече владението свое по квинтиското право, туку доаѓа по интердикт.

108. D. 41,2,3,pr Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.

Предмет на владението може да бидат телесни ствари.

109. D. 41,2,12,1 Ulpianus libro septuagensimo ad edictum.

Ништо заедничко нема сопственоста со владението, затоа не може на оној кој подигнал сопственичка тужба да му се одбие интердиктот „uti possidetis“ бидејќи не може да се смета дека оној кој ја побарува стварта со сопственичка тужба, се одрекот од владението.

110. D. 43,17,1,2 Ulpianus libro sexagensimo nono ad edictum.

Причината за воведување на овој интердикт (забелешка: uti possidetis) лежи во тоа што треба да се одвои владението од сопственоста, бидејќи може некој да биде владетел, а да не е сопственик, или некој да е сопственик, а да не е владетел, но може некој да биде заедно и владетел и сопственик.

111. D. 41,2,18pr Celsus libro vicensimo tertio digestorum.

Стварта која ја имам во свое име може да ја имам во владение и во туѓо име, во тој случај не си ја менувам основата на владението, туку престанувам да владеам и со својата услуга друг го чинам владетел, бидејќи не е исто да се владее (сам) и да се владее во туѓо име, бидејќи владетел е оној во чие име се владее, кога застапникот на туѓо владение (само) пружа услуга.

112. D. 41,2,3,5 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.

Спротивно на тоа, повеќе лица не може да имаат владение врз една цела ствар, би било впрочем неприродно кога би се земало дека, иако јас држам една ствар, дека и ти исто така ја држиш. Сепак, Сабин пишува дека стварта, која некој ја дал во прекариум, и тој сам ја има во владение, а ја има во владение и оној кој ја примил како прекариум. Тоа го докажувал и Требаце сметајќи дека еден може да има владение основано, а друг неосновано, додека двајцата неосновано или двајцата основано не можат (забелешка: да имаат владение). Меѓутоа тоа, Лабен го побива тврдејќи дека, општо земено, кај владението не е битно дали го има основано или неосновано, што е вистина. Не е, впрочем, можно едно исто владение да биде кај две лица, исто онака како што не е можно да се земе, дека ти стоиш на она исто место на кое стојам јас, или дека на местото на кое јас седам седиш и ти.

113. D. 41,5,2,1 Iulianus libro quadragesimo quarto digestorum.

Кога обично се вели дека никој не може сам себе да си ја измени основата на владението, треба така да се сфати, дека тоа се однесува не само на цивилно владение туку и на детенција. Заради тоа е одговорено дека ни колонот, ни лицето на кое е предадена некоја ствар во остава или и е дадена на послуга, не може со одршка да ја стекнува во своја корист како да е наследник.

114. CJ. 7,32,10 Imp. Constantinus A. ad Maternum. (a.314).

Никој не може да се сомнева дека владението има две основи, од кои едната е врзана за правото, а другата се состои од физичко држење. Но, и едната и другата можеме само тогаш да ги сметаме за законити кога се зацврстени со тишина и молк на сите противници. Ако е, меѓутоа, парницата подигната и спорот почнал да тече, не може да се смета за владетел оној чие е правото на владение, иако стварта ја има во детенција, поради подигнатата парница и судскиот спор кој тече несигурно и сомнително.

115. D. 41,2,3,12,pr Ulpianus libro septuagensimo ad edictum.

Лицето кое има плодуживање се смета за детентор.

116. D. 43,26,6,2 Ulpianus libro septuagensimo primo ad edictum.

Оној кој замолил да му се, како прекарис, дозволи да престојува на земјиштето, не е владетел, бидејќи владението останува на оној кој дозволил, така се вели дека и плодуживателот, колонот и закупецот се наоѓаат на имотот, но сепак не се владетели.

117. D. 41,2,3,21 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.

Видови владение има онолку колку и основи за стекнување на она што не е наше, како на пример врз основа на купување, дарување, легат, мираз, наследство, за надомест на штета: pro suo, како што е во оние случаи кога нешто земаме што настанува на земјата или во морето, или (го одземаме) од непријателите, или ние самите, како што и самата природа чини, го направиме. Воопшто земено, сепак може да се рече дека, главно, постои еден вид владение, а дека облиците се безбројни.

118. D. 41,2,11 Paulus libro sexagensimo quinto ad edictum.

Кој има владение врз основа на дозвола на преторот, владее основано.

119. D. 41,2,53 Venuleius libro quinto interdictum.

Ако се работи за трети лица и вициозното владение може да биде од полза (забелешка: заштитен е кон трети лица).

120. D. 41,2,3,22 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.

Исто така видовите владение може да се поделат на две групи, бидејќи може да се има владение совесно (bona fide) или несовесно (non bona fide).

121. D. 41,3,38 Gaius libro secundo rerum cottidianarum.

Заради тоа тој (забелешка: несовесниот владетел) не може да стекне свар со одршка, бидејќи знае дека има владение врз туѓа ствар, па затоа има владение mala fide, но ако тој би ја предал на некој друг кој е совесен, тој би можел да ја стекне со одршка, бидејќи тој не ја има стварта во владение која е со сила одземена или украдена.

б). Стекнување на владение

122. *D. 41,2,1,21 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.*

Владението го стекнуваме физички (забелешка: со држење на стварта) и со волја, а не можеме да го стекнуваме само со волја или само физички. А кога велиме дека владението мораме да го стекнуваме и физички и со волја, тоа не треба така да се сфати, дека оној кој би сакал земјиштето да го добие во владение мора да го обиколи целото тоа земјиште, доволно е, всушност, тој да стапне на било кој дел од земјиштето, ако при тоа има намера и мисли дека сака да владее на целото земјиште, сè до неговите граници (меѓи).

123. *Puli, Sent. 5,2,1.*

Владението го стекнуваме и со волја и физички, со тоа што волјата мора да биде наша, физичкото (држење) наше или на некој друг.

124. *D. 41,2,3,13 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.*

Всушност, ние можеме со наша волја, а со туѓа физичка присутност, да имаме владение, како што е случајот кај колнот и робот, па ние не мора ни да се помрднеме, бидејќи некои ствари ги имаме во владение и не знаејќи, како што се стварите кои робовите ги стекнуваат за пекулиум, бидејќи се зема дека ние преку нив тоа и со волја и физички го владееме.

125. *D. 41,2,1,3 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.*

Душевно болно лице и малолетник не може да започнат да имаат владение, бидејќи немаат намера да стекнат нешто, дури и телесно стварта сосема да ја држат, тоа е исто онака како кога некој би ставил нешто во раката на лице кое спие. Сепак, малолетник може со одобрение на таторот да започне да има владение. Меѓутоа, Офилије и Нерва синот сметаат дека малолетникот може и без одобрение од таторот да започне да има владение, бидејќи тоа е фактичко, а не е правно прашање. Тоа мислење може да се прифати ако малолетникот во тие години може да сфати за што се работи.

в) Губење на владението

126. *D. 41,2,44,2 Papinianus libro vicesimo tertio quaestionum.*

Бидејќи тоа е изложено, морам да кажам дека, кога се работи за губењето на владението, голема е разликата во тоа дали сами владееме или преку други, бидејќи владението на стварите кои самите непосредно ги држиме можеме да ги изгубиме било со волја, било физички, како на пример, ако тоа го напуштиме со намера тоа повеќе да не сакаме да го владееме додека владението на стварите кои ги имаме во владение физички, преку роб или колон, нема да ги изгубиме, освен во случај кога некој друг ќе го заземе тоа владение, па ние го губиме, дури и ако за тоа не знаеме.

127. *D. 41,2,3,6 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.*

Треба да се води сметка за волјата на владетелот и кај губењето на владението, затоа ако се наоѓаш на земјиште кое не сакаш да го имаш во владение, веднаш го губиш владението. Според тоа, владението може да се изгуби и со самата волја иако (забелешка: со самата волја) не може да се стекне.

128. D. 50,17,153 Paulus libro sexagensimo quinto ad edictum.

На ист начин на кој скоро за сите случаи склучуваме обврски, на сличен, само во спротивна смисла, и се ослободуваме; на ист начин на кој стекнуваме, на тој, но во спротивна смисла, и губиме. Затоа, исто онака, како што некое владение не може да се стекне освен со волјата и физички, така ниедно владение не може да се изгуби ако не е во еден и во друг поглед спротивно сторено.

129. D. 41,2,3,8 Paulus libro quinquagensimo quarto ad edictum.

Ако некој му јави на сопственикот дека куката му ја окупираше разбојници, па тој зафатен од страв, не смеел таму да отиде, се смета дека го изгубил владението. Но, ако би умрел или станал роб или колон преку кој јас физички сум владеел, во тој случај со самата волја ќе го задржам владението. Имено, несомнено е дека врз стварта имаме владение се дотогаш додека со своја волја не ја напуштиме или додека не бидеме со сила исфрлени од владението.

130. D. 41,2,23,pr Iavolenus libro primo epistularum.

Ако сме биле поставени за наследник со прифаќањето на наследството сите права преминуваат на нас, сепак нам владението, ако физички не го примиме (забелешка: не станеме детентори), не ни припаѓа.

г) Заштита на владението

131. Gai. Instit. 4,142-144.

Основната поделба се состои во тоа дека интердиктите се или прохибиторни или се реституторни или ексхибиторни. (143) Следната поделба е дека интердиктите се востановени заради стекнување, заштита од попречување или враќање на владението. (144) Интердикт за стекнување на владение се дава на оној кој е bonorum possessor и тој почнува со зборовите „Quorum bonorum“, а неговата сила и учинок се состојат во тоа што секој кој се смета за наследник или владетел, или оној кој долозно го напуштил владението, а држи еден дел од имотот на кој некому е дозволен bonorum possessio треба тоа да го врати на лицето на кое му е призната bonorum possessio.

132. Gai, Instit, 4,148.

Интердикт за заштита од попречување на владението обично се дава кога помеѓу две странки се појави спор околу сопственоста на одредена ствар, па пред сè се испитува кој од парничните странки треба да биде владетел, а кој треба да тужи (забелешка: бидејќи тужител е оној кој нема владение), за таа цел се востановени интердикти „uti possidetis“ и „utrubi“.

133. D. 6,1,24 Gaius libro septimo ad edictum provinciale.

Кој има намера (забелешка: со сопственичка тужба) да побарува ствар, треба најпрвин да востанови дали може со некој интердикт да прибави за себе владение, бидејќи далеку е полесно да се има владение и противникот да се натера да го сноси товарот на тужител, отколку да се побарува од друг кој има владение.

134. Gai, Instit. 4,154.

Интердикт за враќање на владението обично се дава во случај кога некој е со сила исфрлен од владението, нему му се дозволува интредикт кој почнува со зборовите „Unde tu illum vi deiecisti“ со помош на кои оној кој го исфрлил, се присилува да му го врати владението.

135. Justiniani, Inst. 4,15,4a.

Со интердиктот *uti possidetis* се расправаат спорови кои се однесуваат на владение на земјишта или на згради, а со интердиктот *utrubi* кога се работи за владение на подвижни ствари; нивната сила и дејство имале кој старите правници голема меѓусебна разлика, бидејќи со интредиктот „*uti possidetis*“ успевајќи оној кој имал владение во времето на издавањето на интердиктот ако владението не го стекнал од спротивната странка со сила, потајно или со злоупотреба на довербата дури иако овој дошол до владение на тој начин што некој друг со сила го истерал, потајно го зел или ја злоупотребил довербата. Спротивно на тоа, кај интердиктот „*utrubi*“ успевајќи оној кој стварта ја имал во владение поголем дел од годината, ако владението од противникот не го стекнал со сила, потајно или со злоупотреба на довербата. Денес, меѓутоа на друг начин се гледа, бидејќи последиците од двата интердикта доколку се однесуваат на владението се изедначени, така што и кај недвижностите и кај движностите успева оној кој има владение во моментот на *Litis contestatio*.

136. Cicero, Pro Caec. 19,55.

Бидејќи ти или твои робови или твој застапник со сила дури и со група на вооружени луѓе него го исфрлат (од владение), треба тоа нему да му го вратиш (забелешка: станува збор за „*interdictum de vi armata*“).

Г. СТВАРНИ ПРАВА ВРЗ ТУЃИ СТВАРИ

а) Службености

137. D. 8,1,1 Marcianus libro tertio regularum.

Службеностите се или лични, како што се употребата и плодотројувањето, или стварни, како што се земјишните, полските или градските службености.

138. D. 8,1,15,1 Pomponius libro trigensimo tertio ad Sabinum.

Суштината на службеностите не се состои во тоа некој нешто да стори на пример, коси трева или се грижи да создаде убав видик, или на свој материјал да направи слика, туку во тоа нешто да трпи или не стори.

139. D. 8,2,26,pr Paulus libro quinto decimo ad Sabinum.

Кај сопственоста ниеден од сопствениците не може, врз основа на службеноста, нешто да стори спротивно на волјата на другиот, ниту да спречи тоа друг да го стори, бидејќи никој не може да има службености на својата сопствена ствар.

140. D. 7,6,5,pr Ulpianus libro septimo decimo ad edictum.

Право на употреба и собирање на плодовите може да побарува само оној кој има службеност на плодотројување, сопственикот на земјиштето тоа не може да го побарува, бидејќи оној кој има сопственост

нема одвоено право на употреба и користење затоа што никој не може да има службеност на своето сопствено земјиште, па поединецот треба да води спор за своето, а не за туѓото право. Иако сопственикот има право на *actio negatoria*, против плодоуживателот, сепак се смета дека тој спорот го води за свое, а не за туѓо право, бидејќи тој порекнува дека плодоуживателот против неговата волја би имал право на користење, односно дека нему (забелешка: на тужителот) му припаѓа правото на забрана.

aa) Земјишни службености

141. *Justiniani, Inst, 2,3,3.*

Овие службености се нарекуваат земјишни, затоа што не може да се востановат без земјишта. Никој, всушност, не може да стекне службеност на градско или полско земјиште, ниту може да биде оптоварен со службеност, ако не е сопственик на земјиште.

142. *D. 8,2,28 Paulus libro quinto decimo ad Sabinum.*

Отворот направен во долниот дел од сидот на собата или трпезаријата кој служи за одведување на водата при перењето на подот, не е исто што и отворот за течната вода, па е одлучено дека не може (ваквата службеност) да се стекне со стасаност (одршка). Тоа е уште поверојатно, доколку тука не минува ништо од дождот кој паѓа од небото (бидејќи се она што рачно се направи нема карактер на трајност), додека она што паѓа од небото, иако не паѓа без прекин, настанува од природни причини, па затоа се смета за трајно. Впрочем, земјишните службености мора да имаат траен карактер, заради тоа не може да се дозволи службеност на одведување вода од рибник или од бара. Затоа и службеноста на одведување на дождовницата од покривот мора да биде природна и да има траен карактер.

143. *D. 8,4,6,pr Ulpianus libro vicensimo octavo ad Sabinum.*

Ако е некој сопственик на две згради, па една од нив со традиција ја пренесе на друг, може покрај традицијата договорно да утврди, или онаа зграда која не е пренесена да биде послужно добро на онаа која се пренесува, или спротивно, на тоа, дека пренесената зграда да биде послужно добро на зградата која ја задржал, при што од мало значење е дали се тие соседни или не. (...)

144. *Pomponii, frag. de serv.*

Службеностите не може да се делат, бидејќи начинот на нивната употреба е така поврзан што оној кој ги дели ја расипува нивната суштина.

- Селски (полски) земјишни службености

145. *D. 8,3,1 Ulpianus libro secundo institutionem.*

Полски службености се следниве: премин (пеш), премин за терање стока, пат и водовод; премин (*iter*) е службеност на одење и преминување на луѓе, но не и терање на стока, преминот за терање стока (*actus*) е службеност да се тера стока или возило, според тоа, кој има право на премин нема право на терање стока, а оној кој има право на терање стока има и право на премин без стока. Пат е службеност на премин, терање стока и преоѓање, бидејќи службеноста на пат ги опфаќа и правото

на премин и правото на терање стока. Водовод е службеност на доведување вода преку туѓо земјиште. Во полски службености се вбројуваат и службеноста на црпење вода, напојување на стоката, пасењето, печењето вар и копањето песок.

146. D. 8,3,7,1 Paulus libro vicensimo primo ad edictum.

Кај полските службености, земјиштето кое се наоѓа помеѓу, а не е оптоварено со службеност, го оневозможува востановувањето на службеноста.

147. D. 8,1,9 Celsus libro quinto digestorum.

Ако во полза на некого е оставена службеност на пат преку нечие земјиште, без поблиско определување, очигледно е дека тој може да поминува и тера стока по било кој дел од земјиштето, но на претпазлив начин, бидејќи одредени ствари (забелешка: елементи) при договарањето и молкум се исклучуваат. Според тоа, нему нема да му биде дозволено да минува и тера стока низ самата кука или среде лозјето, кога тој може со еднаква удобност да минува на друг крај, со помала штета по послужното добро. Всушност, постои правило, дека само онаму, каде што на почетокот е одреден пат, може да се минува и тера стока и да нема право тоа подоцна да се менува. Така сметал и Сабин кој како пример го наведувал потокот кај кој лицето на кое му е дозволено да одведува вода, не може, откако одведувањето започнало, тоа на друго место да го преместува. Вистина е дека на тоа правило треба да се држиме и кај патот.

- Градски земјишни службености

148. Justiniani, Inst. 2,3,1.

Градски службености се оние кои се врзани за градбите, а се нарекуваат градски службености затоа што под името градски земјишта се подразбираат сите згради, иако биле подигнати на село.

149. D. 8,2,2 Gaius libro septimo ad edictum provinciale.

Градски службености се следниве; службеност на подигање зграда и попречување на светлината на соседот или обврска (зградата) да не се подига понатаму, потоа одведување на дождовницата на туѓ покрив или двор, односно забрана да се одведува, службеност на вградување греда во туѓ ѕид, и конечно, службеност на протегање на балкон, настрешница и слично.

150. D. 8,2,4 Paulus libro secundo institutionem.

Кога е востановена службеноста на непопречување на осветлувањето, се смета дека сме стекнале право соседот да не ни ја одзема светлината. Ако се востанови службеност на непопречување на осветлувањето, се зема дека, главно, сме стекнале право да му ја оспориме можноста на соседот против наша волја да ја подига зградата, како на тој начин не би ја смалил светлоста која доаѓа до нашите згради.

аб) Лични службености

151. Justiniani, Inst. 2,4,pr.

Плодоуживање е право на употреба и собирање плодови од туѓа ствар, не допирајќи во нејзината суштина. Тоа е, впрочем, право на ствар, па ако стварта исчезне, и тоа (правото) треба да престане.

152. Justiniani, Inst. 2,4,2.

Плодоуживањето може да се востанови не само на земјиштето и зградите туку и на робови и стока, како и на други ствари, освен оние кои со самата употреба се трошат, бидејќи таквите ствари, ни по природна ни по правна смисла, не може да бидат предмет на плодотуживање. Меѓу тие ствари влегуваат: вино, зејтин, жито, облека. Ним многу блиски им се и парите, бидејќи тие со употребата, во непрекинатата размена, во некоја рака исчезнуват. Меѓутоа заради полезноста на самата ствар, Сенатот дал мислење дека и на овие ствари може да се востанови плодотуживање, но под услов да се даде осигурување на наследникот по повод на ова. Затоа ако некому е оставено плодотуживањето на пари како легат, тој ќе биде пренесен во сопственост на легатарот, но легатарот мора да даде осигурување на наследникот дека толкав износ на пари ќе биде вратен на наследникот ако легатарот умре или доживее *captis deminutio*. И други ствари се пренесуваат во сопственост на легатарот, но се утврдува нивната вредност и се дава осигурување, дека ако плодотуживателот умре или доживее *captis deminutio*, ќе биде вратен толкав износ на пари колку што е утврдена вредноста на тие ствари. Според тоа, Сенатот не вовел плодотуживање на овие ствари туку преку осигурувањето востановил квази плодотуживање (*quasiususfructus*).

153. D. 7,8,2,pr Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum.

Кому е оставена службеноста на употреба може да ја употребува стварта, но не може да ги собира плодовите.

154. Justiniani, Inst. 2,5,1.

Кај употребата помал е обемот на правата отколку кај плодотуживањето, бидејќи оној кој има единствено право на употреба на земјиштето не може, се смета, ништо повеќе да зема туку само маслинки, јаболка, цвеќе, слама, рогозини и дрва колку што му се потребни за секојдневна употреба. На тоа земјиште нему му е дозволено да престојува само онолку колку што со тоа не му додева на сопственикот и не им пречи на лицата кои изведуват полски работи. Тој не е овластен да го продава правото кое го има на било кој, да го дава во закуп или бесплатно да го препушти, а оној кој има плодотуживање може сето тоа да го стори.

155. Justiniani, Inst. 2,5,5.

Ако некому со легат е оставена службеност на стан или некој друг начин востановена, тоа не се смета ни за употреба, ни плодотуживање, туку како некое друго, посебно право. Лицата кои имаат службеност на стан (станување) поради полезноста на самата ствар, а според Марцеловото мислење, ние прогласувајќи ја нашата одлука дозволително тие тука не само да живеат, туку и на други да го даваат (забелешка: своето право) во закуп.

156. D. 7,8,14,3 Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum.

Едно лице може да има право на употреба, друго на собирање на плодови без употреба, а трето да биде сопственик, кога сопственикот на земјиштето во облик на легат му остави на Тиције употреба, а неговиот наследник потоа тебе ти остави со легат или на друг начин востанови право на собирање плодови.

157. D. 7,1,13,4 Ulpianus libro octavo decimo ad Sabinum.

Плодоуживањето не смее да ги влоши сопственичките права, а може да ги подобри. Според тоа ако со легат му е оставено полско земјиште во плодуживање, тој не смее да го исече плодносното дрво, ни куката да ја сруши, ниту било што да направи на штета на сопственоста. Но, во случај кога земјиштето е наменето само за користење, тој не смее тревникот, алеите или патеките засадени со неплодоносни дрва, кои прават сенки или пријатни катчиња, да ги тргне за да тука можеби подигне маслинови дрва или нешто друго, што би можело да носи приходи.

158. D. 7,1,9,pr Ulpianus libro septimo decimo ad Sabinum.

Затоа на оној кому со легат му е оставено плодуживање на земјиштето му припаѓа сè што настанува на тоа земјиште, па сè што тука може да се собере му оди нему во полза, но разбирливо, дека тој е должен земјиштето да го користи на начин како што тоа би го одредил совесен човек. И Целзо во осумнаесеттата книга од Дигестите пишува дека тој (забелешка: плодуживателот) може да се присили да го обработува земјиштето онака како што треба.

ав) Стекнување на службеностите

159. Gai, Inst. 2,29.

Градските службености може да се стекнуваат само по пат на *in jure cessio*, а полските службености може да се стекнуваат и со манципација (...)

160. D. 41,3,10,1 Ulpianus libro sexto decimo ad edictum.

Се држиме до ова правно правило дека службеностите сами за себе не може никогаш да се стекнат со стасаност (одршка), но може да се стекнат заедно со зградата.

161. D. 8,5,10,pr Ulpianus libro quinquagensimo tertio edictum.

Ако некој со трајна употреба и долготрајно квази владение стекнал службеност на одведување вода, не е должен да ја докажува правната основа на која е востановено тоа право, на пример, со легат или на некој друг начин, туку има право на *actio utilis*, да докаже дека со години тоа го користел и дека до владението не дошол насилно, потајно или со изигрување на довербата.

ар) Престанок на службеностите

162. Justiniani, Inst. 2,4,3.

Плодоуживањето престанува со смртта плодуживателот и врз основа на две *capitis deminutio*, највисока и средна, и со некористење на начин и време како што е тоа одредено со нашата конституција. Исто

така, плодотројување то престанува ако плодотројувателот го отстапи (своето право) на сопственикот или спротивно на тоа ако плодотројувателот стекне сопственост на ствартата, што се нарекува *consolidatio*. Освен тоа, сигурно е дека, ако зградата ја уништи пожар или ако таа пропадне заради потрес или свои недостатоци, престанува плодотројување то, па самото земјиште не е подложно на плодотројување.

163. D. 8,6,1 Gaius libro septimo ad edictum provinciale.

Кај земјишните службености доаѓа до конфузија, ако еден (субјект) стане сопственик на двете земјишта.

164. D. 8,2,6 Gaius libro septimo ad edictum provinciale.

И овие службености, исто како и полските службености, престануваат ако не се користат одредено време, меѓутоа кај нив постои една разлика, а тоа е дека тие не престануваат во секој случај кога не се користат, туку само тогаш кога соседот истовремено со одршка стекне ослободување (забелешка: од службеноста)(...).

165. Pauli, Sent. 1,17,1.

Се смета дека службеноста на пат, премин за терање стока и водовод престанала ако за време од две години не е користена, затоа што не е можно да се стекне нешто со одршка ако тоа не се изгуби заради некористење.

166. D. 8,5,2,pr-1 Ulpianus libro septimo decimo ad edictum.

За (заштита на) службеностите имаме право на стварни тужби, слични на оние кои се однесуваат на плодотројување то и тоа, како, *actio confessoria*, така и *actio negatoria*, *confessoria* за оној кој во спорот докажува дека има право на службеност, а *negatoria* за сопственикот кој тоа го побива.

б) Долгорочни договори за закуп на земјиште

167. D. 6,3,1,2,pr Paulus libro vicensimo primo ad edictum.

Земјиштата на градовите се нарекуваат едни *agro vectigales*, а други не. *Vectigales* се нарекуваат оние кои се даваат во траен закуп, т.е. под таква одредба дека сè дотогаш додека за нив се исплатува закупнина (*vectigal*) таа не може да им биде одземена ни на оние кои склучиле договор за закуп, ни на оние кои ги наследиле во тоа: невектигалски се нарекуваат оние земјишта кои се дават на обработка онака како што и ние поединците го даваме своето земјиште на обработка (...).

168. D. 6,2,12,2 Paulus libro nono decimo ad edictum.

Кај вектигалското, како и другите земјишта што не може да се стекнат со одршка има право (овлстеното лице) на *actio Publiciana* ако ствартата била стекната *bona fide* со традиција.

169. D. 43,18,2 Gaius libro vicensimo quinto ad edictum provinciale.

Зградите ги нарекуваме суперфицијарни затоа што тие се подигнати на земјиште кое е во закуп, бидејќи сопственоста (забелешка: на тие згради) и по цивилното и по природното право му припаѓа на оној чие е земјиштето.

170. D. 6,1,74 Paulus libro vicensimo primo ad edictum.

Суперфицијар е лицето кое кое има право на користење на кука подигната на туѓо земјиште, но под претпоставка да плаќа одредена надомест.

в) Заложни договори

171. D. 50,17,25 Pomponius libro undecimo ad Sabinum.

Подобро е да се осигурува стварта, отколку лицето.

ва) Fiducia cum creditore

172. Isidorus, Origines 5,25,23.

Фидуцијата настанува тогаш кога некоја ствар, заради (забелешка: осигурување) на земениот заем, се пренесува некому (забелешка: во сопственост) со манципација или in iure cessio.

173. Pauli, Sent. 2,13,5.

Ако помеѓу доверителот и должникот се склучи договор според кој не би смеело да се продаде стварта дадена во фидуција, доверителот може, ако должникот не му платил, да ја продаде стварта ако тоа нему на соодветен начин му го соопшти, од таков договор не може да настане actio fiduciae.

вб) Рачен залог (pignus)

174. D. 50,16,238,2 Gaius libro sexto ad legem duodecimtabularum.

Пигнус (рачниот залог) така се нарекува според тупаницата, затоа што стварите кои се даваат во pignus се предаваат со рака. Според тоа може да се смета за точно мислењето на некои дека рачниот залог може да се основа само тогаш кога се работи за подвижни ствари.

175. D. 13,7,9,2 Ulpianus libro vicensimo octavo ad edictum.

Се вели дека рачен залог во права смисла е оној кај кој стварта се предава на доверителот, а кај хипотеката ни владението не преоѓа на доверителот.

175. D. 50,17,45,pr Ulpianus libro trigensimo ad edictum.

Ни рачниот залог, ни оставата, ни прекариумот, ни купувањето, ни закупот не може да настанат на своја ствар.

177. D. 13,7,1,pr Ulpianus libro quadragensimo ad Sabinum.

Рачниот залог не настанува само со традиција, туку и со обична спогодба, иако стварта не е предадена.

178. D. 20,1,9,1 Gaius libro nono ad edictum provinciale.

Се што може да биде предмет на купопродажба може да биде и предмет на залог.

179. D. 20,1,13,2 Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

Ако е веќе дозволено заложената ствар да може да се даде во залог (забелешка: во subpignus), се додека се на сила двете обврски заложената ствар му припаѓа на вториот доверител, нему треба да му се признае приговор, така и actio utilis...(.)

180. D. 47,2,51,pr Gaius libro tertio decimo ad edictum provinciale.

Ако доверителот ја употребува заложената ствар одговара за furtum (кражба).

181. D. 20,1,11,1 Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

Ако биде склучен договор за антихреза, па некому биде предадено земјиште или зграда, тој го задржува владението врз основа на залогот се дотогаш додека парите не му бидат исплатени, бидејќи тој приходите, било по пат на закуп, било по пат на самостојна обработка односно станување, ги зема како камати, затоа, ако го изгуби владението треба да му се дозволи *actio in factum*.

182. D. 36,4,5,21 Ulpianus libro quinquagesimo secundo ad edictum.

Може да се постави прашање дали плодовите кои се должат врз основа на фидеикомис треба да се смета како да се даваат на име камата. Бидејќи и овде се држиме до правилата кои важат за залогот, она што се собира од плодовите, најпрвин треба да се пресмета во каматите, а потоа ако нешто преостане да се пресмета во главницата, дури и во случај кога легаторот добие повеќе отколку што му припаѓа, треба по углед на *actio pignoratitia*, нему да му се даде *actio utilis* како би барал тоа да му се врати. Заложената ствар, меѓутоа може и да се продаде, додека е овде со пропис дозволено (забелешка: на владетелот) собирање плодови, само што побрзо да се изврши одлуката.

183. D. 20,5,4 Papinianus libro undecimo responsorum.

Ако со спогодба е продолжен рокот за исплата, се смета дека со тоа воедно е договорено дека пред истекот на тој рок не може да се користи правото на продажба на заложената ствар.

184. D. 20,1,16,9 Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

Пигнус или хипотека може да се востановат и на тој начин што, ако во предвидениот рок не бидат исплатени парите, заложниот доверител ја стекне како купувач заложената ствар која треба правично да се процени. Се смета дека во овој случај се склучува, во некоја рака, условна продажба. Тоа во својот рескрипт го одлучиле божествениот Север и Антонин.

185. C.J. 8,34,3 Imp. Constantinus A. ad populum (a.326).

Бидејќи покрај останатите опасности на заложното право, посебна тежина добива *lex commissoria*, одлучивме дека тоа го прогласуваме за неважечко, така што во иднина ќе го укинеме дури и споменот на него. Ако, значи, некој е оптоварен со таков договор, нему ќе му олесни со помош на овој пропис кој ги укинува минатите и сегашните, и ги забранува идните (вакви договори). Доверителите кои ја губат стварта треба да го добијат она што го дале.

186. D. 20,4,9,pr Africanus libro octavo quaestionum.

Ако должникот истовремено ги заложил своите ствари на двајца, така што тие ќе бидат предмет на залог солидарно, тогаш секој од заложните доверители има право да ја користи Сервијанската тужба против трети лица побарувајќи ствари во целина. Но, ако помеѓу нив се појави спор, тогаш во поповолна положба е владетелот, затоа што во тој случај на владетелот ќе му се дозволи овој приговор: „доколку не е договорено дека оваа ствар ќе ми биде заложена и мене“. Ако е договорено

стварта да биде заложена по делови, во тој случај имаат право на *actio utilis* и помеѓу себе и кон трети лица, врз основа на што секој од нив ќе добие една половина од владението.

187. D. 13,7,8,pr Pomponius libro tricensimo quinto ad Sabinum.

Ако сум имал нужни трошоци за робот или земјиштето кое сум го примил како залог, ќе имам не само право на ретенција, туку и *actio pigneraticia contraria*, бидејќи го земаме случајот дека сум дал пари за лечење на робот додека бил болен, а тој умрел, или ако куката сум ја избелил или поправил, па таа подоцна изгори-јас немам што да имам во ретенција (придршка).

188. D. 13,7,9,pr Ulpianus libro vicensimo octavo ad edictum.

Ако во залог должникот ми даде туѓа ствар или ако при залогот постапувал малициозно, треба да се каже дека тука има место за спротивна тужба.

вв) Хипотека

189. D. 20,1,4 Gaius libro singulari de formula hypothecaria.

Хипотеката се склучува со спогодба (забелешка: обична спогодба) на странките тогаш кога некој изјавува дека неговата ствар заради некоја обврска ќе биде по основ на хипотека заложена; при тоа е сеедно со кои зборови тоа е договорено, како што е случај со обврските кои се склучуваат со самата спогодба. Па и во случај ако без писмена исправа се договори востановување на хипотека, а тоа може да се докаже, стварта за која е договарано ќе биде заложена. За тоа се составуваат и писмени исправи како би можело (правната) работата полесно да се докаже, но и без тоа вреди работата која е склучена, ако за тоа има докази, на ист начин како што на пример се склучува и брак иако доказите за тоа не се внесени во списите.

190. D. 20,1,5,pr Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

Треба да се знае дека ствар може да се даде во хипотека за било која обврска, било да се работи за заем, било за мираз, било да се склучува договор за купопродажба, било да се работи за закуп, било за налог, или било да е во прашање чиста обврска (забелешка: обврска без рок или услов), било обврска со рок или под услов, како и тогаш кога се работи за договор кој сега се склучува или договор кој претходно е склучен. Стварта може да се даде и во врска со идна обврска, потоа не само за осигурување на исплата на целокупниот долгуван износ туку и за еден дел, таа може да биде со цивилна, или преторска или онаа која е само природна обврска. Меѓутоа кај условните обврски одговорноста од хипотеката настанува само ако условот се исполни.

191. CJ. 8,14,2 Imp. Antoninus A. Proculo (a.214).

Сигурно е дека имотот на лицето кое склучува договор со државата (фискусот) се смета дека е заложен врз основа на залог иако тоа изречно не се вели (забелешка: станува збор за една од законските хипотеки).

192. CJ. 5,13,1,1b Imp. Iustinianus A. ad populum urbis Constantinopolitanae et universos provinciales (a.530).

За подобро да се осигура миразот, како што е тоа сторено во врска со управувањето на имотот на малолетникот, и со многу други правни одредби, одредуваме и тука да се воведат законска хипотека, па затоа дозволуваме од двете страни во случај на спор, да се користи правото на хипотека, било тоа да се покренува од страната на мажот заради давање мираз, било од страна на жената заради враќање на миразот, или за предавање на поединечни миразни ствари, и тоа во случај кога главните лица (забелешка: се мисли на таткото или друг асцедент, односно маж или жена) дале или се обврзале да дадат мираз, или го примиле, така и тогаш кога на место нив тоа го сториле други лица, па било да се работи за *miras adventicia* или *profecticia*, според називите кои ги вовело старото право.

193. D. 20,4,12,2 Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

Ако си примил земјиште во залог пред тоа да стане залог на државата, тогаш си како прв во времето, така и посилен во правото.

194. C.J. 8,17,7 Imp. Diocletianus et maximianus AA. et CC. Iuliano (a.293).

Иако во случај кога иста ствар во различно време е дадена во залог на поголем број доверители, првиот во времето се смета за посилен во правото, сепак со правен пропис се одредува дека оној доверител кој докаже дека со негови пари е купено земјиштето и дека веднаш посебно е договорено дека тоа ќе послужи како залог, има предност пред сите други.

195. C.J. 8,17,11,1 Imp. Leo A. Erythrio pp. (a.47).

Кога некој пред судот со исправи докажува дека има право на залог (пигнус) или хипотека, тој кој користи исправи составени во јавни канцеларии има предност пред другите, дури и во случај кога се тие со подоцнешен датум, освен во случај кога поднесе исправа потпишана своерачно од тројца или повеќе сведоци со неизвалкан углед, затоа што во тој случај таа се прифаќа како да е составена во јавна канцеларија.

196. D. 46,3,43 Ulpianus libro secundo regularum.

Кога престануваат сите видови обврска, тогаш престануваат и нивните акцесии, на пример гаранцијата, хипотеката, рачниот залог.

197. D. 13,7,17,1 Ulpianus libro vicensimo octavo ad edictum.

Кога ќе се изврши новација на долгот, залогот престанува, ако тој повторно не се здоговори.

198. D. 20,6,8,pr Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

Исто онака како што со пропаста на телесните ствари, така и со пропаста на службеноста на плодоуживање престанува и рачниот залог и хипотеката.

199. D. 20,1,19 Ulpianus libro vicesimo primo ad edictum.

Ако некој како залог примил повеќе ствари, не е должен да врати ни една од нив ако долгот во целина не му е платен.

200. D. 20,6,6,pr Ulpianus libro septuagesimo tertio ad edictum.

Заложниот однос престанува било обврската да е исполнета, било на име исполнување на обврската да е дадено осигурување.

201. CJ. 8,33,3,4 Imp. Iustinianus A. Demostheni pp (a.530).

Ако се утврди дека заложената ствар вреди помалку од долгот, онолку колку вредноста преоѓа, доверителот, по нашиот закон, ги задржува сите свои права.

202. Gai, Inst. 4,147.

Интердиктот кој се нарекува Салвијански воведен е заради стекнување на владение и со него може да се послужи сопственикот на земјиштето во поглед на стварите (забелешка: *investa et illata*) на закупецот (колонот) кои тој ги заложил заради идните закупнини за земјиштето.

203. D. 20,1,18 Paulus libro nono decimo ad edictum.

Ако од оној кој може да се користи со Публицијанска тужба, заради тоа што сеуште не станал (забелешка: квинитски) сопственик, ја примам стварта во залог, мене преторот ќе ме заштити со Сервијанска тужба на сличен начин како што го заштитува мојот должник со Публицијанска.

204. D. 20,1,17 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum.

Во побарувањето на заложените ствари доверителот има право на стварни тужби.

205. Justiniani, Inst. 4,6,7.

Така Сервијанската и квази Сервијанската тужба која се нарекува и хипотекарна, стекнала своја сила од преторовите овластувања. Сервијанската тужба се користи за ствари на закупецот што се заложени на име исплата на идни закупнини на земјиштето, а квази Сервијанската им служи на заложните доверители за побарување на заложените ствари. Инаку, помеѓу рачниот залог и хипотеката во поглед на користењето на хипотекарните тужби, нема никаква разлика, бидејќи за било која ствар да се постигне согласност помеѓу доверителот и должникот дека ќе биде заложена заради долг, таа тужба се подразбира под ова име. Меѓутоа во друг поглед постои разлика, бидејќи со името пигнус впрочем се нарекува онаа ствар која веднаш се предава на доверителот, посебно ако е неподвижна, додека онаа која врз основа на самата спогодба, но без традиција, се дава во залог, ја нарекуваме хипотека.

ВТОРА ГЛАВА

ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО

А. ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО И ОБЛИГАЦИОНИ ОДНОСИ

1. *Just, Inst. 3,13,pr-1.*

Сега преоѓаме на облигациите. Облигација е правна врска врз основа на која имаме право, врз основа на законот на нашата држава, да бараме од друг да ни отстапи одредена ствар. Инаку, според својата основна поделба сите обврски можат да се сведат на две групи бидејќи тие можат да бидат или цивилни или преторски. Цивилни се обврските кои се утврдени во законите или на кои важноста им ја признало цивилното право. Преторски (забелешка: обврски) се оние кои преторот ги вовел врз основа на своите овластувања, па тие се нарекуваат и хонорарни.

2. *D. 44,7,3 Paulus libro secundo institutionum.*

Суштината на обврските не се состои во тоа некој да не стори сопственик на одредени ствари, или да ни основа службеност, туку друг да го обврзе на некое давање или чинење или трпење.

3. *D. 50,16,6,pr Ulpianus libro tertio ad edictum.*

Под „побарување“ и „ствар“ се подразбираат секој договор и обврска.

4. *D. 4,5,7,1 Paulus libro tertio ad edictum.*

Обврските одат со личноста (забелешка: една од основните карактеристики на облигациите е дејството *inter partes*).

Б. Субјекти на облигационите односи

5. *D. 50,16,11 Gaius libro primo ad edictum provinciale.*

Со називот доверители се опфаќаат не само оние, кои побаруваат пари, туку и сите на кои по било која основа им се должи.

6. *D. 50,16,108 Modestinus libro quarto pandectarum.*

Должник се смета оној од кого парите може да се бараат и против неговата волја.

а) Дејство на облигациите на лицата *alieni juris* и робовите

aa) *Actiones adjectitiae qualitatis*

7. *Gai, Inst. 4,69-74a.*

Бидејќи погоре ја спомнавме тужбата која се дава по повод пекулиумот на синовите и робовите, ред е да обрнеме внимание и на оваа тужба и на други кои по таа основа може да се подигнат против родителите и господарите. 70. Најнапред, ако е склучена работа по изрична наредба (*jussum*) на патер фамилиас или господарот, преторот даваше тужба на целиот износ (*in solidum*) против патер фамилиас или господарот; и тоа е правилно, бидејќи оној кој склучува работа повеќе се потпира на честоста на патер фамилиас или господарот, отколку на синот или на робот. 71. Од истата причина се даваат две други тужби *exercitoria* и *institoria*. А *actio exercitoria* се применува кога патер фамилиас или господарот го поставиле синот или робот за заповедник на брод и некој склучи работа со нив во врска со вршење на функцијата на која бил поставен. Бидејќи во овој случај се смета дека работата е склучена по волја на патер фамилиас или господарот, право е да се даде тужба на целиот износ на побарувањето. Дури иако за заповедник на бродот е поставено лице надвор од семејството, било туѓ роб, било слободен човек, може да се подигне *actio exercitoria*. Тужбата се вика *exercitorie* затоа што *executor* се вика оној на кого му припаѓа секојдневната добивка на бродот. Тужбата *institoria* се употребува тогаш кога некој постави вршител на работи (забелешка: работорководител) на крчма или трговски дуќан, син или роб или било кој туѓ роб или слободен човек, па со него бил склучен договор во врска со работите за кои е овластен. Се нарекува *institoria* затоа што оној кој е поставен за вршител на работите на дуќанот се нарекува *institor*. И оваа тужба се однесува на целиот износ на долгот. 72. Потоа било востановена и трибуторната тужба против патер фамилиас или господарот во случај кога синот или робот употребил пекулиум за водење на трговски дуќан и тоа со знаење на патер фамилиас или господарот. Ако некој со него склучил договор во врска со тие работи, преторот востановил дека износот на пекулиумот и добивката ќе бидат поделени пропорционално на побарувањата (*pro parte*) помеѓу *pater familias* односно господарот, ако нешто нему му се должи, и на другите доверители. Ако доверителите сметаат дека им е доделено помалку отколку што им следува, за остатокот им стои на располагање тужбата која како што рековме, се нарекува трибуторна. 72 а. Постојат исто така и *actio de peculio* и *de in rem verso* кои ги создаде преторот. Може да биде склучена работа со синот или со робот во кој немало ниту волја ниту согласност на *pater familias* или господарот, а сепак од оваа работа која со ова лице е склучена, *pater familias* или господарот да имаат корист. Колкава била неговата добивка, на толкав износ се дава тужбата. Што се смета за добивка треба подробно да се објасни. Ако немало никаква добивка, преторот ја дава единствено тужбата *de peculio* и во едиктот се употребени зборови од оваа тужба. Едиктот говори и за тој кој со измама го одзел пекулиумот. Ако на пример, од десет илјади сестерции кои твојот роб ги зел од мене на заем, тој исплати на твојот доверител пет илјади, или купил за пет илјади некоја неопходна ствар, на пример храна за семејството, а останатите пет илјади ги потрошил на некој друг начин, за првите пет илјади се досудува целиот износ, а за останатите пет онолку колку ќе се најде во пекулиумот. Од ова може да се види: ако сите пари

се потрошени во твоја полза, може да го барам целиот износ. Иако постои една формула со која се тужи и во случај на *actio de peculio* и во случај на *actio de in rem verso*, таа има две различни кондеминации. Оттука, судијата, пред кој се расправа по оваа тужба, најнапред треба да утврди дали имало корист за патер фамилиас или господарот, и не треба да преминува на вредноста на пекулиумот, освен ако овој акт на господарот не му донел никаква или му донел само делумна добивка. 73. Кога се проценува вредноста на пекулиумот, најнапред се иззема она што синот или робот го должат на патер фамилиас или на господарот, како и на лицата под нивна власт, така што само остатокот може да се смета за пекулиум. Сепак, некогаш нема да се одбие она што синот или робот го должат на лицата под власт на патер фамилиас или господарот, на пример ако оној на кој му се должи спаѓа во тој ист пекулиум. 74. Нема сомнение, дека и оној кој склучил работа со изричната наредба на патер фамилиас или господарот, или кој има право на *actio exercitorie* или *institorie*, може да тужи и со *actio de peculio* или *de in rem verso*. Но, никој нема да биде толку неразбран, наместо тужбата со која без сомнение може да го добие целото побарување, да се изложи на тешкотии на докажувањето дека има пекулиум оној со кој го склучил договорот или дека од работата, по повод на која го тужи патер фамилиас или господарот, имал корист. 74 а. Кој има право на *actio tributorie* може да тужи и со *actio de peculio* или *de in rem verso*. И често ќе биде попогодно да се употреби оваа тужба наместо трибуторната, бидејќи кај *actio tributoria* под пекулиум се подразбира единствено стока со која тргува синот или робот, како и добивката од дуќанот, додека кај *actio de peculio* сè се смета во пекулиумот. А можно е некој само третина, четвртина или помал дел од пекулиумот да го употреби поради дуќанот, а најголем дел од пекулиумот да го вложи во други ствари. Тужителот, уште повеќе треба да ја подигне *actio de in rem verso*, доколку може да докаже дека тоа што го дал на име на извршување на договорот склучен со синот или робот, отишло во корист на патер фамилиас или господарот, бидејќи, како што рековме понапред се употребува истата формула и за *actio de peculio* и за *actio de in rem verso*.

8. D. 16, 3, 1, 42 Ulpianus 30 ad ed.

Син кој е под татковска власт е одговорен за депозит, бидејќи е одговорен и при други тужби; но тужбата исто така може да биде поднесена и против неговиот *pater familias*, со назнака дека е за *peculium*-от на синот. Истото правило се однесува на робот кој може да биде тужен заедно со господарот. Очигледно е, како што вели Јулијан и како што ни изгледа нам, дека ако тужбата е поднесена против лица кои се под нечија власт, за случајот може да биде судски постапувано; значи ако е направена измама или изигрување од оној под чија власт се, или од страните со кои е склучен договорот, очигледна е несовесноста.

9. D. 16, 3, 21, 0 Paulus 60 ad ed.

Ако ствартата е депонирана кај син под татковска власт, а тој ја задржал и откако бил еманципиран, таткото не може да биде тужен за пекулиум за една година, туку синот.

а6) Actiones noxales

10. *Gai, Inst. 4,75-77.*

За деликтот кој што ќе го извршат синовите на семејството или робовите, на пример, ако стори кражба или инјурија, се даваат ноксални тужби со кои е оставено на патер фамилиас или господарот или да ги сноси трошоците на пресудата или да го отстапи извршителот на делото. Имено, се сметало дека е неправедно лошото поведение да нанесе поголема штета на *patres familias* од онаа која се состои во загуба на нивната личност. 76. Ноксалните тужби се воведени или со закони или со преторскиот едикт: со закони на пример за кражба по Законот на XII таблици или за надомест на штета по законот на Аквилеје, со едиктот на преторот на пример: за инјурија и за разбојништво. 77. Сите ноксални тужби ја следат личноста на сторителот. Според тоа, ако твојот син или роб сторил деликт, тужбата те товари тебе, а ако дојде под власт на некој друг, тужбата може да се подигне против тоа лице, а ако стане лице со свое право, се дава директна тужба против него и се укинува ноксалната одговорност. Спротивно од тоа директната тужба може да се претвори во ноксална. Ако *pater familias* стори деликт и со адрогација дојде под твоја *patria potestas* или стане твој роб, што понекогаш се случува како што споменавме во првата книга, против тебе може да се подигне ноксална тужба, која порано била директна (...)

11. *D. 16, 3, 1, 18 Ulpianus 30 ad ed.*

Ако склучам депозит со роб, а поднесам тужба откако ќе биде ослободен, Марцел вели дека немам право на таа тужба; сепак ние сме убедени дека секој ќе биде одговорен за измама, која ја направил дури и кога бил во ропство, бидејќи и деликтите и штетата ја следат личноста на виновниот, и затоа во овој случај, мора да има надомест за останатите тужби кои можат да бидат поднесени.

ав) Природни обврски

12. *D. 39,5,19,4 Ulpianus libro septuagensimo sexto ad edictum.*

Ако некој побарува пари од роб, па потоа робот биде ослободен и со стипулација се преземе тој долг, тоа не е подарок, туку исплата на долг. Исто треба да се каже и за малолетникот кој се обврзал без согласност на таторот, ако потоа се обврзе со согласност од таторот.

13. *D. 15,1,41 Ulpianus libro quadragensimo tertio ad Sabinum.*

Робот не може да биде ничиј должник, ниту тој може да биде доверител. Но кога веќе неправилно го употребуваме ова тврдење, повеќе укажуваме на стварната отколку на правната страна на обврската. Затоа, ако некое трето лице должи на роб, и тоа во согласност со правните (забелешка: принципи) може да побарува неговиот господар, а ако робот должи, на оваа основа може да се дозволи тужба тоа да се наплати од пекулиум или од господарот, доколку тој имал корист од таа правна (забелешка: работа).

14. *D. 50,17,84,1 Paulus libro tertio quaestionum.*

Врз основа на природна обврска обврзан е оној кој е должен нешто да даде врз основа на општо право (*jus gentium*) чија валидност ја признаваме.

15. D. 12,6,13, pr Paulus libro decimo ad Sabinum.

Природно се обврзува и роб: затоа ако некој плати во негово име или тој биде слободен да плати или како што пишува Помпоније, тој плати од пекулиум кој го има на слободно управување, робот нема да може да бара враќање поради исплата на она што не должи. Поради тоа, и оној кој гарантирал за робот ќе биде во обврска, и поради тоа ќе биде даден и правовалиден залог. И ако робот, кој има на управување пекулиум, дал залог за она што должел, заложната ствар ќе му се врати по тужбата *utilis pigneraticia*.

16. D. 12,6,29 Ulpianus libro secundo disputationum.

Често можноста за враќање на она што е исплатено зависи од лицето (забелешка: неговото својство), на пример ако малолетник без одобрување на тоторот или душевно болно лице, или оној на кој му е ограничено располагањето со имотот нешто исплатат, бидејќи кога се работи за сите тие лица, воопшто земено, постои, без сомнение, можност да се постави правовалидно барање за враќање на исплатеното, и тоа, ако парите уште постојат, со *rei vindicatio*, а ако се потрошени, со кондикција.

17. D. 12,6,40, pr Marcianus libro tertio regularum.

Кој има право на траен приговор, па сепак во заблуда нешто плати, тој тоа може да го бара да му се врати. (...)

18. D. 44,7,58 Licinnius Rufinus libro octavo regularum.

Со примање пари на заем (забелешка: со склучување на договор за заем) малолетникот не создава ниту природна обврска.

19. D. 12,6,32,2 Iulianus libro decimo digestorum.

Ако жената живее во верба дека е должна нешто да даде на име на мираз, било што да даде на таа основа, не може тоа да го бара да ѝ се врати. Имено, кога ќе се из земе погрешното сфаќање (забелешка: на пример заблуда), останува како основа на долгот чувството на должност поради кое не може да се бара враќање на исплатеното.

20. D. 2,14,7,4 Ulpianus libro quarto ad edictum.

Ако нема правна основа за согласност, неспорно е дека не може да настане облигација. Поради тоа голата спогодба не создава облигација, но создава приговор.

б) Дејство на облигациите спрема трети лица

ба) Облигации во полза или на товар на трети лица

21. D. 45,1,38,17, eod, 23 Ulpianus libro quadragensimo nono ad Sabinum.

Никој не може да стипулира (забелешка: да создава обврски) во корист на трет, со исклучок ако роб склучи стипулација во корист на господарот или синот во корист на патер фамилиас. Имено, на овој начин се регулирани облигациите затоа, за секој да би прибавувал за себе тоа што е во негов интерес: сигурно дека она што би требало да

биде дадено на друг мене не ме засега. Но, ако сакам тоа да го сторам, треба да се стипулира договорната казна, за да, ако не биде сторено тоа што со договорот било опфатено стипулацијата би била извршена и на оној кој нема интерес (...) (23) Оттука, и кога на мене би ми било стипулирано, дека нешто ќе му се даде на мојот застапник, стипулацијата ќе има правна сила; исто така и на мојот доверител, бидејќи имам интерес, на пример да не би била подложна на тужба договорна казна или да не би се извршила продажба на земја дадена во залог.

22. *Iustiniani, Instit. 3,19,3.*

Ако некој се обврзе дека некој друг за него нешто ќе даде или стори, обврската не настанува, на пример, кога некој ќе се обврзе дека Тиције ќе даде пет златника. Но, ако се обврзе дека ќе се заземе Тиције нешто да даде, обврската настанува.

23. *D. 16, 3, 1, 17 Ulpianus 30 ad ed.*

Ако мојот роб склучил депозит, сепак имам право на тужба.

66) Застапување во облигационите односи

24. *Gai, Inst. 2,95.*

Од ова се гледа дека ние со посредување на слободни лица кои не се подложни на нашата власт, ниту ги имаме во владение bona fide (забелешка: роб кого го стекнал некој како bona fidei emptor) ниту преку туѓи робови над кои немаме ниту службеност на плодот и користа ниту цивилно владение, не можеме ниту по една основа ништо да стекнуваме. Како лаички се вели тоа е она кога ние преку трето лице не можеме за себе да стекнуваме.

25. *D. 13,7,11,6 Ulpianus libro vicensimo octavo ad edictum.*

Со посредство на слободно лице не можеме во своја корист да склучиме договор за залог, како што по правило исто онака не можеме да стекнуваме ниту преку прокуратор или тутор; според тоа, единствено ние самите можеме да бидеме тужени со actio pignareticia. Во тоа не настанале промени со фактот што нашиот цар одредил дека можеме преку слободно лице да стекнуваме владение, бидејќи тоа се однесува на случајот кога веќе сме склучиле договор за залог па тогаш можеме преку прокуратор или тутор да стекнуваме владение на заложената ствар, додека самата обврска не може секогаш во наша корист да ја стекне (забелешка: да склучи) слободно лице.

26. *D. 46,3,34,3 Ulpianus libro quinquagensimo quarto digestorum.*

Ако Тиције го назначам за управител на целиот свој имот (забелешка: генерален прокуратор) па подоцна му забранам да ги води моите работи, а должниците за тоа не знаат, тогаш должниците, ако на него му платат, ќе бидат ослободени од обврските, бидејќи се зема дека оној кој некогаш поставил да ги врши сите негови работи воедно им наложил на своите должници да платат (забелешка: да ја извршат обврската) на тој прокуратор.

бв) Промена на субјектите во облигационите односи

27. *Gai, Inst. 2,38-39.*

Обврските, на било кој начин склучени, немаат ништо слично (забелешка: не може да се пренесуваат на други лица како телесните ствари), бидејќи ако мене некој ми должи, па јас посакам тоа тебе да ти се должи, јас тоа не може да го постигнам на начин на кој се пренесуваат на други телесни ствари, туку е потребно тој врз основа на мојот налог тебе да ти се обврзе: последица од тоа е дека тој се ослободува од обврската кон мене и почнува тебе да ти одговара. Тоа се нарекува новација на обврската. (39) Без оваа новација ти нема да можеш во свое име да водиш спор, туку мораш да се впуштиш во парницата во мое име, како когнитор или прокуратор.

28. *D. 46,2,11,pr Ulpianus libro vicensimo septimo ad edictum.*

Да се делегира значи наместо себе да се одреди друг должник на доверителот или на лицето што тој ќе го одреди.

29. *CJ. 8,36,2 Imp. Constantinus A. ad provinciales. (a.331).*

Додека парницата е во тек, тужбите заради кои е покренат спор или стварите за кои тужителот докажува дека се наоѓаат кај тужениот не смеат никако да се пренесуваат на сродниците или трети лица врз основа на подарок или купопродажба или било кој друг договор од страна на тужениот, затоа се зема како ништо да не е преземено додека спорот не се разреши.

30. *Gai, Inst. 3,176.*

Покрај тоа, обврската престанува со новација, на пример, во случај кога ти мене нешто ми должиш, па Тиције се обврзе дека тоа ќе го исполни, бидејќи со влегувањето на нова личност настанува нова обврска, а првата престанува затоа што (забелешка: нејзината содржина) ќе биде пренесена во последната (новата). Како што тоа често се случува, дури и во случај кога новата обврска е ништовна, сепак поранешната врз основа на новацијата престанува, на пример, ако јас договорам дека она што ти мене ми должиш ќе биде платено од страна на Тиције, по неговата смрт, или од страна на жената или малолетникот, без одобрение не тугорот. Во тој случај целата работа (побарувањето) ја губам, бидејќи од поранешната обврска должникот се ослободува, а подоцнежната обврска е ништовна. Не важи истото правило и во случај ако роб ми се обврзе, бидејќи во тој случај се смета како поранешната обврска и понатаму да важи (забелешка: робот не може да склучи стипулација, па според тоа ниту новација) исто онака како подоцна со никого да не сум договарал.

в. Збирни облигациони односи

ва) Разделни и солидарни обврски

31. *D. 45,2,11,1-2 Papinianus libro undecimo responsorum.*

Ако во таблиците (забелешка: се мисли на таблиците на тестаментот или на другите исправи) било напишано дека во корист на тоа и тоа е договорено да се исплатат сто златника, а не било додадено дека тие ќе бидат солидарни доверители, се смета дека на секој од нив

му припаѓаа сразмерен дел (забелешка: *pars virilis*). И спротивно на тоа, ако се утврди дека вака е одредено: „договорено е во согласност со правото дека ќе се дадат на Јулије Карп толку златници, тоа сме го ветице јас, Антони Ахилеј и Корнелије Диус“ во тој случај тие должат сразмерни делови, бидејќи не било наведено дека тие солидарно ветице, како на тој начин би биле двајца солидарни должници.

32. *Inst. 3,16,1.*

Од овој вид облигации предметот на облигацијата се должи во целина на секој доверител од стипулацијата и секој поединечен должник од стипулацијата одговара за целиот долг; но во двата случаја се работи само за една ствар и било еден од доверителите да примил долг и било еден од должниците да изврши исплата, облигацијата се гаси за сите и сите должници се ослободуваат.

33. *D. 45,2,9,pr Papinianus libro vicensimo septimo quaestionum.*

Истата ствар ја дадов истовремено на двајца во остава и тоа доверувајќи им ја солидарно на двајцата, или таа ствар сум ја дал на ист начин на двајца на послуга: настануваат два солидарни должници, бидејќи не само од вербални стипулации, туку и од други договори, како што се купопродажба, *locatio conductio*, остава, послуга, тестамент, на пример кога тестаторот постави повеќе сонаследници и рече: „Тиције и Мевије нека дадат десет на Семпрониј“...

34. *D. 45,2,18 Pomponius libro quinto ex Plautio.*

Ако двајца должници презеле обврска да дадат ист роб, Стих, тогаш делувањето на едниот му штети и на другиот.

35. *D. 22,1,32,4 Marcianus libro quarto regularum.*

Ако постојат двајца должници, тогаш задоцнувањето на едниот не му штети на другиот.

36. *D. 50,17,173,2 Paulus libro sexto ad Plautium.*

Секому му штети неговото задоцнување, за што се води сметка и тогаш кога постојат два должника.

37. *D. 16, 3, 1, 44 Ulpianus 30 ad ed.*

Ако двајца склучат депозит и двајцата поднесат тужба, ако навистина направиле депозит, сфаќајќи дека едниот може да го отргне целото, тој може да поднесе тужба за целиот износ; но ако било сфатено дека само делот за кој секој од нив е заинтересиран може да биде отргнат од него (депонентот, тужителот), тогаш мора да биде одлучено дека пресудата против депозитарот ќе биде насочена за делот на секого.

38. *C.8,39,(40),1(2),pr-1 Impp. Diocletianus et Maximus AA. Diogeni.*

1(2) Кога двајца солидарни должници се обврзале на ист износ на пари, на доверителот не може да му се забрани да го тужи оној кој тој го сака (забелешка: го избере). (1). И затоа, ако докажеш дека си го исплатил она што било подложно на тужба *in solidum*, управникот на провинцијата нема да се колеба за да ти помогне против оној со кого заедно си примил пари на заем (година 287).

39. D. 16, 3, 1, 43 Ulpianus 30 ad ed.

Кога ствар е депонирана кај двајца, може да биде поднесена тужба против било кој од нив, ниту еден нема да биде ослободен, ако тужбата е против другиот, бидејќи тие се ослободуваат со плаќање, а не со избор. Потоа, ако двајцата се виновни (за измама), а никој од нив не го плати износот во тужбата, другиот може да биде тужен; како што е и во случајот за двајца старатели. Кога едниот (депозитар) не плати ништо, или плати помалку од тужбата, постои право на регрес (од другиот (депозитар) кон него. Истото правило важи, кога еден од нив не бил виновен и затоа бил ослободен, бидејќи во овој случај, другиот може да има (право на) регрес.

Б. СОДРЖИНА НА ОБЛИГАЦИОНИТЕ ОДНОСИ

а) Предмет на облигационата престација

40. D. 45,1,2,pr Paulus libro duodecimo ad Sabinum.

Содржината на стипулацијата се состои некогаш во давање, некогаш во сторување.

41. D. 50,16,218 Papianus libro vicensimo septimo quaestionum.

Глаголот „facere“ ги опфаќа сите дејствија сторени во било која можна цел, како што е давање, исплата, одбројување пари (забелешка: давање пари на заем, судење, одење).

42. D. 50,16,189 Paulus libro trigensimo quarto ad edictum.

„Facere oportere“ го има и тоа значење некој да се воздржува од она дејствие кое би било сторено спротивно на спогодбата, и да се грижи тоа да не се случи.

43. D. 45,1,74 Galus libro octavo ad edictum provinciale.

Некои стипулации се одредени (certae) е некои неодредени (incertae). Одредена е кога од изјавата јасно произлегува што, какво и колку да биде; на пример десет златници, земјата Тискуланус, роб Стих, сто модии најдобра африканска пченица, сто амфори најдобро вино од Кампанија.

44. D. 50,17,185 Celsus libro octavo digestorum

Тоа што е невозможно не е ничија обврска.

45. D. 45,1,75,1 Ulpianus libro vicensimo secundo ad edictum.

Значи, ако со стипулацијата е ветено некому дека ќе му се даде земја, а не е кажано точно која земја, или воопштено роб, без негово име или вино или друг плод без одредување на квалитет, со тоа во облигацијата е внесено нешто неодредено.

46. D. 45,1,61 Iulianus libro secundo ad Urseium Ferocem.

Вака склучената стипулација: „Ако не ме именуваш за наследник ветуваш ли дека ќе им дадеш толку (забелешка: пари)?.“ Ништовна е, бидејќи таквата стипулација е спротивна на добрите обичаи.

б) Надомест на штета

47. D. 39,2,3 Paulus libro quadragensimo septimo ad edictum.

Damnum (штета) и damnatio (казна) го добиле името од зборот ademptio (смалување, одземање) и донекаде deminutio (намалување) на имотот.

48. D. 43,8,211 Ulpianus libro sexagensimo octavo ad edictum.

Се смета дека претрпел штета и оној кој не остварил добивка која можел да ја постигне (lucrum cessans), каква и да била.

49. D. 9,2,1 Ulpianus libro octavo decimo ad edictum.

Аквилијевиот закон сите претходно донесени закони кои говорат за противправна штета ги укина, било да се работи за Законот на XII таблици, било за други закони. Затоа тие закони сега не е потребно ни да се наведуваат. Аквилијевиот закон е плебисцит, бидејќи го изгласал плебсот на предлог на трибунот Аквилиј.

50. D. 50,17,55 Gaius libro secundo de testamentis ad edictum urbicum.

Не може да се смета дека долозно постапува оној кој се користи со своето право.

51. D. 50,17,151 Paulus libro sexagensimo quarto ad edictum.

Штета нанесува само оној кој го чини она на што нема право.

52. D. 50,17,203 Pomponius libro octavo ad Quintum Mucium.

Ако некој по своја сопствена вина претрпи штета не се смета дека е оштетен (забелешка: сам на себе си нанел штета).

53. D. 9,2,45,4 Paulus libro decimo ad Sabinum.

Ако некој, неможејќи на друг начин да се заштити, нанесе по своја вина штета, се смета за невин, бидејќи сите закони и сите права дозволуваат со сила да се одбие силата. Но, ако јас бранејќи се фрлам камен на противникот, па не го погодам него, туку (случајниот) минувач ќе одговорам според Аквилијевиот закон, бидејќи дозволено е да се рани само оној кој насилно постапува, и само тоа во случај кога тоа е сторено во самоодбрана, а не заради osveta. (забелешка: ова е случај на пречекорување на самоодбраната).

54. D. 9,2,49,1 Ulpianus libro nono disputationum.

Кога се вели дека врз основа на Аквилијевиот закон се надоместува штета нанесена противправно, треба да се сфати дека штетата е сторена противправно ако е сторена заедно со противправно дело, освен случајот кога тоа е сторено во состојба на голема нужда, како што би била, како што пишува Џелзо, тогаш кога некој, настојувајќи да спречи пожар, ја сруши соседната зграда, бидејќи, пишува тој, овде не може да се употреби тужба од Аквилјевиот закон, бидејќи дотичниот во оправдан страв оганот да не ги зафати неговите ствари ја срушил соседната зграда, па било оганот да дојде до неговата зграда или претходно биде згаснат, тој (Џелзо) смета дека нема место за тужба од Аквилијевиот закон.

55. D. 44,4,11,1 Neratius libro quarto membranarum.

Dolus во секој случај треба да се казни.

56. D. 50,17,23 Ulpianus libro vicensimo nono ad Sabinum.

Џелзо смета дека е ништовен договорот според кој не би се одговарало за намерно причинета штета (dolus), бидејќи тоа е спротивно на односите bonae fidei.

57. D. 50,16,213,2 Ulpianus libro primo regularum.

„Грубата небрежност“ (culpa lata) е претерана негрижа, т.е. кога не се предвидува она што сите го предвидуваат.

58. D. 50,16,226 Paulus libro primo manualium.

Големото невнимание е негрижа (немарност), големата негрижа е dolus.

59. D. 16,3,32 Celsus libro undecimo digestorum.

Она што Нерва го вели, т.е. дека е потешок облик на негрижа dolus, а што Прокул не го прифаќа, мене ми изгледа сосема точно, бидејќи ако некој не е внимателен толку колку тоа што го бара човековиот карактер, освен ако кај оставата не покажува внимание како кон своите лични ствари, па во овој случај нема да се бара помал обем на доверба (внимание) од оној кој тој го покажува кон своите сопствени ствари.

60. D. 13, 6, 5, 2 Ulpianus 28 ad ed.

Сега мора да провериме што треба да биде вброено во тужба за commodatum, дали измамата или небрежноста, или секој облик на ризик; и навистина, во договорите ние некогаш сме виновни за измама, а некогаш за небрежност; за измама во случаите на депозит, бидејќи, како што нема корист за депозитарот, разумно е дека само измамата ќе се разгледува, освен ако не е даден надомест, затоа што тогаш, вклучена е небрежноста; или каде што од почеток е договорено дека депозитарот ќе биде одговорен и за небрежност и за виша сила. Ако пак предноста на двете страни била земена в предвид во случај на продажба, закуп, мираз или залог, постои одговорност и за измама и за небрежност.

61. D. 44, 7, 1, 5 GAI. 2 AUR

Исто така, тој кому ќе дадеме во депозит ствар, ни е одговорен за таа ствар и обврзан е го врати истото што го зел. Но, ако од небрежност го загуби она што му е дадено во грижа, тој ќе биде ослободен од одговорност, како да не ја примил за себе, туку во корист на лицето од кое ја добил, и ќе биде одговорен само ако била изгубена поради измама. Сепак, нема да биде одговорен на основа на небрежност оној кој му ја доверил стварта на негов пријател, кој бил небрежен, бидејќи самиот е виновен. Сепак, одлучено е дека грубата небрежност е вклучена во јавниот деликт измама.

62. D. 9,2,44 Ulpianus libro quadragesimo secundo ad Sabinum.

Кај Аквилејевиот закон се зема предвид и најблагит облик на невнимание (culpa levissima).

63. D. 9,2,27,9 Ulpianus libro octavo decimo ad edictum.

Ако робот кој е ложач на закупецот заспије крај печката, па полската куќа изгоре, тогаш, пишува Нерације, закупецот одговара според договорот за закуп ако бил невнимателен при изборот на своите слуги ... (забелешка: станува збор за одговорност culpa in eligendo)(...).

64. D. 4,9,1,pr-1 Ulpianus libro quarto decimo ad edictum.

Преторот вели: „Против морнарите, гостилничарите, имателите на штали кои нешто примиле на чување, ако тоа не го вратат, ќе дозволам тужба“. Користа од овој едикт е многу голема, бидејќи често е неопходно да се препуштиш на нивната чесност и да им се предаде ствар

на чување. Нека никој не мисли дека ова е премногу строго против нив пропишано бидејќи од нивната волја зависи дали некој ќе го примат, а кога ова не би било предвидено, ним им се пружа шанса да се договорат со крадците на штета на лицата кои ги примиле, особено кога и сега не се одрекуваат од измама. (забелешка: кога е веќе санкционирано т.е. постои едикт на преторот).

65. D. 4, 9, 7, 0 Ulpianus 18 ad ed.

Сопственикот на бродот е одговорен за постапките на неговите морнари, без оглед дали се слободни или робови, но не без причина, бидејќи тој ги вработил на свој ризик. Но тој не е одговорен, освен ако штетата не настапила на бродот, зашто ако настанала надвор од бродот, дури и од морнарите, тој не е оговорен. Уште повеќе, ако дал предупредување дека секој патник е одговорен за својот имот и дека тој (сопственикот на бродот) не е одговорен за штетата и ако патниците се согласиле со условите, тој не може да биде тужен.

66.D. 19,2,27,7 Gaius libro decimo ad edictum provinciale.

Ако некој здоговорил дека ќе пренесе столб, па за времето додека бил подигнат, превезуван или истоваран тој се скрши, тој ќе одговара за таквиот ризик ако постои невнимание на негова страна или кај лицата со чија работа се користел. Невнимание нема ако е преземено сè она за што би водел грижа многу внимателен човек, тоа исто така треба да се сфати и во случај кога некој здоговорил дека ќе превезе бочви или греда, а може да се примени и на останатите ствари.

67. D. 50,17,23 Ulpianus libro vicensimo nono ad Sabinum.

(...) За повредите и смртта на животните, кои се случуваат без (нечија) вина, за бегството на робовите кои обично не се чувани, за разбојништвото, немиритите, пожарите, поплавите, и нападите на разбојниците никој не одговара.

в) Договорна казна

68. Justiniani, Instit. 3,15,7.

Не само стварите туку и делата може да бидат предмет на договорот, на пример, кога договараме нешто да се стори или да не се стори. Кај обврските од овој вид најдобро е да се внесе одредба за казна, обемот на исполнување на обврската да не би бил неизвесен и тужителот да не би морал да докажува колкава штета претрпел. Затоа, ако некој, како што тоа некогаш бива, се обврзува, одредбата за казната на овој начин треба да се додаде: „Ако така не биде сторено, дали ветуваш дека тогаш на име казна ќе дадеш десет златника?“. Но, и во овој случај кога во еден договор се договара нешто да се стори или да не се стори, оваа одредба може на овој начин да се додаде: „Ако биде нешто спротивно на ова сторено или доколку не биде сторено, дали ветуваш дека тогаш на име казна ќе дадеш десет златника?“.

г) Камати

69. D. 6,1,62,pr Papinianus libro sexto quaestionum.

Каматите не доаѓаат по самата природа, туку се стекнуваат врз основа на правото.

70. D. 22,1,34 Ulpianus libro quinto decimo ad edictum.

Каматите се сметаат како да се плодови.

71. D. 12,1,40 Paulus libro tertio quaestionum.

Прочитана е пред советот на Емилије Папинијан, преторскиот префект, правникот, следнава обврска: „Јас, Луције Тиције, писмено потврдувам дека сум примил на заем од Публије Мевие петнаесет во неговата кука и дека тие петнаесет ќе ги вратам во вистински пари и правилно на следните Календи, договорил Публије Мевие, а прифатив јас, Луције Тиције. Ако напред напишаниот износ на Публије Мевие или на друг на кого се однесува таа ствар не биде даден, исплатен или на друг начин подмирен, тогаш покрај тоа, за онолку за колку подоцна платам, на име казна за секои триесет дена и за секој сто денари дадам по еден денариј, договорил Публије Мевие, а прифатив јас, Луције Тиције. Договорено е исто така помеѓу нас, дека јас морам од износот на горе наведениот, месечно да предадам по три стотини денарии од целата сума на Мевие или на неговиот наследник“ (...).

72. CJ. 4,32,28 Imp. Iustinianus A. Demostheni pp. (a.529).

Камати на камати во никој случај да не може да се побаруваат, било предвидено уште во старите закони, но тоа не било потполно јасно одредено. Бидејќи, ако било дозволено каматите да се внесуваат во главницата, па потоа со стипулација да се договараат камати на целиот износ, дали тука имало, што се однесува до должникот, било каква разлика како и непосредно да се барале камати на камати? Сигурно е дека во овој случај немало разлика во суштината, туку само во зборот на законот. Поради тоа ние со овој, многу јасен закон, одредуваме дека во ниеден случај никому не дозволуваме каматите за минато или идно време да ги претвора во главница, па на тоа да здоговара повторно камати. Ако тоа биде сторено, тогаш (наредуваме) каматите засекогаш остануваат камати, и тие не може да бидат основа за настанок на никакви други камати.

73. Pauli, Sent. 2,14,2.

Каматите кои се исплатени преку законската граница (забелешка: повеќе од еден процент месечно) ја смалуваат главницата, ако (со тоа) главницата е исплатена, може (вишокот) да се побарува назад.

74. CJ. 4,32,27,1 Imp. Iustinianus A. Menae pp. (a.529).

Не дозволуваме никако каматите да се пресметуваат преку двоен износ, па дури ни во случај кога поради долгот на доверителот му е даден залог, во кој случај според некои стари закони било дозволено да се побаруваат камати и преку двојниот износ.

75. CJ. 4,32,26,2 Imp. Iustinianus A. Menae pp. (a.528).

Затоа наредуваме лицата кои припаѓаат на сталежот *illustres* (забелешка: службеници од прв ранг како што се преторските префекти, *quaestor sacri palati*, *magistri militum* итн.), како и оние кои се наоѓаат под нив, не смеат да договорат повеќе од четири проценти камата во било кој договор, безначаен или најголем (...).

В. ИЗВОРИ НА ОБЛИГАЦИИТЕ

76. *Gai, Inst. 3,88.*

(Сега преоѓаме) на облигациите, кои најпрвин може да се поделат на две групи: сите облигации настануваат или од договори или од деликти.

77. *D. 44,7,1,pr-1 Gaius libro secundo aureorum.*

Облигациите настануваат или од договор или од недозво-лени дејствија или од различни правни причини според некое посебно право.

78. *Inst. 3,13,1-2 (De obligationibus).*

Основна поделба на сите облигации се сведува на два вида: имено тие се или цивилни или преторски. Цивилни се оние кои се регулирани со закон или правовалидни се врз основа на *jus civile*. Преторски се оние кои по пат на својата јурисдикција ги санкционирал преторот, па се нарекуваат и хонорарни. (2). Следната поделба се сведува на четири вида: тие се или од договори или од квазидоговори или од деликти или квазиделикти. (...).

Г. ДОГОВОРИ КАКО ИЗВОРИ НА ОБЛИГАЦИИТЕ

а) Поим на договорите како извори на облигациите

79. *Gai, Inst. 3,89.*

Обврските настануваат или со предавање на ствари, или со изговарање на зборови, или писмено или со согласност на волјите.

80. *Justiniani, Inst. 3,13,2.*

Најпрвин да ги расправиме оние кои настануваат од договорите. Нив исто така ги има четири вида бидејќи се склучуваат или со предавање на стварите, или со изговарање на одредени зборови, или писмено или со согласност на волјите: ќе ги расправиме секој од нив поединечно.

81. *GAI. 3, 89:*

Прво да ги разгледаме оние (облигации) кои настануваат од договорите. Нив ги имаме од четири видови: Договорната (контрактната) облигација настанува или со предавање на стварта (*re*), или со свечени зборови (*verba*), или со писмен акт (*litteris*), или со неформални спогодби (*consensu*).

82. *D. 5,1,20 Paulus libro quadregensimo octavo ad edictum:*

Треба да се сметаат сите облигации за договор, бидејќи кога некој се обврзува тој и склучува договор, па и тогаш кога не должи по основ на тоа што нешто примил.

83. *D. 50,16,19 Ulpianus libro undecimo ad edictum.*

(Изразот) договор се употребува за взаемни облигации кои Грците ги нарекуваат синалагма, како што се на пример купопродажбата, *locatio conductio*, ортаклакот (...).

84. *D. 2,14,1,3 Ulpianus libro quarto ad edictum.*

Зборот согласност е општ термин кој се однесува на сите случаи во кои се согласуваат лица кои меѓусебно вршат правни работи заради склучување договори или (порамнувања). Бидејќи исто онака како што велиме дека се состанале оние кои се собрале на едно место, доаѓајќи од различни страни, така исто и за оние кои се со различни мотиви за едно се согласат (*in unum consentiunt*), велиме дека дошле до исто мислење. Заради тоа зборот согласност е од општо значење, па затоа, како што убаво вели Педије, нема ниеден договор, ниедна обврска која по себе не би содржела согласност, било таа да се изразува со предавање на ствари, било со зборови; дури и стипулацијата која е склучена со изговарање на одредени зборови е ништовна ако во себе не содржи согласност.

б) Елементи на облигационите договори

ба) Несогласување меѓу изјавената и волјата на страните

85. D. 34,5,3 Paulus libro quarto decimo quaestionum.

Кај двосмислените изјави ние не говориме и едно и друго, туку единствено она што сакаме. Според тоа, кога некој зборува друго, а не тоа што сака тогаш тој не го кажува ниту она што самиот збор значи, бидејќи тој тоа не го сака, - бидејќи за тоа не зборува.

86. D. 44,7,54 Modestianus libro quinto regularum.

Привидните договори немаат правна сила ниту кај купо-продажбата, бидејќи содржината на работата е симулирана, бидејќи во него нема вистина.

87. CJ. 4,22,marg.

Поважно е она што се работи, одошто она што со симулација се сака да се претстави.

88. D. 23,2,30 Gaius libro secundo ad legem Iuliam et Papiam.

Симулираниот брак е ништовен.

89. D. 18,1,36 Ulpianus libro quadragensimo tertio ad edictum.

Кога некој кај продажбата договара дека нема да бара куповна цена туку ќе ја отстапи како подарок (забелешка: на другата страна), се смета дека (забелешка: стварта) не ја продал.

90. D. 18,1,9 Ulpianus libro vicensimo octavo ad Sabinum.

Очигледно е дека кај купопродажбата треба да се постигне согласност, бидејќи, ако (забелешка: страните) не се согласат во поглед на самата купопродажба, било во однос на цената, било за нешто друго, не настанува купопродажба. Поради тоа, ако јас мислам дека го купувам Корнелијанското земјиште, а ти дека ми го продаваш Семпронијанското, бидејќи не се согласуваме во однос на самиот предмет, купувањето е ништовно. Ист е случајот ако јас сум мислел дека (забелешка: сум го купил) робот Стих, а ти си држел дека си им го продал отсутниот Памфил. Но, ако не се согласуваме во името, а предметот е неспорен нема сомнение дека важи купувањето и продажбата, бидејќи заблудата во поглед на називот нема влијание ако не е спорен предметот. Покрај тоа, се поставува прашањето дали во случај ако не е спорен предметот, а постои заб-

луда во однос на неговата суштина, на пример, ако некој продаде оцет наместо вино, мед наместо злато, олово наместо сребро или нешто друго слично на среброт; дали настанува купопродажба. Во шеесеттата книга на Дигестите Марсел пишува дека купопродажбата настанува, бидејќи во поглед на предметот постои согласност иако во однос на неговата суштина постои заблуда. Јас сум во поглед на виното согласен, бидејќи тука суштината е иста, околноста дека тоа подоцна се претворило во оцет не е битна. Друга е ситуацијата ако виното не станало оцет туку било оцет од почеток, бидејќи како таков бил направен, тогаш мора да се смета дека е продадена една ствар наместо друга. Во други случаи сметам дека купопродажбата не настанала бидејќи постои заблуда во поглед на материјата.

91. D. 22,6,1 Paulus libro quadragesimo quarto ad edictum.

Незнаењето (заблудата) може да биде во факти или во право. Имено, ако некој не знае дека умрело лицето на чиј имот треба да се стекне *bonorum possessio*, рокот на прифаќање не му тече, но, ако знае дека умрениот му е роднина по крв, а не знае дека тој врз основа на родбинство по крв стекнува *bonorum possessio*, но ако знае дека тој е именуван за наследник со тестамент, а не знае во кои случаи преторот на наследниците именувани со тестамент им дава *bonorum possessio*, му тече рокот бидејќи тој е во заблуда во поглед на правото (забелешка: правна заблуда). Ист е случајот ако братот по татко на умрениот смета дека (забелешка: во однос на наследството) на мајката е во поповолна положба. Ако некој не знае дека е нечиј крвен сродник тоа може да биде некогаш стварна, а некогаш правна заблуда. Бидејќи ако знае дека е слободен (забелешка: човек) и знае од кого потекнува, но не ги знае правните прописи за родбинството, тој е во правна заблуда, но ако некој не знае кои му се родителите, а можеби е и нечиј роб, сметајќи се за роб, тогаш тој е повеќе во стварна отколку во правна заблуда. Исто така, ако некој знае дека некому му припаднала *bonorum possessio*, но не знае дека му истекнал рокот за *bonorum possessio* се наоѓа во стварна заблуда. Ист е случајот ако некој мисли дека прифатил *bonorum possessio*. Но, ако знае дека тој не барал и дека рокот му истекол, а не знае дека според едиктот за наследување му припаѓа *bonorum possessio*, рокот му тече, бидејќи е во правна заблуда. Тоа исто можеме да го речеме ако наследникот, кому му е оставено наследството во целина, смета дека не може да бара *bonorum possessio* пред отварање на таблиците од тестаментот, но ако не знае дали тестаментот постои, тогаш е во стварна заблуда.

92. D. 22,6,9 Paulus libro singulari de iuris et facti ignorantia.

Правно правило е дека непознавањето на правото на секого му штети, а непознавањето на фактите не штети (...).

93. CJ. 1,18,10 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Amphiae. (a.294).

Ако некој кој бил во правна заблуда, исплати нешто што не должи, нема можност за враќање на исплатеното, но ако (забелешка: до тоа дошло) поради непознавањето на факти (забелешка: стварна заблуда), како што е познато, тогаш ти припаѓа право да побаруваш исплатеното да ти се врати.

94. D. 22,6,2 Neratius libro quinto membranarum.

Никогаш правната заблуда не треба да има исто значење како и заблудата за фактите (забелешка: стварната заблуда), бидејќи правото може и треба да биде одредено, додека во толкување на фактите често се лажат и најупатените.

95. D. 38,15,2,5 Ulpianus libro quadragensimo nono ad edictum.

Помпоније вели дека знаењето не треба да се цени според она што го имаат правниците, туку според она што некој сам може да го знае или сознае од други, и тоа советувајќи се со искусни луѓе, онака како што треба да се советува внимателен pater familias.

96. D. 22,6,4 Pomponius libro tertio decimo ad Sabinum.

Не е спорно дека правната заблуда не може да се користи кај стасаноста, а заблудата на факти може да се користи.

97. D. 30,3,pr Ulpianus libro quinto ad Sabinum.

Ако некој погрешил во називот на земјиштето, па наместо Семпронијанското го спомене Корнелијанското, тој ќе биде должен да го предаде Семпронијанското, но ако погрешил во поглед на самиот предмет (corpus) нема да биде должник (забелешка: ако постои заблуда за објектот не постои правна работа).

98. D. 4,3,1,2 Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Според Сервијевата дефиниција *dolus malus* е изигрување за да се излаже некој, кога едно се симулира, а друго работи. Меѓутоа, Лабео, смета дека и без симулација може да се стори нешто некој да биде излажан, но може и без *dolus* едно да се симулира, а да се стори друго како што прават оние кои се служат со дисимулирање, па така го чуваат своето или туѓото; на таа основа ја дефинира (забелешка: тој дефинира) *dolus malus* како лукавост, измама, изигрување преземено нешто да се заведе, измами или излаже. Дефиницијата на Лабео е точна.

99. D. 2,14,7,9 Ulpianus libro quarto ad edictum.

Преторот вели дека нема да го почитува (забелешка: заштити) тоа што е долозно здоговорено.

100. D. 42,8,9 Paulus libro sexagensimo secundo ad edictum.

Dolus оди на штета само на оној кој долозно постапува.

101. D. 50,17,173,3 Paulus libro sexto ad Plautium.

Долозна постапува оној кој го побарува она што мора да го врати.

102. D. 4,2,21,1 Paulus libro undecimo ad edictum.

Ако со заплашување сум присилен да прифатам наследство, мислам дека (забелешка: сепак) станав наследник, иако, дури слободен тоа не би го сакал, сепак присилен тоа го сакав: но, преторот треба да ми дозволи *restitutio in integrum* за да би добил можност да се откажам од наследство.

103. D. 4,2,6 Gaius libro quarto ad edictum provinciale.

Треба да се каже дека овој едикт не се однесува на стравот што го обзема плашливиот човек, туку на таков (забелешка: страв) што го обзема и многу присебниот.

104. D. 4,2,5 Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Лабео вели дека под поимот страв не може да се земе било кој страв, туку само страв кој (забелешка: укажува) на потешко зло.

105. D. 29,2,6,7 Ulpianus libro sexto ad Sabinum.

Во петнаесеттата книга на Дигестите Џелзо пишува дека оној, кој со застрашувачки зборови или натеран со некој друг облик на страв, прифатил наследство на своја штета, ако е слободен човек, се смета дека тој не станал наследник, а, ако е роб, не може својот господар да го стори наследник.

106. D. 4,2,1 Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Преторот вели: „Тоа што е сторено поради страв нема да го одобрам“. Некогаш вака се говорело: „Што е со сила или заради страв сторено“, бидејќи *vis* е принуда што на луѓето им е наметната спротивно од нивната волја, додека под страв се подразбира состојба на застрашување поради сегашна или идна опасност. Подоцна зборот *vis* е изоставен, бидејќи се зема дека сè она што се чини со јака сила се смета воедно и застрашување.

107. D. 4,2,9,pr Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Стравот треба да биде непосреден, а не можност дека до него ќе дојде; така пишува Помпоније во дваесет и осмата книга. (...)

108. D. 50,17,116,pr Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Ништо не е во толкава мерка спротивно на согласноста на страните како силата и стравот, што се зема предвид и кај *iudicia bonae fidei*, затоа што ако тоа би се одобрувало, би било спротивно на моралот.

109. D. 50,17,155,1 Paulus libro sexagesimo quinto ad edictum.

Не се смета дека насилно постапува оној, кој се користи со своето право и ја употребува вообичаената тужба.

66) Толкување на волјата

110. Leges duodecim tabularum, tab. 6,1.

Кога се склучуваат нексум и манципација, тогаш онака како што со зборови се вели, така нека биде правото.

111. D. 50,16,219 Papinianus libro secundo responsorum.

Кај договорите повеќе треба да се води сметка за волјата на страните, отколку за зборовите (забелешка: кои се изговорени). Поради тоа ако градот го дал вектигалското земјиште во закуп со спогодба дека тоа ќе премине и на наследниците на закупецот треба да се смета дека правото на наследникот може да се пренесе и на легаторот.

112. D. 32,25,1 Paulus libro primo ad Neratium.

Кога во изјавата (забелешка: зборовите) нема никаква нејаснотија, не треба да се дозволи истражување на волјата.

113. D. 50,17,67 Iulianus libro octagensimo septimo digestorum.

Ако иста изјава содржи две значења, треба да се прифати она кое подобро и одговара за вршење на таа работа.

114. D. 50,17,142 Paulus libro quinquagensimo sexto ad edictum.

Кој молчи не признава, но вистина е дека и не порекнува.

115. D. 17,114 Paulus libro nono ad edictum.

Кај нејасните одредби треба да се земе предвид она што е поверојатно или она што најчесто се случува.

116. D. 34,5,3 Paulus libro quarto decimo quaestionum.

Ако тоа што сме го рекле може да има две значења, тогаш (забелешка: кај толкувањето треба да се има предвид), дека не сме ги сакале и двете. Поради тоа кога некој изјавува друго, а не она што сака, не изјавува ниту она што тој збор значи, затоа што тоа не сака, а ниту она што сака бидејќи тоа не го изјавува.

бв) Небитни елементи на договорите

- Услов

117. D. 44,7,44,2 Paulus libro septuagensimo quarto ad edictum praetoris.

Условот е валиден ако се внесе во обврската при нејзиното склучување, а не е (забелешка: валиден) ако се внесе дополнително откако е веќе склучена (забелешка: обврската).

118. Just. Instit. 3,15,6.

Условите кои се однесуваат на минато или сегашно време или веднаш ја чинат обврската ништовна или воопшто не го одлагаат нејзиното дејство, на пример ако склучиш стипулација дека нешто ќе дадеш „ако Тиције биде конзул“ или „ако Мевие живее“, бидејќи ако тоа не е така, тогаш стипулацијата воопшто не важи, а ако е така, таа веднаш важи; имено, тоа што по природата е сигурно, не може да ја одложи обврската, макар ние самите во тоа и да не сме сигурни.

119. D. 12,1,39 Papianus libro primo definitionum.

Условот има дејство само тогаш кога се однесува на идно време.

120. D. 45,1,100 Modestinus libro octavo regularum.

Условот кој се однесува на минато, како и на сегашно време, или веднаш ја поништува обврската, или воопшто не го одлага (забелешка: нејзиното дејство).

121. D. 47,1,7 Ulpianus libro sexto ad Sabinum.

Невозможниот услов чија содржина се состои во сторување оневозможува настанување на обврската; друга е ситуацијата ако на обврската ѝ се додаде ваков услов „ако не се качиш на небо“, бидејќи таков услов е валиден и веднаш во себе содржи обврската и заем.

122. Justiniani, Inst. 3,19,11.

Ако на обврската и се додаде невозможен услов, обврската е ништовна. Невозможен се смета оној услов кој по природата не може да се исполни, на пример кога некој би рекол „ако со прстот го допреш небото дали ветуваш дека нешто ќе дадеш“. Но кога обврската се склучува така

што се вели „ако со прстот не го допреш небото дали ветуваш дека ќе дадеш“ се зема дека тогаш е склучена чиста обврска (забелешка: обврска без услов) и дека тоа може веднаш да се побарува.

123. *Gai, Inst. 3,98.*

Поради тоа, ако некој се обврзе под услов кој не може да се исполни, на пример „ако со прстот го допреш небото“ обврската е ништовна. Сепак, нашите учители за легат оставен под невозможен услов мислат дека треба да се смета како да се оставен без услов; припадници на друга школа, сметале дека таков легат е ништовен исто како и обврската; и, навистина тешко е да се пронајде силна причина за ова разликување (забелешка: станува збор за различни становиште меѓу школата на Сабинијанците и школата на Прокулеанците).

124. *D. 2,14,7,3 Ulpianus libro quarto ad edictum.*

Ако е склучена обврска под услов да не се стори кривично дело, обврската од оваа спогодба е ништовна.

125. *CJ. 6,41,1,1 Imp. Iustinianus A. Menae pp. (a.528)*

Ако на некои (забелешка: од наследниците) им биде наредено да сторат нешто што е или со законите забрането, или инаку е неморално, или е невозможно, тој без било каква штета за себе, и не водејќи сметка за налогот на оставителот, ќе ги оствари своите права.

126. *D. 28,7,16 Marcianus libro quarto institutionum.*

„Ако Тиције стане наследник, тогаш, нека наследството му припадне на Сеј, а, ако Сеј стане наследник, нека наследството му припадне на Тиције“. Јулијан пишува дека ваквото одредување на наследници е ништовно, бидејќи ваков (забелешка: услов) не може да се исполни (забелешка: станува збор за неодредени, исклучувачки (перплексни) услови).

127. *D. 36,2,5,5 Ulpianus libro vicesimo ad Sabinum.*

Ако е поставен услов чие исполнување не зависи од волјата на легаторот, туку од наследникот или од друго лице чија волја во врска со исполнувањето на условот тој мора да ја почитува, легаторот го стекнува легатот, бидејќи се зема дека условот е исполнет, како на пример, ако ми е наредено на наследникот да му дадам десет, а тој не сака тоа да го прими. И во случај кога на мене ми е оставен легат под услов „ако склучам брак со Сеј“ а таа не сака да се омажи, треба да се рече дека легатот е стекнат, бидејќи од мене не зависи дали ќе се покорам на условот, туку од другото зависи што условот не се исполнил.

128. *D. 35,1,2 Ulpianus libro quinto ad Sabinum.*

Има некои услови кои можат да се исполнат и за животот на оставителот, на пример „ако стигне бродот од Азија“, бидејќи кога и да пристигне бродот, се смета дека условот е исполнет; - а, има такви кои можат да се исполнат само по смртта на оставителот, на пример (забелешка: условите) „ако дадеш десет“ или „ако се качиш на Капитол“. Имено, за да се земе дека некој исполнил услов, тој мора да знае дека тој услов е внесен (забелешка: во тестаментот), бидејќи ако тој тоа го стори случајно, не може да се земе дека ја исполнил волјата на оставителот.

129. D. 20,4,11,1 Gaius libro singulari de formula hypothecaria.

Да видиме дали тоа истото може да се каже и во случај кога е востановена хипотека врз основа на договор склучен под услов, па, додека условот не бил исполнет, друг доверител склучил нов чист договор (забелешка: договор без услов) и ја примил истата ствар во хипотека, за дури после тоа условот (забелешка: на првиот договор) да биде исполнет, така што подоцнежниот доверител има предност. Меѓутоа, сметам, дека овде може да се тврди и нешто друго: имено, условот еднаш е исполнет, се смета дека договорот, во кој е внесен условот дека е склучен од самиот почеток онака како да немало услов, тоа е подобро.

130. D. 35,1,7,pr Ulpianus libro octavo decimo ad Sabinum.

Полезноста на осигурувањето на Муције (cautio muciana наречена по Квинт Муције Сцевола) доаѓа до израз кај оние услови чија содржина се состои во обврска на нечинење, на пример, „ако не се качиш на Капитол“, „ако не извршиш манумисија на Стих“ и слично. Тоа го мислеле и Аристон, Нерације и Јулијан, а тоа мислење е потврдено и со конституцијата на божествениот Пио. Дозволено е тоа средство да може да се користи не само во поглед на легатот, туку и во поглед на наследувањето.

- Рок

131. D. 50,16,213,pr Ulpianus libro primo regularum.

Изразот „cedere diem“ значи дека обврската да се вратат парите настанала (забелешка: рокот почнал да тече), додека изразот „venire diem“ значи, дека истекол рокот, по кој може да се побаруваат парите. Кога некој склучил чист договор (забелешка: договор без рок), тогаш рокот почнал да тече и истекол, но ако договорот е склучен со рок, тогаш тој рок почнал да тече, но уште не истекол. Меѓутоа, ако договорот е склучен под услов, тогаш додека условот не се исполни, рокот не почнува да тече ниту истекнува.

132. D. 18,4,19 Ulpianus libro quadragesimo tertio ad edictum.

Побарувањата (забелешка: на должникот) кои се склучуваат под услов или со рок може да се купуваат или продаваат, бидејќи тие спаѓаат во објекти кои можат да бидат предмет на купување и продажба.

133. D. 12,6,10 Paulus libro septimo ad Sabinum.

Должникот (забелешка: со обврска) на рок веднаш е должник, но долгот не може од него да се побарува пред истекот на рокот (забелешка: обврските со рок, за разлика од оние со суспензивен услов настануваат веднаш, само се одлага нејзиното исполнување).

134. D. 50,17,14 Pomponius libro quinto ad Sabinum.

Кај сите обврски кај кои не е внесена одредба за рок долгот настанува веднаш.

135. D. 45,1,38,16 Ulpianus libro quadragesimo nono ad Sabinum.

Помеѓу неодреден и одреден рок разлика постои и во тоа што она што е ветено дека ќе биде дадено во одреден рок може и веднаш да се исплати (забелешка: затоа што неодредениот рок е сличен на условот), бидејќи се зема дека времето до исполнувањето на обврската е оставено во корист на должникот.

136. D. 35,1,75 Papinianus libro trigesimo quarto quaestionum.

Неодредениот рок во тестаментот се зема како услов.

- Сметање на времето

137. D. 2,12,8 Paulus libro tertio decimo ad Sabinum.

По римскиот начин (забелешка: на сметање) денот почнува на полноќ и се завршува следниот ден на полноќ. Поради тоа, за сето она што се стори во тие дваесет и четири часа, т.е. во двете половини од ноќите и денот меѓу нив, се зема како да е сторено во кој било час во тек на денот.

138. D. 50,16,134 Paulus libro secundo ad legem Iuliam et Papiam.

Детето се нарекува „едно годиначе“ не веднаш туку триста шеесет и петтиот ден (забелешка: од раѓањето), и тоа не со протек, туку со почеток на тој ден, бидејќи според цивилното право годината не се смета од час до час, туку по денови.

139. D. 40,1,1,pr Ulpianus libro sexto ad Sabinum.

Одредено е дека лицето родено на јануарските календи, по истекот на шестиот час ноќта на денот пред календите, ако ја наполнила дваесеттата година и може да ослободи роб, бидејќи целта на овој пропис не е на лицето постаро од дваесет години да се дозволи ослободување на робови (забелешка: манумисиј), туку на малолетните тоа да им се забрани, а не може да се смета за малолетен оној кој го проживеал последниот ден од дваесеттата година.

140. D. 35,1,49 Celsus libro vicesimo secundo digestorum.

Ако на наследникот му е наредено за десет години да даде на неког легат или е одредено некој роб да биде ослободен, тогаш со протекот на последниот ден на рокот настанува обврската за давање легат и робот стекнува слобода.

141. D. 41,3,6 Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Кај стасаноста рокот не се смета од час до час, туку последниот ден се смета како целина.

142. D. 44,7,6 Paulus libro quarto ad Sabinum.

Кај сите тужби кои се врзани за рок обврската не згаснува ако во целина не истекнал последниот ден на рокот (забелешка: за да се загуби правото рокот треба во потполност да истече).

- Налог

143. D. 35,1,17,4 Gaius libro secundo de legatis ad edictum praetoris.

Ако на некој нешто му е оставено како легат, со обврска со тоа нешто да стори, на пример да постави надгробен споменик на оставителот, да подигне некоја градба или да одржи гозба во полза на граѓани или еден дел од применото да го даде на некој друг, се смета дека тоа е легат со налог.

144. CJ. 8,54,1 Imp. Valerianus et Gallienus AA. Gamicae. (a.258).

Ако наведуваш и тврдиш дека на својата внука си ѝ дал подарок со налог таа да ти даде одредено издржување, ти можеш врз таа

основа да добиеш сопственичка *actio utilis* поради тоа што таа не се држела за споменатиот налог, т.е. тужба врз основа на која таа ќе биде должна да ти ја врати поранешната сопственост. Имено, во овој случај на кондикција, т.е. по правото и припаѓа лична тужба, додека божествените цареви за овие случаи употребата на *rei vindicatio* посебно ја дозволиле.

в) Неважност на договорите; конвалидација; конверзија

145. D. 50,17,29 Paulus libro octavo ad Sabinum.

Тоа што во почетокот било неважечко, не може со протек на време да стане валидно (да се конвалидира).

146. D. 44,7,27 Papinianus libro vicensimo septimo quaestionum.

Обврските кои сами по себе се неважечки, не можат да бидат потврдени (забелешка: конвалидирани), ниту со одлука на судот, ниту со овластување на преторот, ниту со законот.

147. D. 45,1,140,2 Paulus libro tertio ad Neratum.

Иако е утврдено дека обврската се гаси ако настапи случај заради кој таа не би можела ниту да настане, сепак тоа не е точно во сите ситуации.

148. D. 50,17,185 Celsus libro octavo digestorum.

Невозможната облигација е ништовна.

149. Iustiniani, Inst. 3,19,8.

Душевно болна личност не може да склучи никава правна работа бидејќи не е свесна што работи.

150. CJ. 1,14,5,pr-1 Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Fiorentio pp. (a.439)

Нема сомнение дека противзаконито постапува оној кој држејќи се на словото на законот, ја изигрува неговата смисла.(...)

151. Iustiniani, Inst. 3,19,24.

Тоа што е здоговорено на неморална основа, на пример кога некој ќе се обврзе дека ќе стори убиство или *sacrilegium* (забелешка: кражба на божествени ствари, односно, деликт - непочитување на царските одлуки) не е правовалидно.

152. D. 32,1,1,15 Ulpianus libro primo fideicommissorum.

Ако некој бил казнет со прогонство на островите (забелешка: *deportatio in insulam*) па тука направил кодицил, па после тоа бил помилуван од царот и умрел додека одредбите на кодицилот биле уште во сила, може да се застапува становиштето дека кодицилот е правовалиден, под претпоставка дека оставителот и натаму имал иста намера.

153. D. 29,1,13,2 Ulpianus libro quadragesimo quinto ad edictum.

И лицата казнети со прогонство и сите други кои немаат *testamenti factio* (забелешка: се мисли на *testamenti factio passiva*) може војник да ги именува за свој наследник, но ако, (забелешка: тој) постави за наследник лице кое заради казна паднало во ропство, одредувањето на наследник не е сепак правовалидно. Сепак, ако (забелешка: казнетиот) стекне римско граѓанство во моментот на смртта (забелешка: на војникот), именувањето на наследникот конвалидира како тој момент да е оставено наследството. ... Во такви ситуации општо може да се каже

дека во сите оние случаи кога војник ќе направи тестамент добива правна сила, поставувањето на наследник, ако во моментот на смртта на оставителот наследникот има својство врз основа на што тогаш војникот би можел да го постави за наследник.

154. D.2,14,1,3: Ulpianus, 4 ad ed.

Ништовен е договорот, ништовна е обврската, која во себе не содржи согласност на волјите, било таа да настане со предавање на стварите, било со зборови-убаво вели Педиј.

Д. ФОРМАЛИСТИЧКИ ДОГОВОРИ

а) Mancipatio

155. Gai, Inst. 1,119.

Како што понапред спомнавме манципацијата е вид на имагинарна продажба и спаѓа во установите кои се типични за римското право. Таа се врши на следниов начин: во присуство на не помалку од пет сведоци, полнолетни римски граѓани и уште еден кој ја држи терезијата и кој се нарекува либрипенс, оној кој ја прибавува стварта држејќи бронзен стап вели: Тврдам дека овој човек по квиритското право ми припаѓа и дека сум го купил со овој бронзен стап и со терезијата потоа би удрил со стапот по терезијата и би го предал на преносителот на име на (квази вистинска) цена.

б) Nexum

156. Varro, De ling. lat. 7,105.

Манилије пишува дека под поимот nexum се подразбира сè она за што се склучуваат правни работи per aes ed libram, во што влегува и mancipia. Муције, меѓутоа, смета дека тука влегуваат сите работи кои се вршат per aes et libram со цел да се создадат обврски, освен она што се дава во mancipium. Дека ова второ мислење е поисправно, покажува и самиот збор за што се работи, бидејќи она што се стекнува со обврската per aes et libram не преминува во сопственост на оној кој го прима, па затоа и се нарекува nexum. Слободен човек кој заради долг го изнајмил својот труд како роб, сè додека обврската не ја измири, се нарекува nexum, бидејќи заради долг е оптоварен. Тоа било укинато за во иднина, од страна на Кај Петелија, за време додека бил диктаторот Либон Висолиј, па сите оние кои дале заклетва дека имаат имот биле ослободени од nexum.

157. Festus, De verb. sign. (Nuncupatia).

Како што вели Цинције во втората книга за должностите на правникот, зборот nuncupata rescupia, значи именуван, одреден, со свое посебно име, наречени пари. Изразите: „Кога се склучува нексум или манципација, тогаш онака како ќе се изречат зборовите, така нека биде право“, значат: онака како што некој изјавил и говорел, така нека биде.

в) Фидуција

158. *Gai, Inst. 2,60.*

Ако се склучи договор за фидуција со доверителот во врска со залогот или со пријател, за да нашите ствари кај него би биле посигурни, па доколку со пријателот е склучен договор за фидуција, имаме во секој случај право на *usus receptio* а ако е склучен со доверителот, па парите се исплатени во секој случај имаме право на *usus receptio*, а ако парите сеуште не се исплатени, тогаш имаме право на *usus receptio*, само ако должникот односната ствар не ја добил од доверителот во закуп, ниту врз основа на прекариум добил дозвола да може да ја има во владение: во тој случај ни припаѓа по право на стасаност (одршка) по лукративна основа.

Г. ВЕРБАЛНИ ДОГОВОРИ

159. *D. 44,7,1,7 Gaius libro secundo aureorum.*

Вербалните обврски се склучуваат врз основа на прашање и одговор, т.е. кога договараме нешто да ни се даде или стори.

а) Стипулација

160. *D. 45,1,5,1 Pomponius libro vicensimo sexto ad Sabinum.*

Стипулацијата е збир на одредени зборови со кои лицето, кому му е поставено прашањето дали нешто ќе даде или стори, одговара на она што било запрашано (забелешка: потврдно одговара).

161. *D. 45,1,2,pr Paulus libro duodecimo ad Sabinum.*

Некои стипулации се состојат од давања, а некои од чинења.

162. *D. 45,2,1,pr Paulus libro secundo regularum.*

Оној во чија корист се склучува стипулацијата се нарекува *reus stipulandi*, а оној кој ветува се нарекува *reus promittendi*.

163. *Gai, Inst. 3,92.*

Вербалната обврска настанува од прашање и одговор, на пример: „Дали ветуваш дека ќе дадеш?“ - „Ветувам“. „Дали ќе дадеш?“ - „Ќе дадам“. „Ветуваш ли?“ - „Ветувам.“ „Го даваш ли својот збор?“ - „Го давам.“ „Дали гарантираш?“ - „Гарантирам.“ „Дали ќе сториш?“ - „Ќе сторам“.

164. *Pauli, Sent. 5,7,1-2.*

Стипулацијата е воведена заради зацврстување на обврските и тие се склучувани со употреба на одредени формалистички изрази, а именувани се така за да би се со нив постигнало зацврстување на обврските; старите, имено, со зборот *stipulum* го означувале она што е тврдо. Вербалната обврска се склучува помеѓу присутни, а не и отсутни лица. Ако во писмената исправа е напишано дека некој се обврзал, тоа треба да се смета како на претходно поставеното прашање да е одговорено (забелешка: усмено).

165. *Justiniani, Inst. 3,15,pr.*

Вербалната обврска се склучува со прашање и одговор, кога здоговараме дека нешто ќе ни биде дадено или сторено. Од тоа произлегуваат две тужби, и тоа како *condictio*, ако стипулацијата била склучена на *certum*, така и *actio ex stipulatu* ако била склучена на *incertum*. Овој израз го употребуваме затоа што старите со зборот *stipulum* означувале она што е тврдо,

можеби тоа потекнувало од зборот *stipes* (забелешка: што значи стебло, колец итн.)...(...). Не е битно дали стипулацијата ќе се склучи на латински, грчки или некој друг јазик, се разбира, ако двете страни го разбираат тој јазик. Не е потребно, двете да се служат со ист јазик, доволно е согласно да се одговори на прашањето, па дури може и двајца Грци на латински да ја склучуваат оваа обврска. Споменатите свечени изрази биле некогаш во употреба: меѓутоа подоцна е донесена Леоновата конституција (C.J 8;37;10) со која е укинат тој формализам во зборовите и одредено е дека во тоа е единствено битна смислата и согласноста на двете страни, без оглед на тоа со кои зборови тоа било изразено.

166. D. 45,1,1,pr-1 Ulpianus libro quadragesimo octavo ad Sabinum.

Стипулацијата не може да се склучи ако двете страни не изговорат (забелешка: одредени зборови) затоа ни немите, ни глугите, ни малолетник не може да склучат стипулација: исто така ни отсутни бидејќи не можат еден со друг да се чујат. Ако некој од нив сакал да склучи стипулација, може тоа да го стори преку робот кој ќе биде присутен, а кој на тој начин му осигурува (забелешка: право на) тужба од стипулација. Исто така ако некој сака со стипулација да биде обврзан, може тоа да го нареди, па врз основа на налогот ќе биде обврзан. Ако некој присутен постави прашање, па пред да добие одговор отиде, стипулацијата е ништовна, но ако присутниот поставил прашање па отишол, но ако по враќањето добил одговор, обврската настанува, бидејќи меѓувремето не влијае на валидноста на обврската.

167. D. 4,3,7,3 Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Не само тогаш кога нема можност да се употреби некоја друга тужба туку и тогаш кога е спорно дали некоја друга тужба може да се употреби, треба, смета Лабенон, да се дозволи *actio doli*, па го наведува следниов пример: ако некој врз основа на купопродажба или стипулација е должен да ми предаде роб, па тој му даде да испие отров и таков ми го предаде.

168. C.J. 4,30,7 Imp. Alexander A. Iuliano et Ammoniano (a.223).

Ако на парничниот противник си му издал признаница како да си примил пари на заем, а тие пари не ти се предадени, можеш со кондикција да бараш признаницата да ти се врати, па и доколку доверителот ништо не бара: а ако тој подигне спор, можеш против него да се користиш со приговорот *non numeratae pecuniae*.

169. Pauli, Sent. 2,22,2.

На секоја спогодба (пакта) може да се додаде стипулација за да би можела на тој начин да настане *actio ex stipulatu*.

6) Dotis dictio

170. Ulpiani, Reg. 6,2.

Жените кои имаат намера да стапат во брак може да се обврзат дека ќе дадат мираз, а тоа може да го стори и нејзиниот должник, ако се обврзе по нејзин налог. Исто така и нејзиниот сродник кој и е сродник по машка линија, на пример таткото или дедото по татко. Сите овие може да дадат или да се обврзат дека ќе дадат мираз.

в) Jus iurandum liberti

171. *Gai, Inst. 3,9a-96 ...*

...(96). Исто така со еднострани изјава, т.е. ако без ничие прашање некој на друг му вети, создава обврска во случај кога ослободеникот даде заклетва дека на својот патрон ќе му даде или подарок, или ќе му стори услуга или ќе му врши работи, макар што тоа е единствен случај во кој со давање на заклетва се создава обврска. Инаку, од ниедна друга причина со давање на заклетва не се создава обврска, се рабира, ако се работи за римското право. Како е тоа решено во peregrinското право, можеме, испитувајќи ги правата на поедини градови, да утврдиме и други правила.

Е. РЕАЛНИ ДОГОВОРИ

а) Заем

172. *Gai, Inst. 3,9.*

Со предавање на стварите настанува договорна облигација како кај заемот. Заемот се однесува на оние ствари кои се одредуваат по тежина, број или мера, како што се: пари, вино, жито, бронза, сребро, злато. Овие ствари со броење, мерење или вагање ги даваме некому така да станат негови и тој е должен да ни ги врати не тие исти ствари, туку други ствари од ист вид. Оттаму се нарекува и *mutuum*, бидејќи јас тебе ти дадов така да од мое (*meum*) станува твое (*tuum*).

173. *D. 44,7,1,2 Gaius libro secundo aureorum.*

Обврската настанува со предавање на стварта, на пример со давање заем. Обврската од заемот настанува кога се состои во давање на ствари кои се одредуваат по тежина, број или мера, како што се вино, масло, пченица, пари, бакар, сребро, злато, бидејќи тие ствари ги предаваме на други за да тие поминат во нивна сопственост, со тоа тие да ни вратат нам други ствари од ист вид и квалитет.

174. *D. 12,1,2,pr Paulus libro vicensimo octavo ad edictum.*

На заем даваме не со намера нам да ни се врати истата ствар која сме ја предале (бидејќи тоа би било послуга или остава), туку ствар од ист вид. Имено, ако би примале ствар од друг вид, на пример, вино наместо пченица, тоа не би би заем (забелешка: би била размена, *permutatio*).

175. *Collatio 10.7.9 (Pauli sententiarum 2).*

Ако депонирам кај тебе пари и сум ти дозволил да ги користиш, (повеќе) се смета дека стварта е дадена на заем, отколку депонирана, па затоа е на твоја одговорност.

176. *D. 22,2,1 Modestianus libro decimo pandectarum.*

Како поморски заем се сметаат парите кои се превезуваат преку море, бидејќи ако се потрошат на исто место (забелешка: во приста-ништето), тоа не е поморски заем. Но би требало да се утврди дали и стоката која е купена со тие пари треба на ист начин да се третира. При тоа мора да се разликува дали таа стока се превезува на ризик на доверителот, бидејќи ако е така, тогаш тоа се смета за поморски заем.

б) Послуга

177. D. 13,6,8 Pomponius libro quinto ad Sabinum.

На стварите кои ги даваме на послуга задржуваме и сопственост и владение.

178. D. 13,6,15 Paulus libro vicensimo nono ad edictum.

И туѓа ствар која е во наше владение можеме да ја дадеме на послуга, се разбира, ако знаеме дека ја поседуваме како туѓа.

179. D. 13,6,18,2 Gaius libro nono ad edictum provinciale.

Може да се појават основани причини врз основа на кои може да се води спор и против послогудавецот, на пример, за трошоците сторени заради лечење на робот или оние кои настанале по неговото бегство заради фаќањето и приведувањето, а трошоците сторени за неговата исхрана, според природното право, одат на товар на оној кој го добил на употреба. Но и она што го рековме околу трошоците за лечење или по повод на бегството треба да се однесуваат на поголеми трошоци, бидејќи обичните трошоци, исто како и трошоците за исхраната, паѓаат на послогупримачот.

180. D. 13,6,18,3 Gaius libro nono ad edictum provinciale.

Така оној кој, знаејќи за тоа, на друг му дал на послуга неисправна бочва, па во неа налееаното вино или масло се расипало или истекло, заради тоа ќе биде осуден.

181. D. 13,6,23 Pomponius libro vicensimo primo ad Quintum Mucium.

Ако ти дадам коњ на послуга со него да се користиш до одредено место, па доколку без твоја вина коњот на тој пат ослабе, ти нема да одговораш според *actio commodati*, бидејќи јас сум виновен што сум ти дал коњ на послуга за така долг пат што тој не може да го издржи.

182. D. 13,6,5,3 Ulpianus libro vicensimo octavo ad edictum.

Послугата најчесто донесува корист на оној на кого стварта му е дадена, па според тоа исправно е мислењето на Квинт Муције кој смета дека послогупримачот треба да одговара и за небрежност и за *diligentia* (конкретна лесна небрежност), а во случај кога стварта дадена на послуга е проценета (забелешка: заменлива), тогаш тој кој примил проценета ствар одговара за секој ризик.

183. Coll. 10.2.5 Modestinus libro differentiarum.

Оној кој е тужен со тужбата за депозит, лесно пред истиот судија може да тужи по основ на трошоци за исхрана (*cibarius*); спротивно пак, истиот на кој стварта му била дадена во послуга, неправедно бара трошоци за исхрана. Нему му следуваат нужните трошоци кои ги имал (на пример) за болниот, со sluжуење.

в) Остава

184. D. 16,3,1,pr Ulpianus libro trigensimo ad edictum.

Остава (депозит) е она што некому е оставено на чување.

185. D. 16,3,1,pr Ulpianus libro trigensimo ad edictum.

Остава е она што некому е оставено на чување, а именувана е по тоа што нешто се става (ponere): предлогот де ја зајакнува смислата на оставата, за да би се покажало како сè е оставено на чесноста на лицето на кое стварта му е доверена на чување.

186. PSENT. 2, 12, 2.

Депозит е тоа што на подолго (време) е положено. Servandum е тоа што се дава на чување на покусо време.

187. D. 16, 3, 26, 2, Paulus 4 resp.

Тициј, до Семпрониј, со поздрав: „Од тебе примив десет парчиња злато, два диска, и затворен коверт, од што ти ми ги должиш десетте парчиња, кои си ги депонирал кај Тициј, а исто така должиш десет на Трофим; и исто така должиш десет на сметка на твојот татко и нешто повеќе“; Прашувам, дали извира облигација од пишан (документ) на овој начин и посебно нешто во однос на овие пари? Одговорот е дека не извира облигација од писмото кое е предмет на прашањето, но дека тоа служи да се докаже правилно направениот депозит. Судијата треба да одреди дали страната, која се обврзала на десет парчиња злато, во истото писмо, може да докаже што напишала.

188. D. 16,3,12,1 Pomponius libro vicensimo secundo ad Sabinum.

Стварта дадена во остава треба да биде вратена на она место, на кое, без зла намера, се наоѓа лицето кај кое е оставена стварта, при што не е од значење прашањето каде е извршено депонирањето.

189. Justiniani, Inst. 3,14,3.

Покрај тоа, и оној кај кого некоја ствар се остава е обврзан со предавањето на стварта според actio depositi, па е должен стварта која ја примил да ја врати назад. Меѓутоа, тој одговара само на она што го сторил долозно, а за небрежност (culpa), т.е. за неработење и невнимание не одговара, па затоа може да биде сигурен и тогаш кога стварта ќе биде украдена затоа што недоволно внимателно ја чувал, бидејќи ако некој својата ствар ја довери на чување на невнимателен пријател, тоа треба да се припише на неговата лесномисленост.

190. D. 16, 3, 1, 6 Ulpianus 30 ad ed.

Ако е договорено дека страната ќе биде одговорна за небрежност во однос на депозитот, договорот е валиден, бидејќи правото на контрактите зависи од договорот (conventio).

191. D. 16,3,32 Celsus libro undecimo digestorum.

Депозитарот е крив, ако при чувањето на депонираната ствар не е внимателен онолку колку што е тоа нормално кај луѓето, освен ако е исто толку внимателен и при чувањето на сопствените.

192. GAI. 3, 196.

Бидејќи, за да се употребува депонирана ствар, или да се стави во употреба ствар дадена на послуга, на различен начин отколку за целта поради која што била дадена на послуга, е кражба: да се земе чинија на пример, со изјава дека послугопримачот ќе ја користи за да ги забавува пријателите, а потоа ја однесе на село; или да се земе коњ за обично

јавање, а потоа да се однесе надвор од соседството или, како во случајот опишан од старите правници, да се однесе во битка.

193. *Pauli Sent, 2, 12, 5.*

Ако депонирам (нешто во) затворена кеса или запечатено (обележано) сребро, и ако страната кај која е депонирано го користи без моја согласност, имам право и на тужба за депозит и на тужба за кражба (*furtum*).

194. *Pauli Sent, 2, 12, 11.*

Од оставата (кога причина е оставата) Законот на XII таблици давал тужба на двоен износ.

195. *Pauli. Sent, 2.12.9.*

Ако ти оставам пари на чување и воедно дозволам да ги користиш, тоа може пред се да се смета за заем отколку за остава, па заради тоа ризикот ќе падне на тебе.

196.D. 19, 2, 31, 0 *Affenus 5 Dig. a paulo epit.*

Неколку лица го наполниле бродот на Сауфеј со жито без да го одделат. Сафеј го испорачал на еден од нив неговото жито од целиот куп, а потоа бродот бил загубен. Се поставило прашањето дали другите можат да поднесат тужба против сопственикот на бродот во однос на делот на житото по основ дека го пренасочил товарот. Одговорот е дека има два вида на закуп на сопственост, еден кога стварта мора да биде вратена, како кога облека му е доверена на валалничар да биде исчистена, или кога нешто од ист вид треба да биде вратено, како што на пример кога маса сребро е дадена на работник да ја претвори во вазни, или е дадено злато да се претвори во прстени. Во првиот пример, стварта му припаѓа на сопственикот, додека во вториот, тој станува доверител за нејзината вредност. Истото право се однесува на депозитот, бидејќи кога страната депонирала сума пари без да ги коверитра или запечати во нешто, туку само откако ги избројала, страната на која и е оставен (депозитот), не е обврзана да прави ништо освен да ја врати истата сума на пари. Во согласност со ова, се чини дека житото станало сопственост на Сафеј и дека тој многу правилно дал дел од него. Ако пак житото на секој од партнерите било спакувано во штици или во вреќи или во буриња, така што ќе се разликува што кому му припаѓа, не може да се измени; бидејќи сопственикот на житото на кому господарот на бродот му доставил, можел да поднесе тужба за враќање, а поради тоа властите не ги одобруваат тужбите по основ на пренасочување на товарот во овој случај, бидејќи стоката која е испорачана на господарот или била од ист вид и одеднаш станал негова, а сопственикот станал неговиот доверител; или идентичната стока која била испорачана мора да биде вратена, и во оваа инстанца, тужба за кражба ќе биде овозможена против господарот, бидејќи тужба за пренасочување на товарот ќе биде излишна. Кога пак стоката била испорачана со разбирање дека треба да биде вратен истиот вид, страната која ја примила ќе биде одговорна за небрежност, бидејќи одговорност за небрежност може да постои кога договорот е од корист на двете страни, а не постои небрежност кога господарот му вратил на еден од сопствениците дел од житото бидејќи за него е потребно да го

испорача неговиот дел на еден пред другите, иако тој ќе биде во подобра состојба отколку другите правејќи го тоа.

197. D. 16, 3, 26, 1 Paulus 4 resp.

Луциј Тициј ја даде следната изјава: Примив и имам во моите раце како депозит сума од десет илјади денарии сребро и ветувам дека се обврзувам да ја вратам целата сума, како што се договоривме; и во согласност со договорот кој го склучивме, ќе ти платам за секој месец четири оболи, како камата, додека не се изврши плаќањето на целата сума. Прашувам, дали може да биде барана камата? Паулус одговара дека договорот кој е склучен ја надминува границата на депозит на пари, па затоа, согласно договорот, може да биде барана камата во тужбата за депозит.

198. D. 16, 3, 7, 2 ULP. Ulpianus 30 ad ed.

Кога банкарите ќе престанат (со работа), треба да се разгледаат прво сметките на депонентите, односно оние кои имаат пари во депозит, кои ги дале кај банкарите не заради камата, ниту им ги оставиле да ги користат. Затоа, ако имотот на банкарите е продаден, депонентите имаат право да ги добијат парите пред привилегираните доверители; но ова ќе биде сторено ако страните не примиле потоа камата, бидејќи со тоа ќе биде сметано дека се откажале од нивниот депозит.

199. D. 16, 3, 18 Neratus libro secundo membranarum.

За ствар која е депонирана за време на немири, пожари, земјотреси или бродоломи се дозволува против наследникот *actio* заради *dolus* на умрениот, сразмерно на наследните делови, на реалниот износ на вредноста, за време до една година, а против депозиторот лично се дозволува тужба, *in solidum*, на двоен износ, и тоа трајно.

200. Collatio 10.2.7 (Modestinus libro differentiarum):

Тужбата за *commodatum* секогаш е *in simplicum*, додека за депозит понекогаш *in duplum*, имено, ако стварта е депонирана поради причина на бродолом, пожар или бунт.

201. D. 16, 3, 6 Paulus libro secundo ad edictum.

Суштината на секвестарот е оставата, бидејќи тука од страна на повеќе лица заеднички (*in solidum*) под одредени услови, се дава ствар на чување, со должност за враќање.

202. D. 16, 3, 17 Florentinus libro septimo institutionum.

Иако стварта во остава може да ја даде едно или повеќе лица, сепак кај секвестарот тоа може да го сторат само повеќе лица, бидејќи тоа се чини во случај кога заради некоја ствар е подигнат спор. Затоа во овој случај се смета дека секое лице ја дели стварата во остава солидарно, но тоа не е исто како кога повеќе лица депонираат заедничка ствар. Сопственоста на депонираната ствар му останува на депонентот (оставодавачот), нему му останува и владението, ако стварта не е оставена кај секвестар, бидејќи тогаш се смета дека ја поседува секвестарот, а тоа всушност се чини во настојувањето, времето на владение да не оди во корист на ниедна од странките (забелешка: во спорот)

203. D. 10, 2, 5, 0 Gaius 7 ad ed. provinc.

Кога наследливи облигации се вклучени во сопственоста врз имотот, судијата треба да се грижи тие да останат во владение на

страната која е сопственик на најголемиот дел; останатите се овластени на копии кои мора да бидат заверени и обрската ќе биде реализирана од наведениот наследник, со дејство да бидат составени оригинални документи кога тоа ќе го наложи потребата. Кога сите наследници имаат еднакви делови а нема спогодба во однос на страната на која треба да и бидат оставени инструментите, тие мора да пресметаат делови, или пријател треба да биде избран, со заедничка согласност или со гласање, кај кого (деловите, стварта) ќе бидат депонирани, или треба да бидат оставени за чување во некој свет храм.

203. D. 16, 3, 16, 0 Africanus 7 quaest.

Ако оној кај кого си депонирал ствар ја депонира истата ствар кај друг и ако овој последниот е виновен за измама; тој кај кого што си депонирал ќе биде одговорен за несовесноста на оној кај кого последователно била депонирана, во степен на правата на тужба.

204. GAI. 4, 47.

Мелутоа, во некои случаи, преторот вовел формули, кои се, како *in ius*, така и *in factum conceptae*, како што се *actio depositi* и *actio commodati*. Ова е формулата, составена на тој начин: „Нека судија биде..бидејќи Аул Агериј му дал во депозит на Нумериј Негидиј,¹ сребрена маса, за што се води и спор, судијата нека го осуди Нумериј Негидиј, да го плати сето она што треба да му го плати на Аул Агериј, по начелото на честност, ако таа ствар не ја врати, а ако тоа не го утврди, нека го ослободи“; оваа тужба е *in ius concepta*. Но, формулата, која е вака составена: „Нека судија биде...Ако се утврди дека Аул Агериј му дал во депозит на Нумериј Негидиј сребрена маса, и дека Нумериј Негидиј долозно не му ја вратил на Аул Агериј, судијата нека го осуди Нумериј Негидиј да му плати на Аул Агериј, толкав износ, колку што вреди стварта, а ако тоа не се утврди, нека го ослободи“.

205. D. 16, 3, 15, 0 Iulianus 13 Dig.

Тој што дозволува сопствена ствар да биде кај него депонирана, или бара дозвола да ја употребува, не е одговорен по тужба ниту за депозит ниту за послуга, како што во случај ако некој изнајмил сопствена ствар или бара (да ја стекне со) одржувачка, не е одговорен во обата случаја.

206. D. 16, 3, 1, 34 Ulpianus 30 ad ed.

Ако кај тебе депонирам пари, со спогодба дека ти ако сакаш можеш да ги користиш, за периодот пред да почнеш да ги користиш ќе одговараш по *actio depositi*.

207. D. 16, 3, 25, 1 Papinianus 3 resp.

Тој што ќе ги употреби парите кои што му биле дадени, но не запечатени, со разбирање дека треба да го врати истиот износ,

¹ Во римското право *Aulus Agerius* е фиктивен термин за тужителот (од латинскиот збор *agere*—тужи, додека *Numerius Negidius* е име за тужениот, од *numerare*—броење, *negare*—порекување).

ако има осуда по *actio depositi*, одговорен е и за каматата за задоцнувањето.

г) Рачен залог (*pignus*)

208. *Justiniani, Inst. 3,14,4.*

И доверителот кој ја примил рачната залога се обврзува со примање на стварта, и тоа со самата ствар која ја добил. Но бидејќи од залогот двете страни имаат корист, должникот полесно да би дошол до заем, а доверителот побарувањето за да му биде посигурно, одлучено е во поглед на чувањето на стварите да се смета за доволно посебно внимание (*culpa levis in abstracto*), па ако тоа внимание го покаже, иако по некоја случајност и остане без стварта, може да биде сигурен, бидејќи тоа нема да му пречи да бара враќање на долгот.

209. *D. 13,7,9,3-4 Ulpianus libro vicensimo octavo ad edictum.*

Долгот во целина треба да биде платен или наместо тоа треба да биде дадено осигурување на друг начин за да би настанала *actio pigneraticia*. Под поимот осигурување (*satisfactio*) треба да се разбере сето она на што ќе се согласи доверителот, иако обврската не била исполнета, било да тој побара долгот да му се осигура со давање на други ствари во залог да од тоа би се откажал, било да прими гаранција (*fidelussio*), било со одредување на друг должник, било со надомест, било со обична согласност; така настанува *actio pigneraticia*. Генерално може да се рече дека во случај кога доверителот прифати да се откаже од залогот треба да се смета дека му е дадено осигурување, т.е. ако по негова волја е склучена друга обврска, па дури тој и да бил измамен во тоа. Оној кој дал туѓа ствар во залог може, откако ќе го исплати долгот, да се користи со *actio pigneraticia*.

210. *D. 13,7,9,pr Ulpianus libro vicensimo octavo ad edictum.*

Ако заложникот должник предаде туѓа ствар како залог или ако тој во поглед на залогот постапил злонамерно, треба да се рече дека во тој случај може да се *upotřebi actio pigneraticia contraria*.

211. *D. 13,7,8,pr Pomponius libro tricensimo quinto ad Sabinum.*

Ако сторам нужни трошоци околу робот или земјиштето кое сум го примил на име залог ќе имам право не само на ретенција туку и на *actio pigneraticia contraria*, на пример во случај кога робот се разболел, па јас сум давал пари на лекарите, но тој сепак умрел; ист е случајот и тогаш кога сум потпирал или поправал кука, па таа подоцна изгоре така да нема ствари кои би можел да ги имам во ретенција (да задржам).

212. *D. 13,7,1,pr Ulpianus libro quadragensimo ad Sabinum.*

Рачниот залог се склучува не само со предавање на стварта, туку и со проста спогодба (*nuda conventione*), дури и без предавање на стварта.

д) Безимени реални договори

213. *D. 2,14,7,pr.-2 Ulpianus libro quarto ad edictum.*

Спогодбите според *jus gentium* некогаш се заштитени со тужби, а некогаш со приговори. (1). Оние кои раѓаат тужби, не остануваат

при своето име туку преминуваат во посебно име од договорите: на пример купопродажба, *locatio conductio*, ортаклак, послуга, остава и други слични договори. (2). Но и ако спогодбата не преминува во договор, но постои кауза, Аристо убаво му одговара на Целзо дека постои обврска (облигација). На пример ти дадов ствар да ми дадеш друга, ти дадов да ми сториш: тоа е синалагма и од таму се раѓа цивилна облигација. И затоа сметам дека Мауриције правилно го оспори Јулијан во ова: ти го дадов Стих, да го ослободиш Памфил, го ослободи, а Стих беше евициран. Јулијан пишува дека во овој случај преторот треба да даде *actio in factum*, а тој вели *actio civilis incerti*, т.е. *praescriptis verbis*...

214. D. 19,5,5,pr Paulus libro quinto quaestionum.

Мојот вонбрачен син ти служи тебе и твојот син мене: се согласивме дека ти ќе го ослободиш мојот син, а јас твојот. Јас го ослободив, ти не го ослободи: прашање е според која тужба си ми должен. Во ова прашање правното расправање можеш да го почнеш од тоа дека е дадена ствар (*ob rem dati*); што повторно се сведува на овие видови: или всушност ти давам да дадеш, или давам да сториш, или сторувам да дадеш, или сторувам да сториш: во тие случаи се прашува која облигација настанува.

215. D. 19,5,22 Gaius libro decimo ad edictum provinciale.

Ако би ти дал одело на пеглање или крпење, па таа работа ти ја преземаш бесплатно, се работи за обврска од мандатум (полномошно), а ако бидат дадени или здоговорени пари, тогаш се работи за правна работа од *locatio conductio*. Но ако ти таа работа не ја преземеш бесплатно, ниту во тој момент не бидат дадени или здоговорени пари, туку работата е свршена со намера подоцна да се плати онолку колку ние утврдиме меѓусебно, одлучено е дека, како да се работи за нова работа, да се дозволи *actio in factum*, т.е. *actio praescriptis verbis*.

216. D. 19,5,17,3 Ulpianus libro vicesimo octavo ed edictum.

Ако јас би имал само еден вол, а мојот сосед еден, па се спогодиме по десет дена да го даваме на послуга јас мојот вол нему и тој неговиот мене, за да би се извршила работата, и потоа мојот вол кај него загина, не може да се подигне *actio comodati*, бидејќи послугата не е бесплатна, туку треба да се води спор со *actio praescriptis verbis*.

217. D. 19,5,13,pr Ulpianus libro trigesimo ad Sabinum.

Ако би ти дал ствар да ја продадеш по одредена цена, така што она што ќе го добиеш за неа над таа цена, го задржиш за себе, се смета дека оттаму не произлегува ни тужба од мандатум, ни од ортаклак, туку *in factum*, како да е водена друга работа, бидејќи мандатумот мора да биде бесплатен, а ортаклакот не се смета за склучен ако не сум те сторил ортак во продажбата на ствартата, туку само сум одредил која цена јас треба да добијам.

218. D. 19,4,1,2 Paulus libro trigesimo secundo ad edictum.

Купопродажбата се склучува со проста согласност на волјите, а кај трампата (*permutatio*) настанува облигацијата со предавање на ствартата.. (...).

219. D. 43,26,1,pr-2 Ulpianus libro primo institutionum.

Прекариумот се состои во тоа што се отстапува по молба на молителот одредена ствар на употреба додека оној кој ја отстапил тоа го дозволува. (1) Овој вид услуга води потекло од *jus gentium*. (2). Прекариумот се разликува од подарокот по тоа што, дародавачот ја дава стварта за повеќе да не ја прими назад, а кој дава ствар во прекариум, ја дава така да може секогаш по своја волја да побара да му биде вратена.

220. D. 19,5,18 Ulpianus libro trigesimo ad edictum.

Ако ти дадам пари во депозит за да ги предадеш на Тиције доколку тој го фати мојот избеган роб, па парите не си ги предал, бидејќи не го фатил робот: ако парите не ми ги вратиш, подобро е да се води спор со тужбата *praescriptis verbis*, бидејќи ние двајцата, јас и мојот одбегнат роб, не сме оставиле пари, па не може да се смета дека се оставени кај секвестар.

Ж. ЛИТЕРАРНИ ДОГОВОРИ

а) *Expensilatio* или *nomina transcripticia*

221. Gai, Inst. 3,128-133.

Литерарната обврска може да настане, на пример, по пат на книжење во деловните книги (*nomina transcripticia*). Постојат два вида на ова книжење: од ствари на лица (*a re in personam*) или од лица на лице (*a persona in personam*). (129). Книжењето *a re in personam* постои на пример кога она што ми го должиш врз основа на купопродажба или закуп или ортаклак го книжам како да сум ти го дал на заем. (130). Книжењето *a persona in personam* се случува кога на пример она што Тиције мене ми го должи го книжам дека тебе ти се должело, т.е. кога Тиције тебе те делегирал како свој должник. (131). Постојат и други видови книжења кои се нарекуваат *nomina argaria*, бидејќи кај нив обврската настанува со предавање на стварите, а не со книжење во книгите: тие имено не настануваат доколку парите не се предадени, бидејќи чинот на предавање на парите создава обврска. Заради тоа основано велиме дека *nomina argaria* не може да создадат никаква обврска, туку само служат како доказ дека обврската (забелешка: на друг начин) е склучена.

б) *Chirographa* и *syngrapha*

222. Gai, Inst. 3,134.

Се смета, покрај тоа, дека литерарните обврски настануваат и во облик на хирографа и синграфа, т.е. тогаш кога некој писмено изјави дека нешто должи или дека е должен нешто да даде, но се разбира, ако за тоа не е склучена стипулација. Овие видови на обврска всушност се својствени на переграините.

в) Литерарни договори во времето на Јустинијан

223. Justiniani, Inst. 3,21.

Некогаш постоела литерарна обврска која се нарекувала *promissum*, а таа *nomina* денес веќе не е во употреба. Но, ако некој потпишал дека должи пари што не му биле исплатени тој не може, по протек на долго

време, да стави приговор (забелешка: *exscriptio non numerata pecuniae*), тоа било често утврдено во конституциите. Затоа, како и денес, настанува ситуација во која макар да не може да се побарува, сепак постои обврска од признаницата: од тоа настанува и правото на *condictio* (забелешка: за враќање на исправата), се рабира, ако престанала вербалната обврска. Рокот за приговор, изнесува до пет години, според царските конституции, но, за да не бидат доверителите можеби измамени поради должината на времето, тоа време со наша конституција е скусено, така да сега овој приговор не може да се вложува по протекот на период од две години.

3. КОНСЕНСУАЛНИ ДОГОВОРИ

а) Договор за купопродажба (*emptio venditio*)

224. D. 18,1,1,pr Paulus libro trigensimo tertio ad edictum.

Купопродажбата води потекло од трампата. Некогаш, имено, немало пари, ниту една ствар се нарекувала стока, а друга (нејзина) цена, туку секој поединец, според потребите на времето и стварите, го менувал она што му било потребно за она што му било непотребно. Но, бидејќи секогаш не може лесно да се случи ти да имаш она што јас сакам, и обратно, јас да имам она што ти би сакал да го земеш - избрана е една материја (ствар) чија јавно трајно утврдена вредност ги отклонува тешкотиите настанати со трампата, со правичноста на својата вредност, таа материја, искована во облик кој е јавно одреден, својата употребливост и полезност не ја одредува толку по својата суштина, туку според количината, па двете ствари (забелешка: кај купопродажбата) не се нарекуваат стока, туку едната од нив се нарекува цена.

225. Gai, Inst. 3,139-141.

Купопродажбата настанува кога страните ќе се спогодат за цената, макар што цената сеуште не е исплатена ниту капар е даден, бидејќи она што се дава на име капар (само) е доказ дека купопродажбата е склучена. (140). Цената мора да биде одредена (*pretium certum*). Ако, имено се спогодат дека стварта ќе биде купена за овој износ за кој Тиције ја процени таа ствар, Лабео смета дека ваквата работа нема никаква правна важност: неговото мислење го прифатил и Касије. Офилије, меѓутоа, сметал дека и тоа е купопродажба: неговото мислење го прифатил и Прокул. (141) Исто така цената мора да се состои од готови пари (*numerata pecunia*), на прашањето дали цената може да се состои и од други ствари, на пример, дали роб, тога или земјиште може да бидат цена на некоја друга ствар, многу се расправало. Нашите учители (забелешка: Гај мисли на Сабинијанците) мислат дека цената може да се состои и од други ствари. Заради тоа обично се зема дека и со трампа може да се склучи купопродажба, и дека тој облик на купопродажба е многу стар. (...). Припадниците на другата школа не се согласуваат со тоа, сметајќи дека едно е трампата, а друго купопродажбата, бидејќи поинаку не може да се прави разлика кај трампата и да се утврди која ствар е продадена, а која е дадена на име цена, бидејќи би било бесмислено да се смета дека и едната и другата

ствар биле и продадени и дадени на име цена. Сепак, Целије Сабин вели дека, во случај кога јас примам од тебе ствар која ти си сакал да ја продадеш, на пример, земјиште, а како цена ти дадам на пример роб, тогаш треба да се смета дека земјиштето е продадена ствар, а дека робот е даден како цена за да би се добило земјиштето.

226. D. 18,1,34,1 Paulus libro trigensimo tertio ad edictum.

Продажбата на сите ствари кои некој може да ги има во сопственост, во владение или ги побарува е правовалидна, а ништовна е продажбата на стварите кои се надвор од прометот според природата, општото право (забелешка: *jus gentum*) или обичаите на градот (државата).

227. D. 18,1,8, pr Pomponius libro nono ad Sabinum.

Не може да се замисли ни купувањето ни продавањето ако нема ствари кои се предаваат. Сепак, плодовите и идните „младенчиња“ може правовалидно да се купат, но при тоа се зема дека, ако младенчето се роди, продажбата настанала тогаш кога договорот е склучен, но ако продавачот нешто стори младенчето да не се појави на свет или (плодовите) не дозреат, може да подигне *actio empti* (забелешка: бидејќи се работи за условна правна работа во која едната страна го спречила исполнувањето на условот).

228. D. 18,1,28 Ulpianus libro quadragensimo primo ad Sabinum.

Нема никакво сомнение дека може да се продаде туѓа ствар, бидејќи купувањето е воедно и продавање, но ствартата може да му биде одземена на купувачот (забелешка: со евикција, за што одговара продавачот).

229. D. 18,1,7,1 Ulpianus libro vicensimo octavo ad Sabinum.

Купувањето изразено на овој начин: „За онолку колку ти си платил тоа“ или „за онолку колку пари има во благајната“ - е валидна, бидејќи цената не е неизвесна во така очевидно купување тука, всушност, понесигурно (прашање) е за која вредност е некоја ствар купена, отколку што би била несигурна суштината на самата правна работа.

230. D. 46, 3, 39, 0 Africanus 8 quaest.

Ако сакајќи да платам пари, ги депонирам по твој налог кај нумулариус (банкар, менувач) проверувајќи ги (парите), Мела, во десеттата книга вели дека тоа го правиш на твој ризик. Ова е вистина во случај ако е твоја вина тоа што парите не се веднаш проверени, зашто тоа ќе биде исто како јас да бев спремен да плататм, а ти, од една или друга причина, си одбил да ги примиш парите. Во овој случај, парите не се секогаш на твој ризик, бидејќи што ќе се случи ако јас ги понудам на несоодветно место или време? Мислам дека исходот ќе биде дека иако купувачот и продавачот имајќи малку доверба во себе треба да ги депонираат и парите и стоката, парите ќе бидат на ризик на купувачот, ако самиот тој го избрал лицето кај кое се депонирани, а дека истото правило ќе се однесува на стоката, бидејќи продажбата е завршена.

231. D. 18,6,8, pr Paulus libro trigesimo tertio ad edictum.

Неопходно е да се знае во кој момент е склучен договорот за купување, бидејќи од тој момент знаеме на кого паѓа ризикот: имено, од часот на склучување на купувањето ризикот паѓа на купувачот.

Инаку, ако за она што се продава се знае што е, какво и колку, а се знае и цената, па доколку продажбата се врши без рок и услов, тогаш може да се смета дека договорот за купување е склучен.

232. D. 18,1,25,1 Ulpianus libro trigesimo quarto ad Sabinum.

Продавачот не е должен на купувачот да му ја пренесе сопственоста на земјиштето, како што може да биде присилен оној кој на тоа се обврзал со стипулација.

233. D. 19,1,30,1 Africanus libro octavo quaestionum.

Ако ти, знаејќи (свесно), мене ми продадеш туѓа ствар, а јас не сум знаел дека е туѓа, тогаш јас имам право и пред стварта да биде евицирана, врз основа на *actio ex empto utilis*, да барам надомест за износот за кој сум оштетен со тоа што мене не ми била пренесена сопственоста, без оглед на неспорната околноста дека продавачот е должен единствено да ја пренесе сопственост. Но како што тој е договорен во правната работа да не постапува долозно, ќе одговара ако стварта, за која знае дека е туѓа, ја продаде наместо својата на купувачот кој за тоа не знаел, особено, кога ја продал на оној кој имал намера да манумисира или даде (ствар) во залога.

234. D. 19,1,11,2 Ulpianus libro trigesimo secundo ad edictum.

Пред се, продавачот е должен да ја предаде стварта на купувачот, т.е. да изврши традиција, ако традентот бил сопственик, ја пренесува и сопственоста на купувачот. Ако продавачот не е сопственик, тој ќе одговара само во случај на евикција, ако цената (стварта) му е исплатена или на друг начин му е дадено осигурување. Купувачот, меѓутоа, е должен парите да ги пренесе во сопственост на продавачот.

235. D. 18,1,45 Marcianus libro quarto regularum.

Лабео пишува во книгата на посмртно објавените списи, дека во случај кога некој купи исчистено одело како ново, Требаџије сметал дека продавачот е должен да ја надомести штетата на купувачот, ако овој не знаел дека купува исчистено одело. Тоа мислење го потврдува и Помпоније, а на исто мислење е и Јулијан кој вели дека продавачот, ако сам не знаел, ќе одговара само по тој основ (*actio venditi*), а ако знаел, тогаш и за сета штата која од тоа произлегла. На ист начин и оној кој незнаејќи продаде месинган сад како златен ќе одговара така што е должен да го предаде златото што го продал.

236. D. 4,3,37 Ulpianus libro quadragesimo quarto ad Sabinum.

За она што продавачот го говори за да би ја истакнал стварта треба да се земе како да не е речено, ниту тој за тоа може да гарантира. Но, ако тој тоа го говорел со намера да го измами купувачот, треба да се смета дека ни тука нема место за тужба во врска со она што тој го истакнувал или гарантирал, но може да се употреби *actio doli*.

237. D. 19,1,13,pr Ulpianus libro trigesimo secundo ad edictum.

Јулијан во петнаесеттата книга прави разлика во врска со осудата *ex empto* помеѓу оној кој знаејќи и оној кој незнаејќи (за маната) ја продаде стварта. Тој, имено вели дека оној кој продал болно животно или оштетена греда, а го сторил тоа незнаејќи, според *actio empti* ќе одговара само за надомест на оној износ за кој таа ствар била помалку платена, ако би се знаело за вистинската состојба во време на склучување на договорот,

ако знаел, па тоа го премолчил и го излажал купувачот, должен е да ја надомести сета штета која поради ова ја претрпел купувачот, па затоа во случај ако зградата поради недостатокот на гредата се сруши, тој ќе ја плати вредноста на зградата, или ако (останатата) стоката поради зараза изумре, тој ќе биде одговорен за штетата во висина на вредноста која настанала поради тоа што добитокот е продаден болен.

238. D. 21,1,23,7 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curilium.

Јулијан пишува дека спорот по *actio redhibitoria*, на која имаат право двајцата, т.е. и продавачот и купувачот, во некоја рака треба да се дозволи враќање во претходната состојба.

239. CJ. 4,44,2 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Lupo (a.285)

Ако ти или твојот татко сте продале ствар од поголема вредност за пониска цена, чесно е или ти, со враќање на цената на купувачот врз основа на судска одлука да го добиеш назад (продаденото) земјиштето, или ако тоа го избере купувачот - примиш разлика до вистинската (полната) цена, цената се смета за мала тогаш кога не е исплатена ни половина од вистинската вредност.

240. D. 18,3,4,pr Ulpianus libro trigensimo secundo ad edictum.

Ако земјиштето биде продадено со спогодба *lex commissoria*; т.е. дека договорот ќе се смета за невалиден ако цената не биде исплатена до одредениот рок - треба да се види на кој начин продавачот ќе го води спорот, како за самото земјиште, така и за плодовите кои се собрани на земјиштето, исто така и за случај ако со делувањето на купувачот земјиштето изгубило на вредност. Бидејќи во такви случаи договорот за купување престанал, со тоа воедно е решено и прашањето дали продавачот има право на *actio ex vendito*, како што објавиле во своите рескрипти цар Антонин и божествениот Север.

241. D. 18,2,1 Paulus libro quinto ad Sabinum.

In diem addictio се врши на овој начин „Ова земјиште нека биде продадено на тебе за сто, ако до првите наредни јануарски календи не се појави некој друг кој ќе даде поповолна понуда за да би ја стекнал стварта од сопственикот.“

242 D. 18,5,6 Paulus libro secundo ad edictum.

Ако се здоговори стварта, која е предмет на продажба ќе биде вратена ако за одредено време не му се допаѓа на купувачот (забелешка: *pactum displicentiae*) Сабин мисли дека тука доаѓа предвид *actio empti*, или сличната на оваа тужба *actio in factum*.

243. D. 19,5,12 Proculus libro undecimo epistularum.

Ако мажот го продаде земјиштето на својата жена, па во договорот за продажба меѓусебно се спогодат дека жената, ако од него се разведе, ќе биде должна, доколку тој сака, тоа земјиште по истата цена писмено да го пренесе назад на мажот (забелешка: *pactum de retroemendo*) - се смета дека тука треба да се дозволи *actio in factum*, и до истото начело треба да се држиме и кога се работи за други лица.

244. D. 18,2,8 Paulus libro trigensimo tertio ad edictum.

Продавачот е должен во случај кога некој ќе му понуди поповолна цена, за тоа да го извести купувачот (забелешка: *pacum protimiseos*) како тој, кога некој друг дава повеќе, би можел и самиот да додаде (забелешка: да ја зголеми цената).

6) Locatio conductio

245. *D. 19,2,2,pr Gaius libro secundo rerum cottidianarum.*

Locatio conductio е блиска на купопродажбата, па за неа важат и истите правни правила, имено, таа се склучува на ист начин како и купопродажбата, бидејќи исто како купопродажбата настанува кога страните ќе се спогодат за цената, исто така се смета дека е склучен и locatio conductio кога ќе се спогодат за надоместокот (закупнината).

246. *D. 19,2,25,1 Gaius libro decimo ad edictum provinciale.*

Кој поради обработка на земјиштето или куќата заради живеење ги даде во закуп, па поради некоја причина тоа земјиште или зграда ги продаде, мора да се погрижи и кај новиот купувач, врз основа на истиот договор, колонот да може да го обработува земјиштето, а станарот да живее; во спротивно, ако тоа им се оневозможи, тие можат против закуподавецот да подигнат *actio ex conducto*.

247. *D. 19,2,55,1 Paulus libro secundo sententiarum.*

Ако на закупеното земјиште закупецот со свое настојување нешто нужно или корисно додаде, изгради или подигне, што инаку не било договорено, тој може со *actio ex conducto* да подигне спор против сопственикот за надомест на она што го потрошил.

248. *Justiniani, Inst. 3,24,5.*

Закупецот треба да постапува во согласност со договорот за закуп, па ако тој нешто од тоа пропушти, ќе одговара за сè она што според начелото на правичност би требало да го надомести. Кој закупникот за употреба на облека, сребро или стока ја дал или се обврзал дека ќе ја даде, од него се бара стварта да ја чува на оној начин на кој многу внимателен патер фамилиас ја чува својата сопствена ствар.

249. *Pauli, Sent. 2,18,1.*

Слободниот човек кој е самиот себе си господар (забелешка: *sui juris*) може својата положба и да ја влоши и да ја подобри, па според тоа може да ја изнајми својата работна сила и по ден и по ноќ.

250. *D. 19,2,9,5 Ulpianus libro trigesimo secundo ad edictum.*

Целзо пишува во осмата книга од Дигестите дека неумеењето (незнаењето) треба да се смета за вина (небрежност), па затоа оној кој ќе ги преземе телињата за да ги пасе или (облеката) да ја среди, односно исчисти, одговара за небрежност, па се она што ќе го стори поради неумеење се смета за небрежност, бидејќи тој ја преземал работата изјавувајќи дека е вешт во својата работа.

251. *D. 19,2,59 lavolenus libro quinto Labeonis posteriorum.*

Флако договорил со Марциј да му изгради кука: откако дел од работата била свршена, дошло до земјотрес па зградата се срушила. Масурије Сабин смета, кога до тоа дошло со природна сила, како што е земјотресот, дека тоа оди на штета на Флако.

252. Justiniani, Inst. 3,24,4.

Се поставува исто така прашањето дали во случај кога Тиције договори со златарот тој од своето злато да му изработи прстен со одредена тежина и одреден облик, па откако тоа го стори, добие за тоа, на пример, десет златника, може да се смета дека овде е склучен договор за купопродажба или *locatio conductio*. Касиј вели дека имајќи ја предвид материјата се склучува договор за купопродажба, а имајќи го предвид делото *locatio conductio*. Одлучено е меѓутоа дека тука се склучува само договор за купопродажба. Но, ако Тиције го предаде своето злато, а надоместокот го исплати за извршеното дело, тогаш нема сомнение дека тука се работи за *locatio conductio*.

253. D. 14,2,1 Paulus libro secundo sententiarum.

Lex Rhodia предвидува дека штетата која настанала со исфрлање на стоката заради олеснување на бродот го сносат сите, бидејќи е сторено во заеднички интерес (забелешка: станува збор за заеднички поморски хаварији).

254. D. 14,2,2,pr Paulus libro trigensimo quarto ad edictum.

Ако заради опасноста по бродот дошло до исфрлање, сопствениците на изгубената стока, доколку склучиле договор за превоз, треба да подигнат спор против заповедникот на бродот со *actio locati*, додека тој може да подигне спор против останатите, чија стока е спасена со *actio conducti* - за да би се поделила штетата рамномерно на сите. Сервије, меѓутоа, одговорил дека против заповедникот треба да се подигне спор со *actio locati*, за да тој би ја задржал стоката на останатите патници додека тие не го надмират соодветниот дел на штетата. Сепак и во случај заповедникот да не ја задржи стоката, тој и понатаму има право на тужба против патниците, но што да се прави ако некој од патниците нема никаков товар? Очевидно е дека е поедноставно да се задржи ако постои. Ако некој кој не го изнајмил целиот брод води спор со *actio conducti*, на пример, патниците кои на бродот закупиле само (поедини) места, најправично е штетата да падне на сите оние чија стока е спасена заради тоа што стварите на другите се изгубени.

в) Societas (ортаклак)

255. Gai, Inst. 3,148.

Договорот за заедница (ортаклакот) може да се основа или како заедница на целокупниот имот или за една одредена работа, на пример заради купопродажба на робови.

256. D. 17,2,1,1 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum.

Кај договорот за заедница (оратаклакот) со заедницата на целокупниот имот сите ствари кои се во сопственост на ортаците веднаш стануваат заеднички.

257. D. 17,2,7 Ulpianus libro trigesimo ad Sabinum.

Договорот за заедница (ортаклакот) може да се основа и без посебно одредување (*simpliciter*), па ако не било нешто посебно речено, се зема дека тоа е заедница (ортаклак) на целокупниот

заеднички имот кој се стекнува со дејноста на членовите, т.е. од приходите кои ќе се стекнат од куппродажбата или *locatio conductio*.

258. D. 17,2,5,1 *Ulpianus libro trigesimo primo ad edictum*.

Договор за заедница (ортаклакот) може да се склучи и правовалиден е, и помеѓу лицата кои не се со еднакви имотни можности, бидејќи често оној посиромашниот со својата работа го надополнува тоа што споредувајќи ги имотите, му недостасува. Заедницата (ортаклакот) чија цел би била дарувањето не може правовалидно да се основа.

259. D. 17,2,74 *Paulus libro sexagesimo secundo ad edictum*.

Ако некој склучил договор за заедница (ортаклак), тоа што тој (подоцна) го купува станува негова сопственост, а не заедничка; но може да биде присилен со тужба од заедницата (ортаклакот) тоа да го внесе во заедничкиот имот.

260. D. 17,2,29,2 *Ulpianus libro trigensimo ad Sabinum*.

Аристон наведува дека Касиј одговорил дека не може да се основа таква (заедница) ортаклак во кој некој би стекнувал само корист, а другиот би ја сносел штетата; таквиот ортаклак се нарекува, обично, лавовски (забелешка: наречен според Езоповата басна во која лавот се обидел да ги наговори другите животни да основаат слично здружение на *societas leonina*). И ние се сложуваме со тоа мислење дека договорот за заедница (ортаклак) во кој еден само би стекнувал, а другиот не би имал никаква корист, туку би ја сносел штетата - ништовен е, бидејќи најнеправичен облик на (заедница) ортаклак е оној во кој некој сноси само штета, а нема и корист.

261. D. 17,2,52,4 *Ulpianus libro trigensimo primo ad edictum*.

Некои (двајца) склучиле заедница (ортаклак) заради трговија со облека. Еден од нив кој тргнал на пат да набави стока западнал во заседа од разбојници, останал без парите, робовите му биле ранети, а му пропаднале и неговите (сопствени) ствари. Јулијан вели дека таквата штета е заедничка, па заради тоа треба, врз основа на *actio pro socio*, да му признае половина од штетата, како за парите така и за останатите ствари, но само оние кои ортакот ги носел со себе на пат заради купување стока за заедницата (ортаклакот). Ако нешто било потрошено за лекари, тоа исто така треба на ортакот во соодветниот дел да му се признае, тврди сосем оправдано Јулијан. На ист начин двајцата ја сносат штетата, ако нешто пропадне во бродолом; ако стоката не е по обичај превезувана на друг начин туку со брод, бидејќи исто онака како што користа, така и штетата треба да биде заедничка ако до неа не дојде по вина на (едниот) ортакот.

262. D. 17,2,4,1 *Modestinus libro tertio terularum*.

Ортаклакот престанува со отказ, смрт, *captis deminutio* и со губење на имотот.

263. D. 17,2,65,3-4 *Paulus libro trigensimo secundo ad edictum*.

Рековме дека договорот за заедница (ортаклакот) престанува поради несогласеност (*dissensus*), така е и ако сите се несогласни, но што да се чини ако само еден сака да го напушти ортаклакот. Касије пишува дека оној кој го напуштил ортаклакот ги ослободува останатите членови од обврските кон себе, но не се ослободува себе си од

обврските кон нив. Кон тоа треба да се придржуваме ако до напуштањето дошло заради *dolus*, на пример, во случај кога по основањето на ортаклакот за заедница на целокупниот имот, еден (од ортаците), бидејќи му припаднало наследство, го напушти поради тоа ортаклакот; затоа штетата која наследството би ја донела, паѓа на оној кој го напуштил ортаклакот, додека користа е должен, врз основа *actio pro socio*, да ја внесе во заедничкиот имот. Но ако тој нешто стекне по напуштањето на ортаклакот, тој не е должен тоа да го внесува во заедничкиот имот, бидејќи во поглед на тоа не може да му се припише *dolus*. (...)

264. D. 17,2,14 Ulpianus libro trigesimo ad Sabinum (...).

... (...) Така нема да одговара врз основа на *actio pro socio* оној кој го напуштил ортаклакот затоа што некој услов под кој ортаклакот е основан не биде за него исполнет, или, што тој да работи кога (другиот) ортакот му е така неправилен и опасен, така што тој нема корист да го поднесува.

265. D. 17,2,65,6 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum.

Исто така и оној кој основа ортакалак до одреден рок, па пред истекот на рокот го напушти, ги ослободува ортаците од обврските кон него, но не и своите обврски кон нив. Затоа, ако по тоа се оствари некоја корист, тој во тоа нема да учествува, но ако дојде до штета, ќе биде должен, да го сноси соодветниот дел, ако до напуштањето не дошло заради нужда. Ако рокот истекол, тој може слободно да истапи бидејќи тогаш тоа не го чини со зла намера (*dolus*).

266. Gai, Inst. 3,155.

Постои имено и друг вид на ортаклак, кој е својствен само на Римјаните. Некогаш по смртта на патер фамилиас помеѓу неговите наследници настанувал ортаклак врз основа на законот и природата на стварите, кој се нарекувал *ercto non cito*, неподделен имот: *erctum* е имот, па сопственикот се нарекува *erus*, а *citere* значи да се подели, од тука водат зборовите *seadere*, *secare*, *dividere*; другите лица, кои сакале да стапат во истиот вид на ортаклак можеле тоа да го сторат пред преторот врз основа на со закон предвидената постапка.

г) Договор за полномошно (mandatum)

267. D. 17,1,1,4 Gaius libro trigensimo secundo ad edictum.

Ништовен е мандатумот ако не е бесплатен, бидејќи води потекло од должноста и пријателството, а наплатувањето се противи на должноста, бидејќи ако дојде до плаќање со пари, овој однос спаѓа повеќе во *locatio conductio*.

268. D. 17,1,1,pr-2 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum.

Обврската од мандатумот настанува со согласност на волјите на договорните страни. Затоа, мандатумот може да се прими преку гласник или писмо. Исто така, ако некој во писмото употреби збор: „молам“ или „сакам“, или „наложувам“ или некој друг збор, има место за примена на *actio mandati*.

269. Justiniani, Inst. 3,26,13.

Треба генерално земено, да се знае дека мандатумот ако не е бесплатен, се претвара во друг облик на правна работа, бидејќи ако е здоговорено плаќање, настанува *locatio conductio*, и воопшто речено, кога се преземе обврска без плаќање, настанува правна работа од мандатум или остава, а ако во тие случаи се здоговори плаќање, се смета дека е склучен *locatio conductio*. Затоа во случај кога на чистачот предадеш облека да ти ја исчисти или уреди или на крпачот да ја закрпи, доколку не е здоговорена или ветена наплата, доаѓа предвид *actio mandati*.

270. D. 17,1,6,3 Ulpianus libro trigensimo primo ad edictum.

Мандатумот чија содржина е неморално дело е ништовен, па на таа основа не може да се подигне тужба.

271. D. 17,1,22,6 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum.

Кој ќе превземе мандатум да ограби храм, рани или убие човек, не може ништо да постигне со *actio mandati* поради неморалноста на ваквиот мандатум.

272. Collatio leg. Mosaic. et Rom. 10,2,3.

Кај спорот за мандатум се одговара само за *dolus*, а не и за *culpa*.

273. CJ. 2,12,10 Imp. Alexander Castriciae (a.227)

Ако полномошникот стори нешто со измама или *dolus*, нема пречки да биде казнет на вообичаен начин.

274. D. 17,1,20,pr Paulus libro undecimo ad Sabinum.

Кај лицето кое го примило мандатумот, не смее да остане ништо од тоа, исто онака како што не треба да ја поднесува ни штетата, кога не можело да го врати долгот (забелешка: парите) кој бил даден со камати.

275. D. 17,1,26,6 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum.

Не може се што не треба да се потроши да се стави на товар на полномошникот, на пример она што му го одземале разбојниците или стварите кои пропаднале во бродоломот или ако поради својата односно поради болеста на своите роднини морал нешто да потроши, бидејќи тоа пред се треба да се вброи во случаите на виша сила отколку во содржината на мандатумот.

276. D. 17,1,26,pr Paulus libro trigensimo secundo ad edictum.

Меѓу причините кои доведуваат до престанок на мандатумот спаѓа и смртта на властодавецот, бидејќи мандатумот престанува со смртта. Сепак, ако мандатумот е исполнет поради незнаење (за смртта), се смета дека тука има место за *actio utilis*. И Јулијан пишува дека со смртта на властодавецот престанува мандатумот, но во некои случаи обврската и натаму трае.

277. D. 17,1,22,11 Paulus libro trigensimo secundo ad edictum.

Како што е слободно да не се преземе мандатумот, така должност е преземеното да се изврши, ако не биде откажано. Отказот може да се даде на тој начин што целокупната содржина се пренесе на властодавецот, за тој сам или преку друго лице би ја спровел таа ствар без тешкотии. Ако полномошникот продолжи да го исполнува мандатумот,

ризикот преминува на него. Кога некој, кому му е даден мандатум нешто да купи тоа не го стори, ниту се откаже од мандатумот, наведувајќи дека не купил, а сето тоа го стори со своја, а не туѓа вина - тој може да биде тужен со *actio mandati*; покрај тоа тој ќе одговара, како што пишува Мел и за тоа ако злонамерно го откаже мандатумот во време кога поради оправдани причини стварта веќе не може да се купи.

S. ПАКТИТЕ КАКО ИЗВОРИ НА ОБЛИГАЦИИ

а) Дополнителни пакти (*pacta adiecta*)

278. D. 2,14,7,7, *Ulpianus libro quarto ad edictum*.

Преторот вели: Пактите кои ќе бидат склучени без *dolus*, а не се спротивни на законите, на плебисцитите, на сенатските мислења како и на декретите и едиктите на царевите (забелашка: принцепсите), ниту во нив е содржана измама, откако ќе бидат склучени ќе ги заштитам.

279. D. 2,14,1,1-2 *Ulpianus libro quarto ad edictum*.

Зборот „*pactum*“ потекнува од „договор“ (забелешка: смирување), поради тоа се нарекува и со името „мир“, а пакт е договор и согласност на двајца или повеќе лица околу едно прашање.

280. D. 18,1,72, *pr Papinianus libro decimo quaestionum*.

Склучените пакти кои настануваат подоцна, ако нешто намалуваат во договорот за купување, се сметаат за дел од договорот, но ако нешто додаваат, мислиме дека не се дел од договорот.

281. D. 2,14,7,4-5 *Ulpianus libro quarto ad edictum*.

Ако нема основа (забелешка: правна основа), несомнено е дека со самата спогодба не може да се востанови обврска; поради тоа голата спогодба не создава обврска, но создава приговори. Сепак таа често може да создаде право на тужба како што е тоа случај кај правните односи кои се расправаат по начелата *bonae fidei*, па поради тоа обично велиме дека се смета дека пактите се содржани во работите *bonae fidei*. Но, тоа треба така да се сфати ако пактите се склучени во тек на самата правна работа, и тоа ако се внесени од страна на тужителот: ако се склучени подоцна, тие не важат, па ако се сака да се подигне спор, ваков пакт не дава право на тужба, на пример ако по разводот на бракот се склучи пакт дека миразот нема да се врати по одреден период на одложување, туку веднаш. Тоа не важи и од ваков пакт не настанува тужба: така пишува и Марцел. Исто така и ако во врска со *actio tutelae* склучи пакт дека ќе бидат платени поголеми камати отколку што е одредено (забелешка: со законот одредено), тоа нема да важи, па ниту од тој пакт нема да настане тужба, бидејќи се смета дека (забелешка: во правната работа) се содржани оние пактови кои ги одредуваат условите на договорот, т.е. оние кои при склучување на договорот се склучени. Знаем дека така одговори и Папинијан, па ако подоцна, по склучувањето на договорот за продажба, нешто се склучи надвор од природата на тој договор, не може на таа основа да се подигне постапка со *actio empti* поради тоа исто правило по кое од пакт не

настанува тужба. Така може да се рече и за сите работи *bonae fidei*, но тужениот може да го користи пактот, бидејќи и оние пакти кои дополнително ќе се склучуваат можат да создадат приговор.

б) Преторски пакти (*pacta praetoria*)

282. D. 13,5,18,1 Ulpianus libro vicensimo septimo ad edictum.

Пактот кој се додава „ветувам дека ќе ги платам парите кои се сега предмет на долгот“ бара нешто попотполно објаснување. Имено, вистинска последица на оваа спогодба е таа дека и она што во часот на давањето на ветувањето било долг, а сега веќе не е, обврската настаната со ветување сепак важи бидејќи тужбата се однесува на она што било порано. Бидејќи обврската од конститутум е слична на тужбата врзана за одредено време, треба оној кој дал ветување да одговори на тужбата, пишуваат Целзо и Јулијан, па макар по стореното ветување рокот на временски одредената тужба и да истекол. Ова е поради тоа што тој со давање на ветување се обврзал дека и по истек на рокот ќе ја исполни обврската - смета Јулијан, бидејќи ветувањето го дал во време додека обврската била во сила, иако тој во тоа време не би можел да биде одговорен.

283. D. 13,5,14,3 Ulpianus libro vicensimo septimo ad edictum.

Ветувањето дека ќе го платиме долгот можеме да го сториме и меѓу присутни и меѓу отсутни, како и склучувањето на пактите, било со посредство на гласник, било лично, како и со било кои зборови.

284. D. 13,5,28 Gaius libro quinto ad edictum provinciale.

Ако некој се обврзал наместо друг да се исполни обврска, сепак и оној за кого се обврзал, останува и натаму обврзан.

285. D. 4,9,5 Gaius libro quinto ad edictum provinciale.

Иако морнарот, гостилничарот и држателот на шталата не примаат надомест за чување (*custodia*), туку морнарот прима за да би превезувал патници, гостилничарот за да им дозволи на патниците да престојуваат во гостилницата, а држателот на шталата за да го смести добитокот, тие сепак одговараат и за *custodia*.

286. D. 12,2,1 Gaius libro quinto ad edictum provinciale.

Како најдобар начин за завршување на споровите воведено е полагање заклетва до која доаѓа или врз основа на пакт на самите странки во спор, или по одлука на суд.

287. D. 12,2,9,1 Ulpianus libro vicensimo secundo ad edictum.

Со полагање или со дозвола за полагање на заклетва тужениот стекнува за себе или за други приговор, а тужителот стекнува (забелешка: право на тужба) при што се испитува само дали тој положил заклетва за тоа дека нешто треба да му се признае, односно, ако бил подготвен да положи заклетва, дали му е дозволено да положи заклетва.

в) Законски пакти (pacta legitima)

288. *D. 4,8,1 Paulus libro secundo ad edictum.*

Compromissum е сличен на судење и служи за завршување на спорот.

289. *CJ. 5,11,6 Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp. (a.428).*

За побарување на мираз кој еднаш бил ветен сметање дека е доволно ако тоа е сторено со било кои зборови, напишани или ненапишани, па и во случај кога тоа ветување не е сторено во облик на стипулација.

290. *D. 50,17,82 Papinianus libro nono responsorum.*

Се смета дека е сторено дарување кога нешто (забелешка: на друг) се отстапи без било каква должност (забелешка: обврска).

291. *D. 39,5,19,2 Ulpianus libro septuagensimo sexto ad edictum.*

Не може да се наметне подарок на оној кој не го сака.

292. *D. 42,1,19,1, Paulus libro sexto ad Plautium.*

Оној кој е тужен врз основа на дарување, се осудува да го плати тоа што може, и тоа тој сам, по одбивање на долговите. И меѓу оние на кои по слична основа им се должат пари, поповолна е положбата на оној кој ја поседува стварта. Исто така мислам дека на нив не може да им се одземе се што имаат, туку треба да се води сметка за тоа да не западнат во беда.

293. *Pauli, Sent. 5,11,1.*

Ако тоа не сака работодавачот, не може да се присили на обврска за одговорност за евикција на стварите, ниту во случај ако тој на тоа се согласил може да се смета за обврзан, бидејќи владетелот на стварите добиени бесплатно (забелешка: по лукративна основа) нема можност, според основните начела на правото, заради евикција да се користи со тужба.

294. *CJ. 8,55,9 Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum. (a.426)*

Дарувањата сторени на еманципиран син или ќерка, внук или внука, правнук или правнука, не може таткото, дедото или прадедото да ги отповика ако не докаже со многу јасни докази, дека лицето на кое е сторено дарувањето постапувало спротивно на барањата на почитување и од причините кои ги предвидуваат законите, било докажано дека кон нив биле неблагодарни.

И. ДЕЛИКТИ КАКО ИЗВОРИ НА ОБЛИГАЦИИТЕ

295. *Gai, Inst. 3,182.*

Сега да преминеме на обврските кои настануваат од деликт, на пример, ако некој изврши кражба, одземе со сила имот, стори штета или инјурија: во сите тие случаи настанува еден вид на обврска, а обврските од договорите се делат на четири вида како што изнесовме порано (забелешка: се мисли на поделбата изнесена во Гајевите институции). (3, 89).

296. D. 4,5,2,3 Ulpianus libro duodecimo ad edictum.

Никој не се ослободува од одговорноста за деликт, па иако претрпел и capitis deminutio.

297. D. 44,7,14 Ulpianus libro septimo disputationum.

И робовите се обврзуваат од деликт, па и кога ќе бидат слободни, остануваат и натаму обврзани.

298. D. 50,17,36 Pomponius libro vicensimo nono ad Sabinum.

Како што наследникот не треба да должи казна за деликт кој го сторил умрениот, исто така не треба да има имотна добивка ако на него нешто му припаднало по таа основа.

299. D. 47,1,1,2 Ulpianus libro quadragesimo primo ad Sabinum.

Не само за actio furti, туку и за сите други тужби кои произлегуваат од деликти, било да се цивилни било хонорарни, важи правилото дека деликтната одговорност го следи сторителот.

271. Inst. 4.8.pr. De noxalibus actionibus.

На пример за деликтите на робовите, ако извршат кражба или насилно одземат нечиј туѓ имот, или сторат штета или инјурија, воведени се ноксалните тужби со кои се дозволува на осудениот господар или да плати онолку колку е проценета вредноста на спорот или робот да го предаде врз основа на сторен „нокс“ (забелешка: сторената штета).

300. D. 47,10,17,7 Ulpianus libro quinquagesimo septimo ad edictum.

Деликтната одговорност ја следи личната.

301. D. 4,5,7,1 Paulus libro undecimo ad edictum.

Тужбите против сторителот на инјурија, како и тужбите кои произлегуваат од обврските по деликти ја следат личноста.

302. Justiniani, Institut, 4,1,pr.

Откако во претходната книга се изложени обврските од контракти и квазиконтракти преостанува да ги разгледаме и обврските кои произлегуваат од деликти. Додека оние првите, како што за нив рековме, се делат на четири вида, сите овие се од еден вид, бидејќи сите настануваат од една ствар (забелешка: основа), т.е. од самиот деликт, на пример, од кражба, разбојништво, штета или инјурија.

а) Деликти од старото римско право

aa) Injuria

303. Justiniani, Inst. 4,4, pr.

Генерално речено под инјурија се смета сè она што се чини спротивно на правото, а во посебна смисла се подразбира еднаш навреда, која потекнува од навредување, што Грците ја нарекуваат „ββριν“, другпат неправда, неправо кое Грците го нарекуваат „ἀδίκημα“, како што тоа се зема и во Законот на Аквилеја кога се вели *damnum injuria datum* (штета направена противправно). А третпат нееднаквост и неправедност која Грците ја нарекуваат „ἀδίκημα“.

304. D. 47.10.1.1-2 Ulpianus libro quinquagesimo sexto ad edictum.

Лабеон вели дека инјурија се случува или со дела или со зборови: со дело кога се нанесува со рака, а со зборови кога не се нане-

сува со рака, туку се довикуваат погрдни зборови. (2) А инјуриата или се нанесува на телото или со неа се погаѓа достоинството или моралот: таа е против телото ако некого го истепеат, против достоинството ако го одведат оној кој ја придржува матроната, против моралот ако се состои во атак на нечиј срам.

305. D. 47,10,5,pr Ulpianus libro quinquagensimo sexto ad edictum.

Врз основа на прописите од Lex Cornelia de iniuris може да води спор оној кој сака да користи actio iniuriarum поради тоа што тврди дека бил удрен или камшикуван или некој со сила му влегол во куќата. Според овој закон пропишано е дека во овој спор не може да одлучува лице кое на тужителот му е зет или дедо (забелешка: татко на жената), очув или посинок, братучед или некој друг кој е со нив во близок степен на сродство или сватовство (тезбина) или оној кој нему или на неговите родители му бил патрон. Според тоа, Корнелиевиот закон дозволува тужби од три причини: затоа што некој бил удрен, камшикуван и затоа што во неговата кука влегол со сила. Од ова се гледа дека сите облици на инјурија кои се чинат со рака (забелешка: реална инјурија), ги содржи Корнелиевиот закон.

306. Justiniani, Inst. 4,4,9.

Инјуриата се смета за тешка (atrox) зависно од делото, на пример, кога некој бил од друг ранет или истепан со стап, или од местото, ако на пример некому му биде нанесена инјурија во театар или на форумот или пред очите на преторот, или од лице, на пример ако инјурија се стори на магистрат или ако лице од низок општествен сталеж нанесе инјурија на сенатор или ако тоа го сторат деца, односно ослободеник на родителите или на патронот, бидејќи поинаку се оценува инјурија нанесена на сенаторот, родителот и патронот, од онаа нанесена на непознати лица или лица од низок сталеж.

307. Justiniani, Inst. 4,4,10.

Земено, во целина, треба оној кој претрпел инјурија да знае дека за секоја може да води или кривична или граѓанска постапка. Ако се води граѓанска постапка откако ќе се утврди висината, казната се одредува како што е веќе кажано. Ако се води кривична постапка, по службена должност на судијата тогаш се одредува екстраординарна казна, онака како востановила конституцијата на Зенон (CJ.9,35,11) на лицата кои спаѓаат во сталежот на illustres како и оние кои се на повисока положба можат и преку прокуратор со actio iniuriarum да подигнат кривична постапка или да се впуштат во спор, како што тоа јасно се гледа од содржината на истата.

a6) Furtum

308. D. 47,2,1,3 Paulus libro trigensimo nono ad edictum.

Furtum е одземање ствари (забелешка: туѓи) со намера да се постигне недозволена корист, и тоа било ствартата, било нејзината употреба, или владение. Според природното право тоа е забрането да се стори.

309. Justiniani, Inst. 4,1,3-5.

Постојат два вида на фурум, и тоа *furtum manifestum* и *furtum nec manifestum* бидејќи *furtum conceptum* и *furtum oblatum* пред сè се посебни тужби кои се однесуваат на фурум отколку видови на фурум, како што тоа понатаму ќе биде изложено. *Fur manifestus* е оној кој Грците го нарекуваат „во кражба затекнат“ но не само оној кој е фатен во самата кражба (забелешка: на дело) туку и оној кој е фатен на местото (забелешка: каде што кражбата е сторена), на пример: оној кој украде во кука, па е фатен пред да излезе на вратата, како и оној кој украде маслини во маслиникот или грозје во лозјето па, е фатен како крадец во тој маслиник или лозје. Тој поим *furtum manifestum* треба и пошироко да се толкува, како на пример ако крадецот е виден дека ја носи стварта, или бил фатен на јавен или приватен (забелешка: простор), земјиште, било од страна на сопственикот било од некој друг, пред да стигне на она место каде што одлучил да ја однесе или скрие украдената (забелешка: ствар). Но, ако стварта ја донел на она место каде што одлучил, па макар и тука биде фатен со украдената ствар не се смета дека е *fur manifestus*. Што е *furtum nec manifestum*, може да се заклучи од ова што е речено, бидејќи она што не е *manifestum* спаѓа во *furtum nec manifestum*. (4) *Furtum conceptum* постои тогаш кога, во присуство на сведок украдената ствар е барана и кај некого пронајдена; против тоа лице макар тоа да не бил крадец, востановена е посебна тужба која се нарекува *actio furti concepti*. *Furtum oblatum* постои тогаш кога некој украдената ствар тебе ти ја предал (забелешка: подметнал) и таа е кај тебе пронајдена, ако во таа намера тебе ти била предадена, за да се пронајде кај тебе подобро отколку кај оној кој ти ја дал; затоа, за тебе, кај кого таа ствар е пронајдена создадена е посебна тужба против оној кој ти ја предал стварта макар што тој не бил крадец, која се нарекува *actio furti oblata*. Постои исто така и *actio furti prohibiti* против оној кој спречил некого (забелешка: заинтересиран) во присуство на сведок да ја бара украдената ствар. Покрај тоа со преторскиот едикт востановена е казна врз основа на *actio furti non exhibiti*, против оној кој несакал да ја предаде украдената ствар која кај него е барана и пронајдена. Меѓутоа, тие тужби, т.е. *actio furti concepti*, *furti oblata*, како и *furti prohibiti*, испаднале од употреба. Бидејќи денес повеќе не се вршат пребарувања поради украдени ствари онака како што тоа се вршело според старите обичаи (забелешка: *furtum lance et licio*), оправдано е дека во согласност со тоа и понапред споменатите тужби излегле од општа употреба бидејќи е потполно јасно дека сите оние кои знаејќи примиле и криеле украдена ствар се одговорни според *actio furti nec manifesti*. (5) Казната за *furtum manifestum* е четворен износ на вредноста на стварта, било кражбата да ја сторил роб, било да ја сторил слободен (забелешка: човек), а за *furtum nec manifestum* - двоен.

ав) *Damnum injuria datum*

310. *D. 9,2,1 Ulpianus libro octavo decimo ad edictum.*

Со законот на Аквилеј укинати се сите закони кои дотогаш говореле за штета сторена со противправни дејствија, и тоа како со одредбите на Законот на XII таблци така и другите: за овие закони сега не е

нужно да известуваме. (1). Овој Lex Aquilia е плебисците бидејќи го поднел на гласање на плебсот плебејскиот трибун Аквилије.

311. Gai, Inst. 3,210-211.

Тужбата *damni iniuriae* воведена е по законот на Аквилије во чија прва подглава пропишано е дека оној кој противправно убие туѓ роб или туѓо четвороножно животно, кое влегува во поимот добиток, треба да биде осуден на надомест на штета на сопственикот во износ на највисоката цена (забелешка: на таа ствар) во последната година (211). Се смета дека некој противправно убил ако тоа го сторил долозно или од небрижност, бидејќи со никакви други закони не се надоместува штетата, која не е сторена противправно; според тоа нема да биде казнет оној кој без допус и небрежност некому случајно му сторил штета.

312. Gai, Inst. 3,217.

Во третата подглава се говори за секоја друга штета. Затоа, ако некој роб или четвороножно животно кое влегува во поимот добиток, го рани, или она четвороножно животно кое не влегува во поимот добиток, како што е на пример песот или диво животно, на пример мечка или лав, рани или убие, воведена е со оваа подглава од законот тужба. Врз основа на овој дел од законот се остварува надомест на противправна штета кога се работи и за другите животни како и други ствари кои немаат дух (забелешка: неживите ствари-*quae anima carent*).

313. Gai, Inst. 3,218.

Според оваа подглава оној кој сторил штета не се осудува на надомест на цената која вредела во текот на последната година туку на онаа која била во последните триесет дена.

314. Justiniani, Inst. 4,3,16.

Меѓу другото одлучено е дека има место за примена на тужбата од овој закон само во случај ако некој непосредно, директно со своето тело (забелешка: *damnum corpori corpore datum*) нанел штета. Затоа, против оној кој на друг начин нанесол штета дозволуваат обично *actiones utiles*, на пример, во случај кога некој туѓ роб или туѓо животно ги затвори на тој начин што тие ќе умрат од глад, или ако запрежен добиток така безобзирно ги тера така што тие ќе умрат или добитокот толку се заплаши што тој се стрмоглави или ако некој туѓ роб го наговори да се качи на дрво или слезе во бунар па тој качувајќи се или слегувајќи загине или биде повреден на некој дел од телото - тогаш се дозволува (забелешка: против оној кој тоа го стори) *actio utilis*. Но, ако некој туѓ, роб од мост или од брег го фрли во реката, па тој се удави, не е тешко да се заклучи дека оној кој го фрлил штетата ја нанесол непосредно, со своето тело, па затоа одговара според самиот закон на Аквилије. Но, ако штетата не е нанесена непосредно со тело, ниту телото било повредено, туку штетата настанала на друг начин, па не може да се примени ни *actio directa*, ни *actio utilis*, според законот на Аквилије одлучено е против сторителот да се дозволи *actio in factum*, на пример, во случај кога некој поттикнат од чувството на милосрдие го ослободи туѓиот роб од пранги па тој побегне.

315. D. 9,2,5,3 Ulpianus libro octavo decimo ad edictum.

Ако учителот за време на подучувањето го рани или го убие робот се поставува прашањето дали тој одговара според законот на

Аквилеје, како противправно сторил штета. Јулијан пишува дека оној кој на ученикот му го извади окото во текот на подучувањето одговара според законот на Аквилеје. Тоа уште повеќе треба да важи ако дојде до убиство (...).

316. D. 9,2,11,3 Ulpianus libro octavo decimo ad edictum.

Целзо пишува дека во случај кога некој некогаш смртно го рани, но некој друг потоа го усмрти, првиот нема да одговара за смртта туку само за ранување, бидејќи повредениот умрел од друга рана, а другиот ќе одговара за смртта. Така мисли и Марцел, а тоа е и веројатно.

317. D. 9,2,44 Ulpianus libro quadragensimo secundo ad Sabinum.

Според законот на Аквилеје се одговара и за најмала небрежност (*culpa levissima*) (1) Доколку робот со знаење на господарот рани или убие, нема сомнение дека господарот ќе одговара врз основа на законот на Аквилеје.

ar) Rapina

318. D. 47,8,2,pr Ulpianus libro quinquagesimo sexto ad edictum.

Преторот вели: „Ако некој тврди дека вооружени луѓе долозно му причиниле некоја штета или наведува дека имотот со сила му е одземен, против оној за кого тврди дека тоа го сторил ќе дадам тужба. Исто така ако биде речено дека тоа го сторил роб ќе дадам против неговиот господар ноксална тужба“.

319. Gai, Inst. 3,209.

Кој со сила одземе туѓи ствари, одговара и за фуртум, бидејќи за кого повеќе може да се каже дека одземал туѓа ствар против волјата на сопственикот, ако не за оној кој со сила ја одзел? Затоа оправдано се вели дека тој е дрзок крадец. Сепак за овој деликт преторот предвидел посебна тужба која се нарекува *actio vi bonorum raptorum*, па со која во рок до година дена се побарува четворен, а по година дена единечен износ (забелешка: казна). Оваа тужба може да се употреби и тогаш кога некој одземе со сила една ствар макар таа да биде и со многу мала вредност.

320. D. 47,2,81,3 Papinianus libro duodecimo quaestionum.

Разбојникот во секој случај (забелешка: воедно) чини и фуртум, треба да се смета дека тој е *fur manifestus*.

б. Деликти од хонорарното право

ба) Dolus (забелешка: спореди го делот кој се однесува на несогласувањето меѓу изјавата и волјата на странките и надоместување на штета)

321. D. 4,3,1,2 Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Според Сервијевата дефиниција *dolus malus* е изигрување (забелешка: преземено) со цел некој да се измами, кога едно се симулира, а друго работи.

322. D. 4,3,1,1-3 Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Зборовите на овој едикт се: „За она што е речено дека е сторено со измама, ако за овие ствари не постои друга тужба, а се смета за оправдано, ќе дадам тужба“. 2. Сервије ја дефинира измамата како изигрување со цел да се измами друг со тоа што едно се претставува, а

друго се работи (...) 3. Преторот не се задоволил да каже „dolus“ туку додал и „malus“ бидејќи нашите стари говореле и „dolus bonus“ и го употребувале овој израз за мудро измамување, особено ако некој се служел со лукавство против непријателот или разбојникот.

323. D. 4,3,8 Gaius libro quarto ad edictum provinciale.

Бидејќи ти за оној за кој си знаел дека е инсолвентен, заради своја корист, мене си ми потврдил дека тој е солвентен, оправдано е мене да ми се дозволи actio de dolo против тебе затоа што за друг лажно си тврдел со намера да ме излажеш.

6б) Metus (страв)

324. D. 4,2,5 Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Лабеон вели дека под поимот страв не може да се земе било каков страв, туку таков кој укажува на потешко зло.

325. D. 4,2,14,3 Ulpianus libro undecimo ad edictum.

Кај оваа тужба (забелешка: actio quod metus causa) не се утврдува дали тужениот или некој друг вршеле застрашување: доволно е тужителот да докаже дека кон него се вршени принуда и застрашување и дека тужениот, иако сам не го сторил тој деликт, од тоа имал корист.

326. D. 44,4,4,33 Ulpianus libro septuagensimo sexto ad edictum.

Приговорот quod metus causa Касиј не го предложил поради тоа што не бил задоволен со exceptio doli, која има општо значење. Сепак се сметало корисно да се воведат и exceptio quod metus causa. Таа во нешто се разликува од exceptio doli поради тоа што exceptio doli ја опфаќа личноста на оној кој постапува долозно, а exceptio quod metus causa има и стварно правно значење, бидејќи овде се вели „ако во таа ствар не е вршено застрашување“, така што не се гледа дали оној што тужи сторил нешто поради застрашување, или воопшто, дали во таа ствар било кој вршел застрашување, а не само оној кој го водел спорот.

6в) Fraus creditorum

327. D. 42,8,1,2 Ulpianus libro sexagensimo sexto ad edictum.

Значи, преторот вели: „тоа што е сторено со цел за изигрување“. Овие зборови се општи и го опфаќаат сè она што е сторено заради изигрување (забелешка: на доверителите), било да е тоа отуѓување или било кој друг контракт. Значи, било што да е сторено со цел за изигрување, смета дека може да се подведе под овие зборови на едиктот: бидејќи тие имаат широка смисла. Поради тоа, и тогаш кога некој ќе отуѓи ствар или ќе прости долг со акцептилација или во некој друг пакт.

328. D. 22,1,38,4 Paulus libro sexto ad Plautium.

Врз основа на actio Fabiana како и actio Pauliana, по кои се отповикува сè што е отуѓено поради изигрување на доверителите, се враќаат и плодовите, бидејќи преторот со тоа сака да воспостави состојба како ништо да не било отуѓено, што не е неправедно, бидејќи изразот „треба да вратиш“, кој во оваа работа преторот ја употребува, има широко значење, така што и плодовите мораат да се вратат.

J. VARIAE CAUSARUM FIGURAE

а. Квазиконтракти како извори на облигации

аа) Поим на квазиконтракти

329. *D. 44,7,1,pr Gaius libro secundo aureorum.*

Облигациите настануваат или од договори, или од деликти, или по посебни правни прописи од различни правни основи.

330. *Justiniani, Inst. 3,27,pr.*

Бидејќи ги набројавме сите видови договори, да ги поглед-
неме и оние обврски за кои се смета дека потекнуваат од договорите, но
за кои, бидејќи не произлегуваат ниту од деликти, се смета дека како да
потекнуваат од договорите (забелешка: оттаму е називот квазиконтракт).

аб) *Negotiorum gestio*

331. *D. 3,5,9,1 Ulpianus libro decimo ad edictum.*

Оној кој вршел туѓи работи нема да има само тогаш право
да се користи со *actio negotiorum gestorum* кога работата имала успех,
туку за тоа е доволно работата да е извршена корисно (забелешка: за
dominus negotii) па дури и да немал успех. Поради тоа неповиканиот
вршител на туѓи работи, и во случај ако поправал кука или лечел болен
роб, има право на *actio negotiorum gestorum* иако куката изгорела или
робот умрел; тоа го докажува и Лабен. Сепак, Целзо наведува дека
Прокул во својата книга напишал дека не треба секогаш да се дозволи
(забелешка: оваа тужба), бидејќи што да се прави ако неповиканиот
вршител на туѓи работи ја поправал куката која сопственикот ја напуштил
поради несразмерни трошоци и за која сметал дека не му е потребна?(...)

332. *D. 3,5,5,5 Ulpianus libro decimo ad edictum.*

Ако некој ги вршел моите работи неводејќи сметка за мене,
туку за своја корист, Лабен пишува дека тој тука повеќе врши свои от-
колку мои работи (бидејќи ако некој влезе во работа за да би заработил
тој тоа го презема за своја корист, а не за моја). Но, и покрај тоа и
дотолку повеќе, и тој одговара по *actio negotiorum gestorum*. Тој самиот
може да има право на *actio negotiorum gestorum* против мене само ако
имал некои трошоци околу моите ствари, и тоа не на износот кој тој го
потрошил, бидејќи во нечесна намера ги презел моите работи, туку само
за толку колку јас сум станал побогат.

333. *D. 3,5,10 Pomponius libro vicensimo primo ad Quintum Mucium.*

Ако ги вршел работите на лице кое е отсутно и тоа за нив
не знае, должен си да му одговориш за *culpa* и *dolus*. Мефута, Прокул
смета дека понекогаш се одговара и за случај, на пример кога новата

работа која отсутното лице обично не ја работи почнеш да ја вршиш наместо него, да речеме купуваш млад добиток за продажба или почнуваш некоја трговска работа. Имено, од тоа ако настане некоја штета, ти ќе одговараш за неа, а ако дојде до корист, таа ќе му припадне на отсутниот, ако во нешто настане корист, а во нешто штета, отсутниот треба да дозволи компензација на користа со штетата.

334. D. 3,5,44 Ulpianus libro quarto opinionum.

Тоа што во водење на нечији работи е корисно потрошено, во што се вбројуваат и трошоците чесно сторени поради стекнување на поугледна општествена положба може да се побарува со *actio negotiorum gestorum*.

ав) Правно неосновано збогатување (condictiones sine causa)

335. D. 50,17,206 Pomponius libro nono ex variis lectionibus.

Во согласност со природното право никој не треба да се збогати на штета или неправда на друг.

336. D. 12,7,1,3 Ulpianus libro quadragesimo tertio ad Sabinum.

Сигурно е дека со кондикција може од друг да се побарува само она, што тој го добил без правна основа, или подоцна таа правна основа престанала.

337. D. 12,6,65,9 Paulus libro septimo decimo ad Plautium.

Недолгувано не е само она што воопшто не се должи туку и она што се должи на еден, а бидејсплатено на друг, или ако она што еден го должи, како своја обврска да ја исплати друг.

338. D. 12,6,26,3 Ulpianus libro vicensimo sexto ad edictum.

Се смета како недолгувано исплатено не само она што воопшто не било долгувано, туку и она што заради некој траен приговор не може да се побарува, поради тоа и ова може да се бара да му се врати ако некој, иако знаел дека е заштитен со приговор, сепак исплатил.

339. D. 50,17,53 Paulus libro quadragesimo secundo ad edictum.

Тоа што е дадено во заблуда, може да се побарува назад, тоа што е дадено намерно - тоа е подарок.

340. D. 12,4,10 Iavolenus libro primo ex Plauto.

Ако жената, со желба да даде мираз, со аксептилација го прости паричниот долг на оној за кого требало да се мажи, а до брак не дојде со право ќе се употреби кондикција, бидејќи не е битно дали тој добил пари на тој начин, што му се предадени, или така што му бил простен долгот.

341. D. 12,7,4 Africanus libro octavo questionum.

Не е од значење дали нешто од самиот почеток е дадено без основа, или основата, заради која е дадено, не била исполнета.

342. D. 12,5,3 Paulus libro decimo ad Sabinum.

Ако примачот и давачот постапиле неморално, тогаш велиме дека даденото не може да се побарува назад, на пример, во случај кога на некој му се дадат пари да суди неправилно.

343. D. 12,,5,5 Julianus libro tertio ad Uresium Ferocem.

Ако некој примил пари од мојот роб поради тоа, да не ја пријави кражбата, која ја извршил тој роб, Прокул одговорил дека треба да се бара враќање на тие пари ако ја пријавил кражбата, или ако не ја пријавил кражбата.

344. GAI. 3, 91

И оној кој прими неосновано од некој кој во заблуда му предаде (плати), обврзан е на основа на предавање на стварта. Врз основа на тоа, може да подигне кондикција, која почнува со зборовите „ако се утврди дека треба да даде“, како да примил заем. Оттука, некои сметаат дека штитеник или жена, доколку без овластување на таторот примат нешто што не е должно, а им го исплати некој во заблуда, нема да бидат обврзани врз основа на кондикција, како што не се обврзани ни кај заемот. Сепак, не ни се чини дека овие видови облигации настануваат од контрактите, бидејќи оној кој дава, со намера да ја изврши обврската, повеќе сака да угасне (некое правно дело) отколку да склучи договор.

ar) Случајна заедница (communio incidens)

345. Justiniani, Inst. 3,27,3.

Исто така, ако некоја ствар е заедничка, а не се работи за ортаклак, на пример, онаа која на нив заеднички им е оставена како легат или во подарок, па поради тоа еден на друг му одговараат по *actio communi dividundo*; затоа што на пример, еден од нив сам ги собрал сите плодови на стварта (или друг сторил неопходни трошоци околу стварта) не може да се земе дека тој е должен врз основа на договор, бидејќи тие ништо меѓусебе не договориле, но бидејќи не е обврзан ниту од деликт, се смета за одговорен како од договор (забелешка: оттука е и терминот *quasi contracta*).

346. CJ. 3,37,,5 Impp. Diocletianus et Maximianus AA et CC. Secundo (a.294).

Никој не може против неговата волја да се задржи во заедница или ортаклак; ако му се обратиш, управителот на провинцијата ќе се погрижи да се изврши поделба на имотот за која утврди дека тој ти е заеднички со сестрата.

347. Justiniani, Inst. 4,6,20.

Се смета за некои тужби дека се од мешан карактер, дека се како стварни така и лични. Таква е и *actio familiae erciscundae* на која имаат право сонаследниците поради поделба на наследството, потоа *actio communi dividundo* која им припаѓа на оние кои имаат нешто заедничко (забелешка: заедничка ствар) за да тоа го поделат, како и *actio finium regundorum* со која се води спор меѓу оние кои имаат заеднички меѓи. Кај овие три постапки доволно е судијата стварта да ја досуди на било кој од парничарите (забелешка: значи и на тужениот) по начелото на правичност, па ако утврди дека со тоа една странка повеќе добила, ќе ја осуди другата странка тоа да ѝ го надомести во одреден паричен износ.

6. Quasidelicta

348. D. 50,13,6 Gaius libro tertio rerum cottidianarum sive aureorum.

Ако судијата погрешно пресудил (забелешка: буквално - го сторил спорот свој) не може да се смета дека одговара токму од деликт. Но, како тоа не е ниту облигација од контракт, но сепак се зема дека тој неправилно постапил, па сепак иако е тоа само неразборитост (забелешка: невнимателност), се смета како да одговара од квазиделикт и тоа по тужбата *in factum*; ќе плати казна во износ кој е справедлив според убедувањето на оној кој суди во дадениот случај.

349. D. 44,7,5,6 Gaius libro tertio aureorum.

Исто така се смета дека и бродарот и гостилничарот и сопственикот на шталата одговараат за штета или кражба која ќе се случи на бродот, во гостилницата или во шталата, како да е тоа нивни деликт иако тоа не е деликт кој тој самиот го сторил, туку некој од оние кои работеле на бродот, или во гостилницата или во шталата. Со оглед на тоа што оваа тужба не е востановена против него, ниту врз основа на контракт, а дека е донекаде крив што ја користел работата на лоши луѓе, тој одговара како да сторил деликт (забелешка: од квазиделикт).

350. Inst. 4,5,1 De obligationibus quae quasi ex delicto nascuntur.

Исто така се смета за одговорен како да сторил деликт и оној, од чиј стан било станот да е негова сопственост, било да е закупен или во него да живее бесплатно; нешто е фрлено или истурено така, што на друг би можела да се нанесе штета; и поради тоа не може да се смета дека тој е обврзан навистина од деликт, што најчесто се одговара за туѓа вина (*culpa*) или за робот или за децата. Во слична положба е и оној кој од страната, на која вообичаено постои јавен премин, има нешто поставено или обесено, така што може ако падне, на некого да му нанесе штета: за овој случај востановена е казна од десет златници (...).

в) Други извори на облигациите

351. D. 50,12,7 Paulus libro primo de proconsulis.

Ако некој по повод несреќата која го снашла градот (забелешка: се мисли на елементарна непогода) изјави дека нешто ќе стори, тој иако не го завршил делото во секој случај ќе одговара (забелешка: ќе биде обврзан) како тоа божествениот Север во својот рескрипт на Дион му одговорил.

352. D. 50,12,2,pr-1 Ulpianus libro primo disputationum.

Ако некој им вети на боговите некоја ствар ќе одговара од *votum*. Тоа го обврзува лицето кое дало ветување, а не стварта која била предмет на ветување. Стварта која била ветена на боговите, откако биде предадена го ослободува од обврските од ветување, но, таа самата не станува посветена ствар (*res sacra*). Врз основа на ветување се обврзуваат *patres familias* и полнолетните кои се *sui juris*; наспроти *filius familias* или роб кои не можат со ветување да се обврзат без одобрение на *pater familias* или господарот.

К. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ПОБАРУВАЊАТА

а. Реално обезбедување на доверителите од страна на должникот

аа) Капар

353. *Gai, Inst. 3,139.*

Тоа што се дава на име капар, доказ е дека е склучен договор за купопродажба (забелешка: станува збор за т.н. *arrha confirmatoria*).

354. *CJ. 4,21,17,2 Imp. Iustinianus A. Menae pp (a.528).*

За во иднина исто така додаваме, дека ако се дава капар во врска со купопродажбата на било која ствар, па било да е тоа утврдено писмено или без писма, па и тогаш кога тоа не е посебно додадено - договорот за кој е даден капар не се исполни, треба вака да се постапува: оној кој ја понудил стварта на продажба, па одбие да ја изврши својата обврска должен е да врати двоен износ на капарот, додека оној кој се договорил да ја купи стварта, откажувајќи се од купувачката, го губи капарот кој го дал, а не може да си дозволи тоа да го бара да му се врати.

б. Персонално обезбедување на доверителите од страна на должникот

ба) *Stipulatio poenae*

355. *Paul. D. 44,7,44,5.*

Ако вака ми е ветено: „ако не дадеш земјиште, ветуваш ли дека ќе дадеш сто?“ обврската постои единствено во поглед на стотката, а во исполнувањето (и) земјиштето.

бб) Други начини на персонално обезбедување на доверителите од страна на должникот

356. *Just, Inst. 4,11,2.*

Но во тоа денес поинаку се постапува. Ако имено некој биде тужен со стварна или лична тужба која се однесува непосредно на него, тој не е должен да дава никакво осигурување заради исплата на пресудениот износ, туку, но само за себе лично, ќе вети дека ќе учествува во постапката сè до завршување на парницата или своето ветување ќе го пропрати со полагање заклетва, што се нарекува осигурување со заклетва (*promissioni cum iurejurando*), или ќе биде должен да даде или обично ветување или осигурување, зависно од неговата сталешка припадност.

в. Обезбедување на доверителот од страна на трети лица

ва) Договори за гаранција (adpromissio)

357. D. 46,1,30 Gaius libro quinto ad edictum provinciale.

Секој може да гарантира за друг, дури и кога должникот тоа не го знае.

358. D. 46,1,8,7 Ulpianus libro quadragesimo septimo ad Sabinum.

За сите оние, кои за други се обврзуваат, заедничко е тоа што ако бидат земени да учествуваат, така што нивните обврски да бидат потешки, решено е дека тие тогаш воопшто нема да бидат во обврска. Јасно е дека (гарантите) за поблаги обврски може да прифатат поради што може правовалидно да се прими гарант за помала сума. Исто така, ако должникот се обврзал чисто, гарантот може да прифати со рок или под услов; но, ако должникот се обврзал под услов, а гарантот чисто, гарантот нема да биде во обврска.

359. D. 46,1,16,3 Julianus libro quinquagesimo tertio digestorum.

Гаранцијата може да се здоговори за секоја облигација, цивилна или природна.

360. D. 46,1,9 Pomponius libro vicensimo sexto ad Sabinum.

Гарантите може полноважно да се обврзат и за дел од пари и за дел од ствари.

361. D. 46,1,6 Ulpianus libro quandragensimo septimo ad Sabinum.

Склучив стипулација со должникот и не примив гарант (fideiusor). Подоцна сакам да ми се даде гарант; ако ми биде даден, гарантот ќе биде во обврска. (1) Не е од значење дали гарантот се обврзува чисто или со рок или под услов. (2). Гаранцијата може да се здоговори како за идна обврска, така и за веќе постоечката, под услов идната подложна на тужба или природна облигација навистина и да настане.

362. D. 46,1,65 (Hermogenianus libro sexto iuris epitomarum.

Како што главниот должник се обврзува само тогаш кога ќе вети дека тој нешто сам ќе исполни, така и гарантите се обврзани само тогаш, кога ветиле дека нешто ќе дадат или сторат. Имено залудно ќе ветиш дека главниот должник нешто ќе даде или стори, бидејќи чинењето на другите не може да се вети.

363. Gai, Inst. 3,110-114

Постои можност, кога нешто договораме за себе (забелешка: со стипулација), и друг да го вклучиме, кој исто така за тоа истото се договара, а него обично го нарекуваме адстипулатор. (111). Тој има исто така право на тужба и нему може исто така валидно да му се исплати како и на нас, но тој е должен, сето она што ќе го добие (по тој основ), нам да ни го врати врз основа на мандат.(...).

364. Gai, Inst. 3,115-117.

И за лицата кои се задолжуваат знаат други да се обврзат, од кои едни ги нарекуваме sponsores, другите fideiprmissores, а третите

fideiussores. (116). На спонсорот се поставува вакво прашање „дали ветуваш дека ќе дадеш исто“, на фидеипромисорот вака: „дали истото го ветуваш“, а на фидејусорот „дали истото го прифакаш“. Треба да се види дали со исто име може да се наречат и оние на кои се поставува прашањето „дали тоа истото ќе го дадеш“, „дали истото го ветуваш“, „дали истото ќе го сториш“. (117) Спонсорите, фидеипромисорите и фидејусорите често ги земаме во настојувањето нам да ни биде посигурно (забелешка: побарувањето), а адстипулаторите ги земаме скоро единствено заради тоа за да би се договориле нешто да биде дадено по нашата смрт. Бидејќи ако така би договориле тогаш нешто нам да ни се даде, тоа би бил ништавен договор, затоа се зема адстипулатор, тој, по нашата смрт, да би можел да покрене постапка, а тој, она што ќе успее да го добие во спорот, е должен да го предаде на нашиот наследник врз основа на мандатум.

365. *Gai, Inst. 3,121.*

Исто така и спонсорот и фидеипромисорот врз основа на Lex Furia по две години се ослободуваат од гаранција; било каков да е нивниот број во времето кога може да се бара исплатата, долгот се дели на толку делови и секој одговара само за својот дел. Фидејусорите, пак, се трајно обврзани колку и да е нивниот број, секој поединец одговара за целиот износ. Така доверителот може од кого сака да го бара целиот долг. Меѓутоа, сега, врз основа на писмото на божествениот Адријан, доверителот е должен од секого поединечно да го бара неговиот дел доколку е солвентен. Ова писмо се разликува од Lex Furia, по тоа што, ако некој од спонсорите или фидеипромисарите е инсолвентен, неговиот дел не паѓа на останатите, а кај фидејусорот, ако и еден биде солвентен, на него паѓа товарот од сите други. (...) 122. Друга разлика е во тоа што помеѓу спонсорите и фидеипромисорите Lex Apuleia вовел некој вид на ортаклак. Така оној кој платил над својот дел, за вишокот кој го дал може да ги тужи останатите. Овој закон е изгласан пред Lex Furia, во време кога гарантите биде солидарно одговорни (...) 123. Покрај тоа Lex Ciceria востановува дека гарантот кога ќе ја преземе гаранцијата од спонсорот и фидеипромисорот, мора јавно да им соопшти за колкав долг гарантира и колку веќе има спонсори или фидеипромисори за тој долг; а ако вака не изјавил, дозволено им е на спонсорите и фидеипромисорите во рок од триесет дена да подигнат претходна постапка за да се испита дали постои изјава која законот ја бара; ако пресудата востанови дека ја нема оваа изјава, ослободени се од гаранција. Овој закон не ги споменува фидејусорите, но вообичаено е да се даде оваа изјава и тогаш кога примаме гаранција од фидејусор.

366. *Gai, Inst. 3,124.*

Повластицата од Lex Cornelia заедничка е за сите овие облици на гаранција. Со овој закон забрането е едно лице по повод ист долг во текот на една година да гарантира на ист доверител за повеќе од дваесет илјади сестерции од парите што ѝ ги должи, доколку спонсорот или фидеипромисарот гарантираат за поголем износ, на пример за сто илјади сестерции, сепак ќе бидат обврзани само на дваесет илјади.

вб) Интерцесија на жените

367. D. 16,1,2,1 Ulpianus libro vicensimo nono ad edictum.

Најпрвин во периодот на божествениот Август, а потоа и во периодот на Клаудиј, со нивните едикти било забрането жените да се обврзуваат за своите мажи. Подоцна е донесено мислење на сенатот (забелешка: SC Velleianum) со кое многу повеќе им е помогнато на жените.

368. D. 16,12 Paulus libro sexto brevium.

Сенатското мислење може да се примени дури и тогаш кога доверителот знае дека таа (жената) се обврзала со интерцесија.

369. D. 16,1,11 Paulus libro trigensimo ad edictum.

Ако жената, обврзувајќи се за друг, прими пари исклучиво за себе, тогаш нема место за примена на сенатското мислење, во спротивно никој не би смеел да склучува договори со жените, бидејќи не би знаел што всушност се склучува.

370. CJ. 4,29,23,2-3 Imp. Iustinianus A. Iuliano pp. (a.530).

Жените за да не би се обврзувале неправилно за други, одредуваме, тие во договорите да не може за други да се обврзуваат, освен врз основа на писмен документ, јавно составен и потпишан од тројца сведоци, бидејќи тогаш може да се земе дека жените за друг се обврзале, само тогаш, впрочем, може да се смета дека тие се обврзани и тогаш може да се земе предвид сè она што за интерцесијата на жените пропишале старите закони или тоа било воведено со авторитетот на царевите. Ако жените со интерцесија се обврзат, не придржувајќи се до оваа наредба, таквата обврска се смета за ништовна, па било да е таа направена писмено или без писма, бидејќи се зема како да не била ни составена ни напишана, ниту тука некој може да се повика на мислењето на сенатот, туку нека жената биде слободна и необврзана, како тука ништо да не се случило.

Л. ГАСЕЊЕ НА ОБЛИГАЦИИТЕ

371. D. 50,17,112 Paulus libro octavo ad edictum.

Не е од значење дали некој нема право на тужба *ipso iure*, или таа тужба му е ставена вон сила со приговор (*opre exceptione*is).

а. Начини на гасење на обврските со дејство *ipso iure*

аа). Свечени начини на гасење на обврските

372. D. 50,17,35 Ulpianus libro quadragensimo octavo ad Sabinum.

Ништо не е така природно како она што на еден начин настанало на истиот тој начин и да престане: затоа вербалната обврска вербално и се укинува, а обврската настаната со обична согласност на волјите, со таква, но во спротивна смисла, согласност и се укинува.

373. Gai. Inst. 3,173-174.

Постои и друг вид на привидно исполнување *per aes libram*, кој се употребува во одредени ситуации, на пример кога постои

обврската која е склучена per aes et libram или ако постои обврска ex causa iudicati (забелешка: врз основа на пресуда). Тоа се врши на овој начин: (174) Во присуство на не помалку од пет сведоци и мерач (либрипенс), оној кој ја исполнува обврската треба да ги изговори овие зборови: „Бидејќи сум осуден да ти платам толку илјади сестерции, јас на таа основа те исплатувам и се ослободувам со овој бакар и со оваа бакарна (месингана) терезија. Затоа ти ја исплатувам оваа прва и последна либра во согласност со јавниот закон.“ Потоа со паричката (асот) би удрил по терезијата и би ја предал на оној кому се исполнува обврската, како со тоа да се врши исполнувањето.

374. Gai, Inst, 3,169.

Обврската може да се укине и со акцептилација, бидејќи акцептилацијата е некој вид привидно исполнување. Ако, имено, јас тебе нешто ти должам врз основа на облигација која настанала вербално, па ако ти сакаш тоа да ми го отпишеш, тоа може да се стори на тој начин што ќе ми дозволиш да ги изговорам овие зборови: „дали си го примил она што јас ти должев?“, па ти одговориш: „го примив“.

375. D. 46,4,19,1 Ulpianus libro secundo regularum.

Помеѓу акцептилацијата и апохата (забелешка: признаница за извршената исплата) постои разлика во тоа што акцептилацијата секогаш доведува до престанок на обврската, иако парите не биле исплатени, додека апохата тоа го чини само тогаш кога парите се исплатени.

аб) Исплатување на обврската

376. D. 50.16,176 Ulpianus libro quadragesimo quinto ad Sabinum.

Се смета дека под изразот solutio треба да се поразбере секој облик на исполнување, бидејќи исполнува оној кој сторил она на што се обврзал дека ќе стори.

377. Gai, Inst. 3,16.

Обврската престанува посебно со исплата на она што се должи. Во врска со тоа се поставува прашањето дали во случај кога со согласност на доверителот се плати едно наместо другото, обврската веднаш престанува ipso iure, како што сметале нашите учители (забелешка: Сабинијанците), или тој и натаму останува обврзан ipso iure, но против тужителот може да се брани со приговор doli mali, како што мислеле учителите од другата школа (забелешка: Прокулејанците).

378. D. 3,5,38 Gaius libro tertio de verborum obligationibus.

Со исплата на обврската наместо друг, дури и кога тој не сака или не знае, го ослободуваме од обврската.

379. D. 46,3,12,pr Ulpianus libro trigensimo ad Sabinum.

На вистинскиот полномошник може правовалидно да му се исполни обврската. За вистински се смета оној на кого му е даден посебен (специјален) мандатум или кому е доверено управување со сите работи.

380. D. 46,3,12,4 Ulpianus libro trigensimo ad Sabinum.

Но, ако ја исполнам обврската на лице кое не е вистински полномошник, ослободувањето (забелешка: од обврската) настапува

дури тогаш кога властодавецот ќе го одобри она што е исплатено, бидејќи одобрувањето се изедначува со мандатумот.

381. CJ. 8,42,1 Imp. Antoninus A. Aristaenetae (a.212).

Должникот кој има обврски од повеќе договори овластен е во моментот на исполнување на обврската да каже на име на кој долг исплатува. Ако должникот тоа не го стори, правото на избор му припаѓа на доверителот. Ако ниеден од нив не ја изрази својата волја, тогаш тоа што е исплатено најпрвин треба да се пресмета во каматите, а потоа во главницата.

ав) Datio in solutum

382. Justiniani, Inst. 3,29,pr.

Секоја обврска престанува со исполнување на она што се должи, како и тогаш кога некој, со согласност на доверителот, ќе ја исполни обврската со давање на едно наместо другото (datio in solutum). Не е битно кој ќе ја исполни обврската, дали самиот должник или некој наместо него, бидејќи до престанок на обврската доаѓа и тогаш кога друг ќе ја исполни, било за тоа должникот да знаел или не знаел, па и тогаш кога на тоа се противи. Затоа во случај кога должникот ја исполни обврската, ги ослободува и оние кои му биле гаранти, и спротивно на тоа - ако гарантот ја исполни обврската, не се ослободува од обврската само себе си туку и должникот.

383. Nov. 4,c.3.

За да се помогне и во останатото на човековите неволји, ние, иако тоа и не им е мило на сите доверители, заради нашата милост, сепак ова ќе го пропишеме. Ако имено, некој склучи договор за заем и добие од доверителот златници па нема можност златниците да ги врати, но има недвижен имот, додека доверителот бара секако да му се вратат златниците, а должникот нема можност тоа да го стори, ниту има подвижни ствари (дозволуваме, всушност, доверителот ако сака, да ја земе недвижната ствар наместо пари), а не може да се најде купувач за неговата недвижност, бидејќи доверителот честопати разгласува дека должниковиот имот е заложен, па на тој начин, ги одвратува купувачите кои би сакале да го купат: одредуваме дека во овој наш многу среќен град преславните судии на нашата држава, според овласувањата кои им ги дал законот и кои ние сме им ги доделиле, а во провинциите управниците на провинциите, откако внимателно ја испитаат и проценат вредноста на должниковиот имот, им доделат на доверителите наместо соодветниот износ на златници (пари) соодветен дел на недвижност (забелешка: овде станува збор за datio in solutum necessaria), со сите осигурувања кои должникот може да ги даде ...

ар) Новација

384. D. 46,2,1,pr-1 Ulpianus libro quadragensimo sexto ad Sabinum.

Новацијата е претворања и пренесување на поранешниот долг во нова обврска, било цивилна, било природна, на тој начин што во претходно настанатиот однос се внесе нешто така ново, да тој престане.

Изразот *novatio* потекнува од зборот *novus* и од новата обврска. Инаку не е битно каква е поранешната обврска, т.е. дали е природна или цивилна, или преторска, и дали настанала вербално, реално или консензуално. Каква и да е, значи, поранешната обврска, вербално може да се изврши новација, ако новата обврска важи било цивилноправно, било како природна обврска: на пример, во случај кога обврската ќе ја преземе малолетник без одобрение на таторот.

385. D. 46,2,2 Ulpianus libro quadragesimo octavo ad Sabinum.

Сите ствари може да се променат со новација: бидејќи на сите обврски кои се склучуваат вербално или невербално може да се изврши новација па од било која друга обврска да се претворат во вербална обврска. Сепак новацијата може да се спроведе само ако знаеме дека тоа го преземаме со цел да се изврши новација на обврската (забелешка: се бара *animus novandi*), ако така не се постапи ќе настанат две обврски.

ад) Компензација

386. D. 16,2,1 Modestinus libro sexto pandectarum.

Компензацијата е меѓусебно пребивање на долгот и побарувањето.

387. D. 16,2,18,1 Papinianus libro tertio responsorum.

Доверителот не се присилува на компензација на она што го должи на некој трет, а не на својот должник, дури ни тогаш кога неговиот доверител сака да изврши компензација наместо оној кој е тужен заради свој долг.

388. D. 16,2,14 Iavolenus libro quinto decimo ex Cassio.

Она што може да се одбие (укине) со приговор не може да биде предмет на компензација.

389. D. 16,2,6 Ulpianus libro trigensimo ad Sabinum.

И природната обврска може да биде предмет на компензација.

390. C.J. 4,31,9 Imp. Gordianus A. Licinae Euctemonidi.

Не е можно да се изврши компензација кога се должи на некој трет, а не на тужителот.

391. D. 50,16,76 Paulus libro quinquagesimo primo ad edictum.

Се смета дека дал (исполнил) оној кој трампил или извршил компензација.

392. C. 4,31,14,1 Imp. iustinianus A. Iohanni pp.

Наредуваме дека компензацијата се истакнува само тогаш, кога правниот основ од кој се врши пребивањето е ликвиден и не е заплеткан со многу нејаснотии, туку на судијата може да се понуди лесен исход. Бидејќи доволно е бедно дури по многу и различни расправи пред судот, кога работата ќе биде скоро докажана, другата страна, која скоро веќе е победена, истакне кон сега веќе сигурниот и несомнен долг барање за компензација, па со разни одолжувања да се исклучи надежта за пресуда. Затоа судиите нека се придржуваат до ова и нека не бидат премногу склони кон одобрување на компензацијата, ниту да ја прифаќаат со меко срце, туку стриктно придржувајќи се до правото, ако

најдат дека тие бараат поголемо и широко истражување, нека ги задржат за друго судење, а претходната парница веќе скоро готова нека ја приведат кон крај со завршна пресуда. (година 531).

393. D. 16,2,3 Pomponius libro vicensimo quinto ad Sabinum.

Компензацијата е корисна заради тоа што за нас е поповолно да не се плати, отколку исплатеното да се побарува да се врати.

394. D. 16,2,2 Iulianus libro nonagensimo digestorum.

Секој може барањето на својот доверител, кој нему воедно му е и должник, да го оневозможи ако е подготвен да изврши компензација.

af) Други начини на гасење на облигациите

395. D. 46,3,75 Modestinus libro octavo regularum.

Исто онака како што акцептилацијата ги поништува тужбите кои до тој ден припаѓале, тоа го чини и конфузијата, бидејќи ако должникот го наследи доверителот, конфузијата настаната со наследувањето го укинува правото на побарување.

396. D. 34,3,21,1 Terentius Clemens libro duodecimo ad legem Iuliam et Papiam.

Затоа и Јулијан сметал, дека во случај кога наследникот на должникот стане доверител, па макар што потоа тој доверител и умре, легатот се гаси. Мислам дека тоа е точно бидејќи поради конфузија обврската се гаси исто онака како и со исполнување.

397. D. 44,7,17 Iulianus libro trigensimo tertio digestorum.

Сите должници, кои индивидуално одредената ствар по лукративна правна работа ја должат, се ослободуваат од обврската ако таа ствар на лукративен начин им припадне на доверителите (забелешка: станува збор за concursus causarum).

398. D. 50,17,185 Celsus libro octavo digestorum.

Ништовна е обврската на неможно.

399. D. 45,1,33 Pomponius libro vicensimo quinto ad Sabinum.

Ако робот Стих требало да се предаде во одреден рок, па тој пред истекот на тој рок умре, должникот не одговара.

400. Gai. Inst. 3,101.

Се она што го рековме за смртта може да се смета за речено и за capitis deminutio.

401. D. 4,5,2,3 Ulpianus libro duodecimo ad edictum.

Никој не се ослободува од одговорноста за деликти па макар претрпел capitis deminutio.

402. D. 4,5,2,2 Ulpianus libro duodecimo ad edictum.

Лицата кои претрпат capitis deminutio остануваат природно обврзани во поглед на обврските кои настанале пред capitis deminutio.

403. D. 4,5,8 Gaius libro quarto ad edictum provinciale.

Обврските за кои се смета дека во себе содржат карактер на природни обврски очевидно е дека не престануваат со capitis deminutio, бидејќи правилото на цивилното право не може да го укине природното право. Затоа, тужбата по основ на мираз, која се заснова на начелото на правичност, трае и по capitis deminutio.

6. Гасење на обврските оре exceptiones

6a) Pactum de non petendo

404. *Just, Inst. 4,13,3.*

Освен тоа, ако должникот се спогоди со доверителот дека нема да бара од него (забелешка: она што се должи) тој сепак и понатаму останува обврзан, бидејќи спогодбата која е склучена не доведува во секој случај до престанок на обврската; затоа против должникот може успешно да се употреби тужба која ја подигнува доверителот, кога тој води спор докажувајќи дека нешто треба да му се признае, ако се утврди дека тој му должи. Меѓутоа, бидејќи би било неправично тој, покрај склучената спогодба, да биде осуден, тужениот може да се брани со приговорот *pacti conventi*.

405. *C.J. 4,10,5 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Camerino et Marciano (a.293).*

Исто онака како што секој на почетокот има слобода да склучи или не склучи договор, така тој нема воопшто можност да се откаже од еднаш веќе склучениот договор, ако со тоа не се сложи другата страна. Затоа треба да знаете дека од договорот кој со ваша волја еднаш ве обврзал, без согласност на другата страна која сте ја споменале во вашата молба, не можете воопшто да се откажете (*истапите*).

66) *Litis contestatio* и пресуда во *judicia imperio continentia*

406. *Gai, Inst. 3,180.*

Се гаси облигацијата и по пат на *litis contestatio*, под услов да е воведена според законот предвидена постапка (*judicium legitimum*). Тогаш првобитната облигација престанува да важи и тужениот станува обврзан врз основа на *litis contestatio*; а ако биде осуден, тогаш не важи *litis contestatio*, туку тужениот е обврзан врз основа на пресудата (*ex causa judicati*). Затоа старите учени правници пишувале: пред *litis contestatio* должникот е обврзан да го плати долгот, по *litis contestatio* треба да се донесе пресуда, а по пресудувањето треба да се изврши пресудата. 181. Оттаму, во случај да сум водел спор, по пат на *judicium legitimum*, не можам по повод истото барање да подигнам нов спор, бидејќи не би имал право да ги употребувам зборовите обврзан е нешто да ми даде, бидејќи *litis contestatio* ја изгасил таквата обврска. Поинаку е ако е подигната постапка во облик на *judicia imperio continentia* (забелешка: постапка по тужби која ја создал магистратот, во прв ред преторот), бидејќи во тој случај првобитната обврска и натаму постои и би можел да подигнам нов спор врз основа на законот, но ќе бидам одбиен по пат на *exceptio rei judicatae* или *exceptio rei in judicium deductae* (...).

Љ. ПОСЛЕДИЦИ ОД НЕИЗВРШУВАЊЕ НА ОБВРСКИТЕ

а) Задоцнување на должникот или доверителот

407. D. 22,1,24,pr Paulus libro trigesimo septimo ad edictum.

Ако некој задоцни во исполнување на обврската, а бил подготвен да се впушти во постапка пред судот, не може да се земе дека паднал во задоцнување, се рабира, ако основано започнал постапка пред судот.

408. D. 22,1,32,pr Marcianus libro quarto regularum.

Се смета дека задоцнувањето не настанува поради стварите, туку поради лицата, т.е. кога опоменатиот (забелешка: должник) не ја исполни обврската на здоговореното место, тоа инаку треба да го утврди судијата, бидејќи како што пишува Помпоније во дваесеттата книга „Писма“, ова прашање тешко (однапред) се дефинира, Божествениот Пијо во својот рескрипт на Тулије Балбо одговорил дека прашањето дали дошло до задоцнување не може да се утврди ниту со конституција, ниту со мислење на правниците, бидејќи тоа е повеќе фактичко отколку правно прашање.

409. D. 22,1,24,2 Paulus libro trigesimo septimo ad edictum.

Се смета дека дошло до задоцнување на доверителот, било тој самиот да падне во задоцнување, било тоа да се случи на лице на кое тој наложил да (за него) врши работи, било на negotiorum gestor, бидејќи во тие случаи не се зема дека слободното лице сакало нешто за себе да стекне, туку само на друг да стори услуга, затоа ако некој фати лице кое за мене врши некои работи, за мене и да краде, очевидно е дека тоа дало повод против мене да се подигне actio furti manifesti, исто така, ако (мојот) прокураторот го опомене должникот кој треба да ми предаде роб, тој обврската ја чини трајна (забелешка: доаѓа до задоцнување).

410. D. 50,17,88 Scaevola libro quinto quaestionum.

Се смета дека не може да дојде до задоцнување, таму каде што не постои право на тужба.

411. D. 18,6,18,(17) Pomponius libro trigensimo primo ad Quintum Mucium.

Треба да се знае дека кога купувачот западне во задоцнување, продавачот нема веќе да одговара за culpa, туку само за dolus (...).

ТРЕТА ГЛАВА

III. НАСЛЕДНО ПРАВО

A. ПОИМ НА НАСЛЕДНОТО ПРАВО И НАСЛЕДНО-ПРАВНИОТ ОДНОС

1. *D. 50,17,62 Iulianus libro sexto digestorum.*

Наследството не е ништо друго туку стекнување на сите права кои ги имал умрениот.

2. *D. 50,17,59 Ulpianus libro tertio disputationum.*

Неспорно е дека наследникот има исто овластување и право кое го имал и умрениот.

3. *D. 29, 2, 37 Pomponius libro quinto ad Sabinum.*

Наследникот ги презема сите права на умрениот, а не само сопственоста на одделни ствари, затоа и она што се состои од обврски преоѓа на наследникот.

4. *Gai. 2, 97.*

Да видиме на кој начин ги стекнуваме стварите по пат на универзална сукцесија. Ако сме станале нечии наследници...неговите ствари преоѓаат на нас.

5. *Gai, Inst. 2,99.*

Најпрвин да го разгледаме наследството, кое може да биде на две основи, затоа што тоа може да припадне или по тестамент или интестатски (законски).

5. *D. 29,2,39 Ulpianus libro quadragesimo sexto ad edictum.*

Сè дотогаш додека наследството може да биде прифатено врз основа на тестамент не доаѓа до законско наследување (забелешка: тестаментарното наследување има приоритет пред законското).

6. *C. 6, 30, 19, 1.*

“...ако некој повикан со тестамент или без тестамент сака да размисли или не го стори тоа, или сепак не се одрекне од наследството, овалстувањето преминува во негово наследство, но тој пренос да биде довршен во рок од една година..”

7. *D. 10,17,7 Pomponius libro tertio ad Sabinum.*

Нашето право не дозволува никој од селаните (забелешка: граѓаните) да го остава својот имот делумно на тестаментарните, а делумно да го препушта на законските наследници, затоа што по суштината на стварите поимите тестаментарно и интестатско меѓусебно се спротивставени.

8. I.2, 14, 5.

Иста личност не може да умре делумно со тестамент, а делумно без тестамент, освен војниците.

9. D. 29,1,6 Ulpianus libro quinto ad Sabinum.

Ако војник едно свое земјиште го остави со тестамент на наследникот, се зема дека преостанатиот дел од неговиот имот го дели по законскиот ред на наследување, бидејќи војникот може дел од својот имот да го остави на тестаментарните наследници, а дел да препушти на законските наследници.

10. Gai, Instit. 2,150.

Според овој закон (забелешка: Lex Iulia caducaria) оставнината само во тој случај останува без наследник, па се одредува дека ѝ припаѓа на државата, ако по смртта на оставителот никој не станал наследник или bonorum possessor.

11. D. 28,2,11 Paulus libro secundo ad Sabinum.

Кога се работи за sui heredes тогаш јасно се гледа дека тука, всушност, се работи за продолжување на сопственоста, а не толку за наследството, бидејќи и тие некогаш биле како некој вид на сопственици, затоа што уште за време на животот на таткото во некоја рака се сметале за некој вид сопственици. Затоа, синот се именувал исто како и таткото, бидејќи овој збор бил додаден само за да се разликувал родителот од родениот (filius familiae). Затоа и се смета дека тие по смртта на таткото всушност и не стекнуваат наследство туку само доаѓаат во прилика да го достигнат правото на слободно управување со имотот. Токму поради тоа тие се сопственици, дури и да не бидат поставени за наследници, на тоа не се спротивставува околноста што тој можел да ги лиши од наследство, па дури и да ги убие.

12. D. 5,3,1 Gaius libro sexto ad edictum provinciale.

Наследството го стекнуваме или врз основа на старото или новото (забелешка: преторското) право. Врз основа на старото право - според прописите на Законот на XII таблици или според тестаментот составен во согласност со правото.

13. Just, Inst. 3,9,2.

Оние лица кои преторот ги повикал на наследување не стануваат наследници ipso iure (бидејќи преторот не може некогаш да направи наследник, бидејќи наследник се станува само врз основа на закон или некоја слична правна норма, на пример мислење на сенатот или царска конституција) туку преторот им дава само bonorum possessio, па тие доаѓаат во положба слична на наследникот, а се нарекуваат bonorum possessores. Дозволувајќи bonorum possessio преторот, покрај тоа, вовел и повеќе наследни редови водејќи грижа некој да не умре без наследник, бидејќи многу тесно поставеното право на наследување според Законот за XII таблици, преторот, според начелото на правичност го проширил.

14. D. 37,1,3,2-3 Ulpianus libro trigesimo nono ad edictum.

Bonorum possessio правно вака го дефинираме; тоа е право на побарување и придржување на имотот или стварите кои некому

припаѓале во моментот на смртта. Никому не може да се додели bonorum possessio против неговата волја.

15. *Ulpiani, Reg. 28,13.*

Bonorum possessio се дозволува cum re и sine re. До bonorum possessio cum re доаѓа во случај кога оној кој примил стварно го задржува имотот за себе, а sine re тогаш кога некој друг може врз основа на цивилното право да бара наследство за себе, како што е на пример случајот кога suus heres не бара bonorum possessio sine re, бидејќи suus heres, може врз основа на закон да бара наследство за себе.

16. *D. 37,2,1 Paulus libro tertio ad Sabinum.*

Ако плочките од тестаментот постоеле во моментот на смртта (забелешка: на оставителот) иако подоцна исчезнале, се дозволува bonorum possessio бидејќи е несомнено дека тие постоеле.

Б. ИНТЕСТАТСКО (ЗАКОНСКО) НАСЛЕДУВАЊЕ

17. *Justiniani, Inst. 3,1pr.*

Се смета дека умрел без тестамент или оној кој воопшто не сочинил тестамент или не го сочинил во согласност со правото, или тестаментот кој го сочинил постанал ништовен (забелешка: заради раѓање на посмртче) или врз основа на тој тестамент никој не го прифатил наследството.

18. *Justiniani, Inst. 3,1,7.*

Кога се поставува прашањето дали некој може да стане законски наследник (suus heres), тоа може да се расправа дури откако сигурно се утврди дека умрел без тестамент (забелешка: оставителот): иста е стварта и кога тестаментот станал ништовен. Поради таа причина, ако синот биде лишен од наследство, па за наследник е поставено трето лице, па по смртта на тој син со сигурност се востанови дека поставениот наследник не станал наследник врз основа на тестамент, било затоа што не сакал да го прифати наследството, било затоа што тоа не го можел - внукот ќе стане наследник на својот дедо, бидејќи тој бил единствен внук во моментот кога е со сигурност утврдено дека pater familias умрел без тестамент. Ова (забелешка: правило) е сигурно.

19. *Justiniani, Inst. 3,2,6.*

Ако оставителот умрел, а не сочинил тестамент, прашањето кој му е најблизок се утврдува според состојбата во моментот на смртта на оставителот. Ако оставителот умрел и оставил тестамент, тогаш се утврдува според состојбата во моментот кога е сигурно дека никој не станал наследник врз основа на тестамент; бидејќи од тогаш се зема дека некој умрел без тестамент. Бидејќи ова во некои случаи може да се утврди дури по подолго време, се случува некој во тој временски интервал, поради смртта на близок, стане најблизок сродник и покрај тоа што во моментот на смртта на оставителот тој нему не му бил најблизок (сродник).

20. *Ulpiani, Reg. 26,1.*

Оставнината на лицата родени на слобода кои ќе умрат без тестамент им припаѓала во прв ред на „suis heredibus“, т.е. на децата кои биле под власта (забелешка: на оставителот), и на другите кои биле во иста положба како и децата. Ако немало никого од sui heredes, оставината им

припаѓала на сродниците по татко. т.е. на браќата и сестрите кои потекнуваат од истиот татко; ако нив ги нема, оставината им припаѓа на останатите најблиски агнати, т.е. сродниците по машка линија кои преку машката страна потекнуваат од исто семејство, така впрочем било пропишано со Законот на XII таблици, со овие зборови: „Ако некој умре без тестамент, кој нема sui heredes, нека оставината му припадне на најблискиот агнат”.

21. *Ulpiani, Reg. 26,5.*

Ако постојат повеќе агнати од ист степен на сродство па некој од нив не сака да го прифати наследството што му припаѓа или умрат пред да го прифатат наследството, нивниот дел прираснува: (акресценцира) на оние кои го прифатиле наследството, а ако никој од нив не го прифати, законското наследство не се пренесува на следниот степен, бидејќи кај законското наследување нема сукцесија на следните степени.

22. *Gai, Inst. 3,17.*

Ако немало никого од агнатите, Законот на XII таблици ги повикувал гентилите на наследство (...).

23. *Gai, Inst. 3,25-31.*

Сите тие неправилности во правото исправени се со преторскиот едикт. (26) Тој, поточно, ги повикува на наследство сите потомци кое тоа право не го имале по законите исто онака како да во моментот на татковата смрт биле под негова власт, па било да се сами, (забелешка: еманципирани синови) било да се sui heredes, т.е. оние кои биле под власта - сите тие заедно конкурираат на наследство. (27). Агнатите кои доживеале capitis deminutio не ги повикува на наследство во вториот наследен ред, т.е. не во оној ред во кој би влегувале по законит ред на наследување, ако не би доживеале capitis deminutio, туку во третиот ред на сродство бидејќи иако тие со capitis deminutio изгубиле права по законско наследување, тие сепак задржале права врз основа на крвно сродство (...) (28). Истото правило вреди, како што некои мислат, и за оној агнат на кого, ако најблискиот агнат не го прифати наследството, тоа наследство сепак според законот му е дозволено. Но, има и мислења дека преторот може да ги повикува на наследство само оние агнати на кои тоа право им се дозволува и со закон. (29). Жените во агнатско сродство кои излегуваат од кругот на најблиските крвни сродници по татковата линија се повикуваат на наследство од трет степен, т.е. во случај кога не постои ни suus heres, ни некој агнат. (30). Во ист степен се повикуваат на наследство и оние лица кои се во крвно сродство (забелешка: со оставителот) по женска линија. (31). Исто така и деца кои се адаптирани се повикуваат во ист степен на наследство на своите природни родители.

24. *PS. 4, 8,20.*

Жените не се повикуваат на наследство ако се подалечни од сестри по таткова лоза; се чини дека тоа е прифатено во цивилното право по Lex Voconia; иако Законот на XII таблици дозволува наследување на агнатите без оглед на полот.

25. *D. 38,6,1,pr-1 Ulpianus libro quadragensimo quarto ad edictum.*

Откако преторот говорел за bonorum possessio на лицето кое оставило тестамент, преминал на оние кои умреле без тестамент држејќи се до редот до кој се држел и Законот на XII таблици, бидејќи

било ред најпрвин да се говори за одлучување кај случаите кога тестаментот постои, за да потоа би се говорело за законско наследување. Сепак, тој наследувањето *ab intestato* го поделил на повеќе делови, вовел, поточно различни редови, и тоа како први - потомците, втори - законските наследници, трети - крвните сродници (забелешка: преостанатите крвни сродници) и четврти - мажот и жената.

26. *Ulpiani, Reg. 28,7.*

bonorum possessio по законскиот ред на наследување се дозволува во седум редови, и тоа; во прв ред - на потомците, во вториот - на оние кои тоа би им припаднало по законскиот ред на наследување, во третиот - на најблиските крвни сродници, во четвртиот - на семејството на патронот во петтиот - на патронот или патронката или на децата или родителите на патронот или патронката; во шестиот - на мажот и жената, а во седмиот на крвните сродници на манумисорот, (забелешка: на оној кој извршил манумисија) кој според : *Lex Furia* имаат право да добијат повеќе од илјада аса. Ако нема никој кој би имал право на *bonorum possessio* или некој постои, но тоа право не го барал, тогаш оставнината ќе припадне на државата според Јулијевиот закон за кадукарна оставина.

27. *D. 38,8,1,pr Ulpianus libro quadragensimo sexto ad edictum.*

Bonorum possessio се засновува единствено врз основа на дозвола на преторот; тоа нема основа во цивилното право, бидејќи на *bonorum possessio* се повикани оние лица кои не можат по цивилното право да стекнат наследство, т.е. крвните сродници.

28. *CJ. 6,18,1 Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp. (a428).*

Според старото право, помеѓу мажот и жената постои взаемно право на законско наследување на целиот имот, ако нема родители, деца или други сродници, брачни или вонбрачни, со исклучок на државата (забелешка: како фискус).

29. *UE. 22, 5.*

Ни градските општини ни општинарите не можат да бидат именувани за наследници, бидејќи се работи за неодреден субјект, а сите не можат нити свечено да го прифатат наследството, нити да ја вршат улогата на наследник со што би станале наследници. Сепак, со сенатско мислење е утврдено дека можат да ги имануваат за наследници нивните ослободеници.

В. НАСЛЕДУВАЊЕ ВРЗ ОСНОВА НА ТЕСТАМЕНТ

30. *D. 28,1,1 Modestinus libro secundo pandectarum.*

Тестамент е валидна изјава на нашата волја за она што некој би сакал да се стори по неговата смрт.

31. *Ulpiani, Reg. 20,1.*

Тестаментот е валидна изјава на нашата волја, направена на прописан начин, за да имал дејство после нашата смрт.

32. *Gai. 2, 229.*

Глава и основа на тестаментот е именувањето на наследник.

33. D. 28,1,3 Papinianus libro quarto decimo quaestionum.

Способност да се направи тестамент се цени според прописите на јавното, а не на приватното право.

34. Gai, Inst. 2,101.

Во почетокот постоеле два облика на тестамент, бидејќи тестаментот го правеле или во *comitia calata*, а тие комиции се состанувале два пати годишно поради правење тестамент, или *in procinctu*, т.е. кога заради стапување во борба земале оружје. Зборот *procinctus*, имено, значи спремна и вооружена војска. Еден, тестамент значи правеле во мир и спокојство, а друг во очи влегувањето во битка.

35. Gai, Inst. 2,102-104.

Потоа дошол и третиот облик на тестамент кој се составувал *per aes et libram*. Лицето кое не направило тестамент ни во *comitia calata*, ни во *procinctu*, ако се нашло во смртна опасност, тоа на пријателот на своето семејство, т.е. својот имот, би го пренеле во облик на манципација и би го замолило некому да го предаде по неговата смрт. Тој тестамент се нарекува *per aes et libram* бидејќи, бил правен во облик на манципација (...).

36. Testamentum Antonii Silvani equitis (FIRA III, 129-132):

Antonius Silvanus eques alae I Tracium Mauretanae, stator praefecti, turma Valeri, testamentum fecit. Omnium bonorum meorum castrensium et domestucum M Antonius Satrianus filius meus ex asse mihi heres esto: ceteri alii omnes exheredes sunt: cernitoque hereditatem meam in diebus C proximis: in ita creverit exheres esto. Tunc secundo gradu ... Antonius R...lis frater meus mihi heres esto, cernitoque hereditatem meam in diebus LX proximis...

Familiam pecuniaque t(estamenti) f(aciendi) c(ausa) e(mit)
Nemonius duplicarius turmae Mari, libripende M Iulio Tiberino sesquiduplicario turmae Valeri..

Антоније Силван, коњаник на првото крило на *Tracium Mauretanae*, префектов гардист, припадник на Валериевата чета, прави тестамент. Нека мојот син, *M Antonius Satrianus* биде мој наследник во целост и тоа над сите мои војнички и невојнички добра. Сите останати нека бидат изнаследени. треба свечено да го прифати моето наследство во рок од сто дена; ако него прифати, нека биде изнаследен. Тогаш во втор ред.. *Antonius R...* мојот брат, нека биде мој наследник и треба свечено да го прифати моето наследство во првите 60 дена.

37. Ulpiani, Reg. 28,6.

Иако по цивилното право тестаментот не е правовалиден, на пример ако не е извршена *mancipatio familiae* или *nuncupatio*, доколку тестаментот го потпишале не помалку од седум сведоци, римски граѓани, се дозволува *bonorum possessio*.

38. Ulpiani, Reg. 23,10.

Тестаментите на војниците, направени на било кој начин се правовалидни, т.е. и тогаш кога не се почитувани законските формалности (...).

39. Gai, Inst. 2,114.

Кога се поставува прашањето дали тестаментот е правовалиден, значи треба најпрвин да се утврди дали оној кој го направил има tes-

tamenti factio (забелешка: activa) потоа, ако тоа му се признае, испитуваме дали тестаментот е направен според прописите на цивилното право, изземајќи ги војниците на кои им е допуштено, заради потполното непознавање (на правото), како што веќе рековме, да направат тестамент како што сакаат и како што можат.

40. Ulpiani, Reg. 17,1.

Она што некому е оставено со тестамент, така што тој би можел да го наследи според цивилното право, па ако поради некоја причина тоа сепак не го наследи се нарекува *caduca*, бидејќи како таа да отишла - отпаднала од него. До тоа доаѓа од следниве причини: ако, на пример, некоја ствар како легат биде оставена на неомженето лице или на Латин Јуниан, па во рок од сто дена неомженетиот не постапи според законот или Латинот не стекне Квиритско својство, (забелешка: *jus quiritum consecutus*) или лицето кое е именувано за наследник на делот од оставината или за легатор, умре или стане peregrin, пред отварањето на тестаментот.

41. Gai, Inst. 2,248.

Пред сè треба да се утврди дали некој во согласност со важечкото право е именуван за наследник и дали нему на доверба му е оставено тоа наследство некому да го отстапи, инаку ништовен е тестаментот во кој никој не е именуван за наследник во согласност со важечкото право.

42. Gai, Inst. 2,117.

Свечениот облик на именување наследник е овој: „Нека Тиције биде наследник“, но се зема дека вреди и вака: „наредувам Тиције да биде наследник“. Меѓутоа, се смета дека ваквото не е валидно: „Сакам Тиције да биде наследник“, а и овој начин многумина го отфрлаат: „Го именувам Тиције за наследник“, како и „го правам наследник“.

43. Gai. 2, 104

Eaque res ita agitur: qui facit testamentum, adhibititis...V testibus...et libripende..mancipat alicui dicis gratia familiam suam, in qua re his verbis familiae emptor utitur: "familam pecuniamque tuam endo mnadatela tua custodelaque mea quo ti iure testamentum facere possis secundum legem publicam hoc aere" et ut quidam adiciunt aeneaque libra, esto mihi empti" deinde aere prcutit libram, idque aes dat testatori velut pretii loco; deinde testator, tabulas testamenti tenens, ita dicit: "haec ita ut in his tabulis ceriscque scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque vos Quirites testimonium mihi perhibetote" et hoc dicitur nuncupatio: nuncupare est enim palam naominare

Таа работа има вакава постапка: оној кој составува тестамент зема пет сведоци... и либрипенс.. па привидно ја продава некому својата *familiae* притоа *familiae emptor* изјавува „ твојата *familia* и имот во согласност со твојот налог и под моја заштита- за да можеш ти да составиш тестамент на јавен начин со овој бакар“ и како што некои додаваат „и на вага нека ми се предаде“, па потоа удира со бакарот на вагата и тој бакар го дава на тестаторот на име цена; после тоа тестаторот држејќи ги во рацете плочките на тестаментот вели: „ Како што е напишано на восокот на овие плочи, така давам, така легирам, така сведочам, и

затоа и вие Квирити сведочете" и тоа се вика *nuncupatio*; *nuncupare* значи јавно да се објави.

44. D. 28,6,36 Marcianus libro quarto institutionum.

Некој може во тестаментот да остави повеќе степени на наследници, на пример: „ако овој не биде наследник, нека наследник биде оној" и така натаму, за да на последното место како субститут би го одредил робот како *heres necessarius*. Исто така повеќе наследници може да бидат одредени како субститути на еден или еден наместо повеќе, или еден наместо друг или така меѓусебно да бидат субститути оние кои се именувани за наследници.

45. Gai.2, 135

Praetor omnes (sc. liberos) tam feminini quam masculini sexus, si heredes non instituantur, exheredari iubet, virilis sexus nominatim, femini vel nominatim vel inter ceteros; quodsi neque heredes instituti fuerint neque ita ut supra diximus exheredati, praetor promittit eis contra tabulas bonorum possessionem.

Преторот налага дека сите (деца) било женски било машки ако не се именувани за наследници, да се изнаследат, и тоа машките поименично, а женските или поминемично или заедно со останатите; ако пак не се поставени за наследници, ниту на горенаведениот начин изнаследени, преторот им ветува *bonorum possessio* против тестаментот.

46. D.28.6.Modestinus libro secundo pandectarum pr.

Heredes aut instituti dicuntur aut substituti: instituti primo gradu, substituti secundo vel tertio. 1. Heredis substitutio duplex est aut simplex, veluti: "Lucius Titius heres esto: si mihi Lucius Titius heres non erit, tunc Seius heres mihi esto": "Si heres non erit, sive erit et intra pubertatem decesserit, tunc Gaius Seius heres mihi esto". 2. Substituere liberis tam heredibus institutis quam exheredatis possumus et tam eum, quem heredem nobis instituimus, quam alterum. 3. Substituere liberis pater non potest nisi si heredem sibi instituerit: nam sine heredis institutione nihil in testamento scriptum valet.

Во случај да умрел пред тестаторот или да не го прифатил наследството. За вулгарна супституција се сметале и случаите кога: тестаторот двајцата именувани наследници реципрочно ги определувал како супститути еден на друг; кога именувал супститут на првиот супститут, супститут на вториот супститут итн како и кога на неколкумина свои наследници именувал еден супститут.

47. D. 28,3,1 Papinianus libro primo definitionum.

За тестаментот се вели или дека не е правовалидно направен кога не ги содржи формалностите кои законот ги бара или дека е ништовен ако синот кој е под татковска власт е заобиколен, или дека бил укинат со друг тестамент врз основа на кој некој може да стане наследник, или со раѓање или *suus heres*, или да стане ништовен затоа што наследството никој не го прифатил.

48. I. 2, 20, 34.

Ante heredis institutionem inutiliter antea legabatur ... per nostram constitutionem ..liceat et ante heredis institutionem ...relinquere..

Порано, неважечки блии записите пред именувањето на наследник, а со нашата конституција одобрено е легирањето пред именувањето на наследник.

49. Gai. 2, 123.

Qui filium in potestate habet, curare debet ut eum vel heredem instituat vel nominatim exheredet, alioquin si eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur..

Кој има син под власт, треба да внимава или да го именува за наследник или поименично да го изнаследи: во спротивно, ако молкум го заобиколил, тестаментот е ништовен...

50. Justiniani, Inst. 2,25,2.

Со кодицил наследството не може ни да се даде ни одземе, за да на тој начин не би се измешало правото кое важи за тестаментот со она кое се однесува на кодицилите, од тука (забелешка: со кодицил) не може да се одреди ни лишување од наследство. Непосредно со кодицилот наследството не може ни да се даде ни да се одземе, а фидеикомисарното наследство може правовалидно да се остави со кодицил. На именуваниот наследник не може со кодицилот да му се наметне услов ниту непосредно може да му се одреди и субститут.

51. D. 29,7,2,2 Iulianus libro trigensimo septimo digestorum.

Правото кое се однесува на кодицилот е посебно право (забелешка: *ius singulare*, исклучок од општите правила) па затоа сè она што е напишано во кодицилот се зема (исто) како да е впишано и во тестаментот.

Г. НУЖНО НАСЛЕДНО ПРАВО

52. Gai, Inst. 2,123.

Оној кој има син под своја власт мора исто така да внимава или да го именува за наследник или поименично да го лиши од наследство, бидејќи во спротивно, т.е. ако молкум го заобиколи, тестаментот ќе биде ништовен. (...).

53. D. 37,12,2,pr Ulpianus libro quadragensimo primo ad edictum.

Преторот постапувал по многу правичен редослед; всушност, тој сакал *bonorum possessio* спротивно на одредбите на тестаментот да се дозволи најпрвин на децата, па потоа, ако тие не ја добиле оставината, постапувал во согласност со волјата на оставителот...(..)

54. D. 5,2,2 Marcianus libro institutionum.

Kora се води спор со *querella inofficiosi testamenti*, се чини дека оние кои таков тестамент направиле, не биле при здрав ум. Така се вели, не поради тоа што односниот навистина сочинил тестамент како вистинско душевно болно или непресметливо лице, бидејќи тој тестамент го направил правовалидно, но не во согласност со своите должности кои произлегуваат од татковското внимание, бидејќи во случај кога тој би бил навистина душевно болен или непресметлив, тестаментот би бил ништовен.

55. D. 5,2,3 Marcellus libro tertio digestorum.

Да се тврди дека некој тестамент е *inofficiosum* значи да се докажува зошто некој не би можел да биде лишен од наследство или заобиколен, што знае често да се случи кога лажно наговорените родители ги лишат од наследство или ги заобиколат своите деца.

56. Pauli Sententiae 4, 5, 6.

Quartae portionis portio liberis deducto aere alieno et funeris impensa paestanda est, ut ab inofficiosi querella excludantur.

На децата треба да им се остави четвртина од нивниот дел после одбивањето на долговите и трошоците за погребот, за да се избегне тужба за неморален тестамент.

57. Gai. 2, 227.

Затоа е донесен *Lex Falcidia*, со кој е одредено дека не може да се легира повеќе од три четвртини, па затоа нужно е наследникот да добие четвртина од наследството.

Д. ЗДОБИВАЊЕ СО НАСЛЕДСТВО

58. D. 50,16,151 Terentius Climens libro quinto ad legem Iuliam et Papiam.

Се смета дека дошло до делација на наследството тогаш кога некој може да го здобие со аквизиција (прифаќање).

59. D. 29,2,54 Florentinus libro octavo institutionum.

Без оглед кога наследникот да го прифати наследството, се зема како тоа да го сторил во моментот на смртта на оставителот.

60. Ulpiani, Reg. 22,27-28.

Cretio е период од одреден број денови, кои се даваат на наследникот именуван во тестаментот за да размисли дали ќе го прифати наследството или не, како што е на пример: „Тиције нека биде наследник и нека во рок од стоте наредни дена, од кога дознал и можел, даде изјава за прифаќање на наследството, а ако не ја даде, тогаш нека биде лишен од наследството“. (28). *Cernere* значи да се изговорат зборовите на прифаќање на овој начин: „бидејќи Мевије ме именува за наследник, јас тоа наследство го прифаќам и ја давам за тоа оваа изјава“.

61. D. 41,1,33,2 Ulpianus libro quarto disputationum.

И во случај кога оставинскиот роб (забелешка: *servus hereditarius*) склучува обврзувачки договор или по пат на традиција прима ствар, тоа добива своја правна сила, со оглед на личноста на умрениот, што го тврди и Јулијан, чие мислење надвлдаеало и според кое треба да се земе предвид личноста на оставителот.

62. Gai. D. 45, 3, 28, 4.

Прашање е, дали може роб кому му припаѓа наследството, со стипулација да се обврзе во корист на идниот наследник. *Proculus* негира, бидејќи тој, во тоа време е *extraneus*. *Cassius* пак одговорил дека може,

бидејќи оној кој подоцна станал наследник се смета за наследник од моментот на смртта на оставителот.

63. CJ.6,51,1,5.

Пренесувањето на оставнината која сеуште не е прифатена не ја дозволувале старите, ниту ние тоа го дозволуваме, иземајќи ги единствено децата за кои говори Теодосијевиот закон, воведен поради таа причина.

64. Gai, Inst. 3,85-87.

Ако законскиот наследник својот дел, пред да го прифати со свечена изјава или однесувајќи се како наследник, на друг го отстапи пред суд, тој на кого е оставината отстапена станува полноправен наследник, исто како и тој самиот да бил повикан на наследство врз основа на законот. Но, ако тој наследството го отстапи откако го прифатил, тој и понатаму останува наследник и заради тоа одговара на своите доверители....(..).

65. CJ. 6,30,19,2 Imp. Iustinianus A. Demostheni pp. (a.529).

Ако некое од лицата кое, знаејќи дека по законот или по тестамент му припаднало наследство, не барајќи рок за размислување (*tempus delibrendi*), умре во рок од година дена, тоа право преоѓа на неговите наследници за рок од година дена.

66. D. 29,2,37 Pomponius libro quinto ad Sabinum.

Наследникот ги презема сита права на умрениот, а не само сопственоста врз поедини ствари, затоа и она што се состои од обврски преминува на наследникот.

67. D. 42,5,28 Iavolenus libro primo epistularum.

За сите долгови на оставителот, било да се на таткото или синот, наследникот одговара дури и против својата волја.

68. D. 42,6,1,pr-1 Ulpianus libro sexagesimo quarto ad edictum.

Треба да се знае дека *separatio bonorum* се дозволува врз основа на одлука на преторот. *Separatio* се допушта на доверителите од следниве причини: кога на пример некој го имал Сеј за должник па овој умрел, а негов наследник стане Тиције кој е презадолжен. Тогаш се дозволува распродажба на имотот, па на Сејовите доверители им се вели дека мора да се задоволат со Сејовиот имот, додека Тицијевите доверители мора да бидат задоволни со Тицијевиот имот, па на овој начин во некоја рака се врши распродажба на имотот на двете лица.

69. CJ. 3,36,6 Imp. Gordianus A. Pompeio militi.

Она што се состои од долгови не се дели, бидејќи според прописите на Законот на XII таблици, долговите биле *ipso iure* доделени, пропорционално на нивните наследни делови.

70. Pauli Sententiae 4, 8, 24.

Ex pluribus heredibus isdemque legitimis si qui omiserint hereditatem vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his qui adierunt vel eorum heredibus omittentium portiones ad crescent

Ако некој од повеќето наследници се откажале од наследството или биле спречени да го стекнат заради некоја причина, нивните делови прираснуваат на оние кои го стекнале или на нивните наследници.

71. Pauli Sententiae 1, 13b, 6.

Qui petit hereditatem, ipse probare debet ad se magis quam ad eum qui possidet sive ex testamento sive ab intestato pertinere.

Кој со тужба бара наследство треба да докаже дека наследството му припаѓа според посилно право од оној кој го поседува било врз основ на тестамент или интестатски.

Г. СИНГУЛАРНА СУКЦЕСИЈА

- ЛЕГАТ И ФИДЕИКОМИС

72. D. 30,116,pr Florentinus libro undecimo institutionum.

Легат е смалување на наследството, со кое оставителот сака некому да се подари нешто што, инаку, би припаднало на универзалниот наследник.

73. Ulpiani, Reg. 24,1-11.

Легат е она што со тестамент се остава на ист начин на кој што тоа го чини и законот, т.е. со наредувачки зборови, бидејќи она што се остава во облик на молба се нарекува фидеикомис. (2). Легатот може да се остави на четири начини: *per vindicationem*, *per damnationem*, *sinendi modo*, *per praeseptionem* (...).

74. Justiniani, Inst. 2,20,24.

Легатот може да се остави само на оние лица кои во однос кон оставителот имаат *testamenti factio*.

75. Gai. 2, 193.

Легат „*per vindicationem*“ правиме вака : на "Тициј", на пример, "му го давам и легирам робот Стих". Се нарекува "*Legatum per vindicationem*", затоа што веднаш после стекнувањето на наследството, легаторот ја стекнува ставрта според квинтиското право.

76. Gai. 2, 201.

Legatum per damnationem правиме вака: "мојот наследник нека биде обврзан да го даде робот Стих."

77. *Ulpiani, Reg. 25,1.*

Фидеикомис е она што се остава на сукцесорот, не во облик кој го пропишува цивилното право, туку во молбен облик, па тој не настанува врз основа на строги одредби на цивилното право, туку по волја на оставителот.

78. *Justiniani, Inst. 2,23,12.*

Бидејќи на почетокот настанувањето на фидеикомисот зависело од чесноста на наследникот и од тоа настанало нивното име и содржина - божествениот Август за нив вовел правна заштита, а ние неодамна, настојувајќи да сториме и повеќе од овој принципс - на предлог кој нам ни го даде возвишениот маж Трибонијан, квестор на светиот двор - донесовме конституција со која одредивме; ако оставителот нешто му довери на својот наследник, т.е. оставината или посебен фидеикомис некому да му предаде, а тоа не може да се докаже ни со писмен документ, ни со пет сведоци, што со законот е одреден број потребен за фидеикомис, туку постојат или помал број сведоци или дури нема ниту еден, тогаш - било таткото на наследникот, било некој друг кој нешто оставил на доверба на наследникот сакајќи тој некому нешто да даде, па наследникот, од нечесност, одбие да ја исполни молбата на оставителот тврдејќи дека работата (правната) не била така уредена, па фидеикомисарот му понуди полагање заклетва, откако самиот претходно положил заклетва дека нема лажно да тврди - тој ќе биде должен; или да положи заклетва дека не чул дека такво нешто оставителот рекол или, ако тоа одбие да го стори, ќе биде присилен да го исполни фидеикомисот, било тој да се однесува на целиот имот, било на поединечните ствари, како не би била заобиколена последната волја на оставителот, оставена на чесноста на наследникот. Сметаме дека по истото тоа треба да се придржуваме и во случај кога легатарот или фидеикомисарот е должен нешто слично на тоа да даде (на друг). Ако тој признава дека е должен нешто да даде на друг, но настојува да се извлече од таа обврска прибегнувајќи кон правните формалности, во секој случај треба да се присили тоа да го исполни.

79. *D. 30,1 Ulpianus libro sexagesimo septimo ad edictum.*

Легатите во сè се изедначени со фидеикомисите.

80. *Justiniani, Inst. 2,7,1*

Дарувањето за случај на смрт е она кое се чини заради помислата на смртта, т.е. кога некој дава подарок под таков услов дека, ако умре; подарокот ќе остане кај оној кој го примил, а ако дародавачот преживее, тогаш тој ќе го добие назад даруваното, било затоа што го отповикал дарувањето, било затоа што даруваниот прв умрел. Ова дарување за случај на смрт во сè се одредува по пример на легатот. (...).

ТРЕТ ОДДЕЛ

**JUS QUOD AD ACTIONES
PERTINET**

ГРАЃАНСКА ПОСТАПКА

А. ГРАЃАНСКА ПОСТАПКА – ВОВЕД

1. **CJ. 8,4,1 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Theodoro (a.290).**

Заради заштита на владението кое не го стекнал вициозно, правниот владател може, во рамка на дозволената самоодбрана нане-сената сила да ја одбие со сила.

2. **D. 48,7,7 Callistratus libro quinto de cognitionibus.**

Доверителите кои сакаат да ги тужат своите должници, треба преку суд да го побаруваат тоа што сметаат дека тие им го должат; во спротивно, ако ја заземат стварта на должникот без ничија дозвола, го губат правото на побарувањето, како што одредил божествениот Марко. Оваа одлука гласи вака: „Ако сметаш дека имаш некое побарување, најдобро е, тоа да го остваруваш со тужба; во меѓувреме, тој (забелешка: должникот) треба да остане во владение, а ти ќе бидеш тужител.“ Кога на тоа Марцијан му рекол: „Јас ништо со сила не сум сторил“, Цезар одговорил: „Зарем ти мислиш дека се работи за сила само тогаш кога луѓето ќе бидат ранети?“ - се работи за сила и тогаш кога некој кој смета дека има побарување го бара по друг пат, а не преку суд. Впрочем, сметам дека не е во согласност ниту со твојата чесност, ниту со достоинството, ниту со правичноста, нешто да сториш спротивно од правото. Ако ми биде докажано дека некој дрско зел во владение туѓа ствар, а тоа не му го предал самиот должник или да му го дозволил судијата, туку самоволно тоа го направил - тој повеќе нема да има право на побарување.

3. **D. 42,8,10,16 Ulpianus libro septuagensimo tertio ad edictum.**

Ако прогонувајќи го својот, и многу други доверители, од должникот кој бегалки носел со себе пари, одземам онолку колку ми е должен, според мислењето на Јулијан, се смета дека тука, постои голема разлика во тоа дали до тоа дошло пред доверителите на должникот да добиле *bonorum possessio*, или потоа, бидејќи ако тоа е сторено пред, нема можност да се дозволи *actio in factum*, но ако е подоцна, тогаш може да се дозволи.

Б. ЛЕГИСАКЦИОНА ПОСТАПКА

а) Општи карактеристики

4. *Gai, Inst. 4,10.*

Покрај тоа, постојат, некои тужби кои се уредени според законот, додека некои настанале по своја посебна основа (забелешка: тужби кои ги вовеле преторите). За да тоа биде јасно, потребно е најнапред да говориме за законските тужби - легисакционес.

5. *Gai, Inst 4,12.*

Според законските тужби - легисакции, спорот е воден на пет начини: *sacramento, per iudicis postulationem, per conductionem, per manus iniectionem, per pignoris capionem.*

б) Пример за легисакција

6. *Gai, Inst. 4,13-14; 16-17.*

Actio sacramenti била општа тужба; поради тоа во сите спорови, кога со закон не било пропишано на друг начин да се води постапка, се применувала *actio sacramenti*. Оваа тужба била опасна за оној кој лажно тврдел, исто онолку колку во наше време е опасна тужбата - *actio certae creditae pecuniae*, поради стипулацијата која го изложува на опасност тужениот ако неосновано порекнува, и рестипулацијата која го изложува на опасност тужителот ако побарува она што не му должат. Кој би го изгубил спорот, бил должен да го плати износот на сакраментумот на име на казна која одела во корист на државата, а како осигурување требало за преторот да се одреди порака, а не е како што е тоа денес, казната од стипулацијата и рестипулацијата одела во корист на оној од парничните противници кој успеал во спорот. (14) По сакраментум износот на казната бил пет стотини или педесет аси. Во спровите чија вредност била илјада или повеќе аси, сакраментум изнесува пет стотини аси, додека кај пониските вредности изнесувал педесет аси; така имено били пропишано во Законот на XII таблици. Ако бил воден спор околу прашањето за нечија слобода, тогаш, иако се работело за највредниот човек (забелешка: роб), сакраментум изнесувал педесет аси; така било пропишано со истиот закон во корист на слободата за да не би бил ад-серторот премногу оптоварен...(16). Ако била подигната стварна тужба поради подвижни или ствари кои сами се движат кои можеле да се доведат или донесат на суд, овие ствари пред судот се побарувани на овој начин: оној кој побарувал би држел стапче, потоа би ја прифатил самата ствар (забелешка: предметот на спорот) на пример роб па вака би рекол: „Тврдам дека, според квиритското право, овој роб е мој, по својата основа (забелешка: веројатно овде се наведувала правна причина за стекнувањето). Како што тоа го реков така и на тебе ти го поставив стапот“, па истовремено би го ставал стапот на робот. Парничниот противник исто така би говорел и би чинел. Кога обете странки би ја извршиле виндикацијата, преторот би рекол: „Двајцата пуштете го робот“. И тие би

го пуштите. Оној кој прв би побарувал, би го запрашал другиот: „Барам да кажеш по која причина (основа) си виндицирал“, а овој би одговорил: „Според правото постапував кога го ставив стапот“. После тоа оној кој прв виндицирал би рекол: „Бидејќи ти неправедно си виндицирал, те повикувам на сакраментум од пет стотини аси“, а спротивната странка исто така би рекла: „И јас тебе исто така“. Ако вредноста на спорот била пониска од илјада аси, се говорело за сакраментум од педесет аси. После тоа се постапувало на ист начин како да се работи за личен спор. После тоа преторот во корист на еден би изрекол *vindiciae* - т.е. на неког ја давал стварта привремено во владение, и би наредил на другата страна да одреди порака за парница и за *vindiciae*, т.е. за стварта и за плодовите. Преторот би примил од двете странки пораки за износот на сакраментумите бидејќи тоа одело во корист на државата. Стапчето било употребувано наместо копјето кое било симбол на законита сопственост, бидејќи се сметало дека она што е одземено од непријателите било во најпотполна смисла нечија (забелешка: сопственост); поради тоа и во центуријатските судови се истакнувало копјето (17). Ако стварта (забелешка: предметот на спорот) била таква без тешкотии да не можела да се донесе или доведе на суд, на пример кога се работело за столб, брод, или стадо, на нечиј добиток, земан е само еден дел и донесуван на суд, па на овој дел како да била донесена целата ствар, вршена е виндикацијата. Така од стадото на суд би била доведена една овца или коза, или само од неа би се одрало руното и би се донело на суд, а од бродот или столбот би се отканал некој дел.

В. ФОРМУЛАРНА ПОСТАПКА

а) Општо

7. *Gai, Inst. 4,30-31.*

Сите тие законски тужби - легисакции малку по малку, станаа омразени, бидејќи поради претераната ситничавост на старите (забелешка: правници), кои тогаш го создаваа правото, се доаѓало до таму што би го губел спорот оној кој би сторил и најмала грешка. Поради тоа со законот на Ебунције и двата Јулиеви закони сите оние законски тужби - (легисакции) се укинати и одредено е дека ќе ги водиме споровите врз основа на напишани зборови, т.е. врз основа на формули. (31). Единствено во два случаеви е дозволено да се води легисакциона постапка, т.е. кај опасност од штета и тогаш кога треба да одлучува центуријатскиот суд.

8. *Gai, Inst. 4,33.*

Ниту една формула не содржи фикција слична на онаа која постои кај кондикциите. Поради тоа, било да побаруваме одредена сума пари или одредена ствар која некој ни ја должи, поточно ние бараме дека тоа треба да ни го даде не додавајќи на тоа никаква фикција како кај кондикциите. Поради тоа сметаме дека овие формули, врз основа на кои побаруваме дека мора да ни се даде одредена ствар, вредат сами по себе. Од ист карактер се и тужбите за послуга, фидуција, деловодство без овластување (*negatorum gestio*) и безбројни други.

9. *Gai, inst. 4,34-37.*

Меѓутоа, постои друг облик на фикција во некои формули, на пример кога тужи оној кој врз основа на едикт бара *bonorum possessio* поаѓајќи од фикцијата дека е наследник. (...)

б) Делови на формулата

10. *Gai, Inst. 4,39-44.*

Делови на формулата се: *demonstratio*, *intentio*, *adiudicatio*, *condemnatio* (40) *Demonstratio* е оној дел од формулата кој се внесува на почетокот за да би се покажало што е предмет на спорот, каков што е на пример овој дел од формулата: „Со оглед на тоа дека Ауло Агерије го продал робот на Нумерије Негидије“ или вака: „Со оглед на тоа што Ауло Агерија го оставил робот на чување кај Нумерије Негидије“ (41) *Intentio* е оној дел од формулата во која тужителот ја изнесува својата желба како што е овој дел од формулата: „Ако се утврди дека Нумерије Негидије е должен да даде на Ауло Агерије десет илјади сестерции“, или овој: „Сето она што се утврди дека Нумерије Негидије е должен на Ауло Агерије да му даде или стори“, или овој: „Ако се утврди дека робот по квинтиското право, му припаѓа на Ауло Агерије“ (42). *Adiudicatio* е оној дел од формулата со која му се дозволува на судијата стварта да ја досуди на една од парничните странки, на пример, тогаш кога се води спор меѓу сонаследници по *actio familiae erciscundae*, или помеѓу ортаци по *actio communi dividundo* или меѓу соседи по *actio finium regundorum*. Тоа вака се вели: „Колку треба да се досуди, нека судијата му досуди на Тиције“. (43) *Condemnatio* е оној дел од формулата со која на судијата му се дава овластување да осуди или ослободи, како што е овој дел од формулата: „Нека судијата го осуди Нумарије Негидије да му даде на Ауло Агерије десет илјади, а ако тоа не се утврди, тогаш нека го ослободи“, или овој „Нека судијата го осуди Нумерије Негидије да даде до десет илјади, а ако тоа не се утврди нека го ослободи како и ова: нека судијата го осуди Нумерије Негидије да даде на Ауло Агерије... и останато, не додавајќи зборови: „До десет илјади“ (44). Сепак, не мора секогаш да постојат заедно сите делови, бидејќи некои некогаш постојат, а други не постојат. Некогаш, постои само *intentio*, на пример во тужбите во кои се решава некое претходно прашање, како што е на пример, онаа со која се утврдува дали е некој слободен човек, колкав е износот на мразот и многу други. Но, *demonstratio*, *adiudicatio* и *condemnatio* не можат никогаш сами за себе да постојат, бидејќи само *demonstratio* без *intentio* и *condemnatio* не значат ништо; исто така ниту *condemnatio* без *demonstratio* или *intentio*, или *adiudicatio* без *demonstratio* или *intentio* немаат никакво дејство, па поради тоа не можат никогаш сами да постојат.

11. *Justiniani, Inst. 4,13,8-11.*

Еден вид приговори се нарекуваат трајни и поништувачки, а други временски и одлагачки (...)

12. *D, 44,4,2,2 Ulpianus libro septuagensimo sexto ad edictum.*

Очигледно дека во случај кога некој истакнува личен приговор на тоа може да спротивстави стварен приговор, во таа смисла што во тој случај не се утврдува против кого *dolus* е сторен, туку дали во односната правна работа тужителот нешто долозно сторил.

13. D. 44,1,7.pr Paulus libro tertio ad Plautium

Приговорите кои припаѓаат на одредено лице не преминуваат на друго, пример: со приговорот со кој може да се ползува ортакот: „онолку колку може да стори“ (забелешка: станува збор за *beneficium competetia*. (...))

14. D. 44,1,2,1 Ulpianus libro septuagensimo quarto ad edictum.

Репликации не се ништо друго туку приговори кои доаѓаат од страна на тужителот; тие се потребни за да се отстранат приговорите; репликацијата се става секогаш за да би се спротивставила на приговорот.

15. Gai, Inst. 4,45-47.

Формулите по кои се води спор за прашања на права ги нарекуваме *in ius conceptae*; тоа се оние со кои докажуваме дека нешто е наше по квинитското право, или дека нешто треба да ни се даде или дека крадецот треба да ја надомести штетата, но има и други чија *intentio* е заснована на цивилното право. (46). Останатите ги нарекуваме *in factum conceptae*; тоа се оние каде што не постои *intentio* составена на изложениот начин, туку во воведот на формулата се опишува тоа што се случило (забелешка: правната работа која се случила) па на тоа се додаваат изрази врз основа на кои на судијата му се дава овластување да осуди или да ослободи: (...).

в) Тек на постапката

16. D. 2,13,1,pr-1 Ulpianus libro quarto ad edictum.

Оној кој сака да води некој спор врз основа на некоја тужба, тоа треба да го објави, имено, се смета дека сосема е праведно, оној кој има намера да води спор да ја објави тужбата, за да тужениот знае дали ќе се откаже од спорот или ќе се впушти во парница, за да ако одлучи да се впушти во парница да дојде на спор подготвен, бидејќи дознал врз основа на која тужба е тужен. Да се објави тужбата значи исто така да се пружи можност таа да се препише, или да се внесе во писмен состав и да се достави или да се прочита на противникот. Лабеон мисли дека може да се смета дека објавува тужба и оној кој противникот ќе го доведе до албумот (забелешка: овде се мисли на преторовите одлуки) и тука ќе му покаже што има намера да изнесе на суд или усмено да му каже со која тужба има намера да се послужи.

17. D. 4,8,3,1 Ulpianus libro tertio decimo ad edictum.

Иако преторот не може никого да присили да земе арбитер, бидејќи тоа е слободно и без обврски, а ниту е одредено со прописи кои важат за судството, сепак, кога некој ќе преземе должност на арбитер, преторот и за тоа мора да води сметка и да обрне внимание, не само во таа смисла да настојува спорот да се доведе до крај туку, и за тоа странките кои го избрале тој арбитер како чесен човек, да не бидат измамени.

18. Festus, De verb. sign (Contestari).

Се вели дека дошло до *litis contestatio* тогаш кога двајца или повеќе парнични противници, откако е одредено судење (забелешка: преторот ги сослушал странките и ја утврдил суштината на спорот меѓу нив), на двете страни вака им вели: „бидете сведоци“.

19. *Gai, Inst. 3,180.*

Обврската престанува и врз основа на *litis contestatio* ако таа е извршена во легисакционата постапка. Имено, со тоа главната обврска се гаси па тужениот, од тогаш одговара врз основа на *litis contestatio*; ако биде осуден, престанува *litis contestatio*, па тој почнува да одговара врз основа на пресудата. Поточно, поради тоа старите правници пишувале дека пред *litis contestatio*, должникот мора да даде, по *litis contestatio* тој треба да биде осуден, а по пресудувањето тој мора да го исполни тоа на што е осуден.

20. *D. 22,3,2 Paulus libro sexagesimo nono ad edictum.*

Товарот на докажувањето паѓа на оној кој тврди, а не на оној кој одрекнува.

21. *D. 44,1,1 Ulpianus libro quarto ad edictum.*

Се смета дека тужи и оној кој се користи со приговор, бидејќи тужениот во приговорот е тужител.

22. *D. 50,17,207 Ulpianus libro primo ad legem Iuliam et Papiam.*

Пресудената ствар се смета вистинита.

г) Видови тужби во формуларната постапка

23. *D. 44,7,25,2 Ulpianus libro singulari regularum.*

Сите тужби се нарекуваат или цивилни или хонорарни.

24. *Justiniani, Inst. 4,6,28.*

Некои тужби се *bonae fidei* а некои *stricti iuris*. *Bonae fidei* се: од купување, продажба, наем, закуп, деловодство без налог (*negotiorum gestio*), налог, остава, ортаклак, туторство, послуга, залог, поделба на оставината, поделба на сопственичката заедница, од *praescriptis verbis*, оние кои потекнуваат од *aestimatum*, од трампа како и за побарување на наследство. Бидејќи до сега било спорно дали тужбата за побарување на наследство треба да се вброи во споровите *bonae fidei* или не, нашата конституција (забелешка: *CJ. 3.31,12,3*) јасно ја одредила оваа тужба како тужба *bonae fidei*. Порано во тужби *bonae fidei* влегувала и *actio rei uxoriae*.

25. *D. 44,7,25,pr Ulpianus libro singulari regularum.*

Постојат два вида тужби: стварни кои се нарекуваат *vindicatio* и лични наречени *condictio*. Стварна тужба е онаа со која побаруваме ствар која е наша, но некој друг ја поседува; таа секогаш се поднесува против оној кој ја поседува стварта. Лична тужба е онаа со која подигаме спор против оној кој е обврзан нешто да ни стори или даде; таа секогаш се поднесува против должникот.

26. *Gai, Ist. 4,6-9.*

Некогаш тужбата се подигнува само поради тоа да се добие ствар, некогаш само за да биде изречена казна, а некогаш заради стварта и заради казната. (...)

27. *D. 47,23,8 Ulpianus libro primo ad edictum.*

Ниту една од *actiones populares* не може да се дозволи против наследникот, ниту трае подолго од од една година.

28. *CJ. 7,39,3 Imp. Honorius et Theodosius AA. Asclepiodoto pp. (a.424).*

Исто онака како стварните тужби за побарување на поединечни ствари, како и оние за побарување на севкупниот имот како и личните тужби не можат никако да се продолжуваат за период подолг од триесет години. Поради тоа, во случај ако од некој се побарува одредена ствар или некое право: или ако против некој се подигнува лична тужба (забелешка: од контекстот се гледа дека се работи за лична тужба), тужителот и тука треба да води сметка за триесетгодишниот рок на застареност на тужбата; тоа исто така ќе вреди и за оној кој рачниот залог или хипотеката ќе се обиде да ги побарува, не од својот должник, туку од друго лице кое стварта ја поседувало долго време.

д) Вонредни средства за заштита на субјективните права

29. D. 45,1,5 Pomponius libro vicensimo sexto ad Sabinum.

Некои стипулации се судски, некои преторски, некои договорни, а некои општо преторски и судски. Судски се само оние кои произлегуваат од процесните овластувања на судијата, на пример *cautio de dolo*; преторски кои произлегуваат само од овластувањата на преторот, на пример *cautio damni infecti*. Поимот на преторските стипулации треба така да се сфати што под тоа се подразбираат и едилските, бидејќи и тие потекнуваат од (забелешка: слична) судба. Договорни се оние кои настануваат врз основа на договорите на тужените; би можело да се рече нив ги има во толку облици, колку и договорни односи, бидејќи тие настануваат како и самите обврски и зависат од односната правна работа. Општи стипулации се, на пример, стипулација *rem pupilli salvam fore*, бидејќи ветувањето на осигурување поради зачувување на имотот на малолетникот, наредува и преторот и понекогаш судијата, ако тоа не може да се реши на друг начин. Исто така *stipulatio duplae* наредуваат судијата или едилскиот едикт. Стипулација е употреба на одредени зборови врз основа на кои лицето, на кое му е поставено прашање дали нешто ќе даде или стори, тоа го потврди. *Satis acceptio* е таква стипулација, која на тој начин го обврзува должникот, што таа опфаќа и пораки, т.е. оние кои на исто се обврзале. Изразот „*satis accipere*“ треба да се сфати во иста смисла како и „*satis facere*“, бидејќи исто онака како некој, на кој му е сторено тоа што му должат, изјавувал дека е доволно сторено, исто така и оној кој ќе биде задоволен со она што ќе му биде дадено врз основа на вербалната обврска ќе изјави дека доволно примил.

30. D. 42,4,1 Ulpianus libro duodecimo ad edictum.

Всушност постојат три причини поради кои некој може да биде воведен во владение, тоа се: поради зачувување на стварта, поради зачувување на легат и *ventris nomine* (забелешка: чување на интересите на зачеток). Ако не е дадено осигурување заради опасност од штета, тогаш *missio in possessionem* (воведување во владение) не се дозволува за целиот имот, туку само за стварта од која се заканува штета.

31. Pauli, Sent. 1,7,1-3.

Restitutio in integrum (враќање во поранешна состојба) е повторно воспоставување на правната работа или спорот. (2) Реституцијата ја дозволува преторот поради тоа, како што се тврди, некои работи се склучени под околности на застрашување, dolus, менување на статус, оправдана заблуда, нужна отсутност и малолетност. (3) Реституцијата може да се дозволи само еднаш, а се дозволува по утврдување на фактите.

Г. ЕКСТРАОРДИНАРНА ПОСТАПКА

а) Општо

32. C. Th 2,4,2 Imp. Constantinus Aug. ad Maximum praefectum urbi (a.322).

Одредуваме дека повикувањето на суд се врши преку управникот на провинцијата или лица кои се овластени да составуваат јавни исправи, за да со приватни повикувања на суд не би се запишувале имињата на умрени или отсутни во разни земји или воопшто непостоечки лица и на тој начин би се признавала важност на лажни податоци наместо податоци од јавни списи.

33. CJ. 3,9,1 Imp. Severus et Antoninus 3AA. Valenti (a.202).

Не се смета дека за некоја ствар започнала да тече парница ако е изнесено само обично тужбено барање или во присуство на судијата тужениот е запознат со видот на тужбата (забелешка: која се подига) бидејќи меѓу *litis contestatio* и објавувањето на тужбата постои голема разлика (забелешка: оваа констатација повеќе важи за легисакционата и формуларната постапка отколку за екстраординарната, каде што го губи своето значење). Се смета дека дошло до *litis contestatio* тогаш кога судијата, по кратко изложување на спорот започна со сослушување.

34. CJ. 7,44,3 Imp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum pp. (a.374).

Наредуваме како општо правило дека сите судии кои во провинциите имаат овластувања да судат, откако ќе го завршат спорот, мораат својата конечна одлука да ја напишат и да ја прочитаат. На оваа одредба го додаваме и тоа дека пресудата која ќе биде усмено изложена, а претходно да не е напишана, не заслужува ниту да се нарече пресуда, па за изјавување на ваков ништовен акт не се бара ниту формалност на изјавување на позивот.

б) Посебни постапки - нередовни постапки

35. CJ. 1,19,8 Imp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp. (a.429).

Не треба на молбите да се приложуваат писмени исправи, туку нивната содржина да се внесе во молбата, за да царот кој треба да одговори со рескрипт, можел во самата молба да ја утврди вистинската смисла на барањето. Во молбата кога потребата бара таа да се поднесува, треба да се внесат само оние барања во чија смисла постои таква неусогласеност меѓу странките, така што оправдано се очекува нашата пресуда.

36. D. 25,3,5,8-9 Ulpianus libro secundo de officio consulis.

Ако таткото го порекнува своето татковство и поради тоа докажува дека не е должен да го издржува (забелешка: детето), или ако синот порекнува дека односниот му е родител, судијата треба брзо да ја испита оваа ствар. Ако утврди дека некој е нечиј син или родител, ќе нареди (забелешка: другата страна) да го издржува; ако не утврди нема да одредува издржување. Меѓутоа, треба, да се има предвид, дека кога

тој на некогo ќе нареди некогo да го издржува, тој со тоа не оневозможило утврдување на вистината, бидејќи на тој начин тој сигурно не утврдил дека некој е нечиј син, туку само дека тој е должен да го издржува; така во својот рескрипт одговорил и божествениот Марко.

37. CJ. 1,4,7 Impp. Arcadiuis et Honorius AA. Eutychiano pp. (a.398).

Ако странките се спогодат дека својот спор ќе го расправат пред бискупот тоа не треба да им се забранува, но, само ако се работи за цивилни спорови, тоа треба да им се дозволи, со тоа што бискупот, ако тоа сака, одлучува на начин на кој одлучува арбитер, што на странките не може ниту треба да им наштети.

КОРИСТЕНИ КРАТЕНКИ

- a.** (anno) - година
- A.** (Augustus) - Август - почесен назив
- A.A** (Aulus Agerius) - Ауло Агерие, алегориско име за тужителот
- Ad. ed.** (Ad edictum) - Коментари на едиктите
- Addit.** (Additamentum) - додаток, прилог
- C.** (caput) - глава (во Новелите)
- C.** (Caesar) - името на Гај Јулие Цезар, подоцна почесен атрибут за римските цареви
- CC.** (caesares) - цареви
- CJ** (Codex Iustinianus) - Кодексот на Јустинијан
- Coll.** или **Coll. leg Mosaic. et Rom.** (Collatio legum Mosaicarum et Romanorum) - Зборник на Мојсиевите и римските закони
- const.** (constitutio) - конституција
- con.; cons.; coss.** (consul, consules) - конзул, конзули
- C Th** (Codex Theodosianus) - Кодексот на Теодосиј
- D** (digesta) - Дигестата на Јустинијан
- D 22, 2, 12-3** - Дигеста, 22 книга, 2 титулус, 12 фрагмент и 3 параграф
- Dat.** (Data) - издадено на ден
- D.N** (Dominus noster) - наш господар, цар во времето на доминатот
- DD. NN** (Domini nostri) - наши господари, цареви
- Diocl.** (Diocletianus) - Диоклецијан
- e.** (excepto) - приговор
- es.** (exceptiones) - приговори
- ed.** (edictum) - едикт
- Ed. praet.** (Edictum praetoris) - Едикт на преторот
- Ed. prov.** (Edictum provinciale) - Провинциски едикт
- edit.** (editio) - издание
- epit.** (epitome) - извадоци, скратено дело
- fr.** (fragmentum) - фрагмент
- Imp.** (Imperator) - цар, император
- inll. - ill.** (illustrer) - пресветол (титула во доминатот)
- Inst.** (Institutiones) - Институции (на Гај или Јустинијан)
- Iust.** (Iustinianus) - Јустинијан
- Justiniani, Inst. 4, 6, 2** - Јустинијанови Институции, 4 книга, 6 титулус, 2 параграф
- I** (liber; lex) - книга или закон
- I.c.** (loco citato) - цитираното место
- I. XII tab.** (Leges duodecim tabularum) - Законот на XII таблици
- marg.** (marginalis) - на работ на книгата
- N.N.** (Numerus Negidius) - Нумерије Негидије, алегориско име за тужениот
- Nov.** (Novelae) - Невели

pp (praefecto praetorio) - преторијански префект
pr (principium) - вовед, почеток
pu (praefecto urbi) - на префектот на градот
Reg. (Regulae) - дело на Улпијан
s. (salutem) - поздрав (испраќа)
SC (Senatus consultum) - мислење на Сенатот
Sent. (Sententiae) - дело на Паулус
tab. (tabula) - плочка
tit. (titulus) - титулус, подглава
tr. pl. (tribunus plebis) - плебејски трибун
u.c. (urbis conditae) - од основање на градот (Рим)
Ulp. (Ulpianus) - Улпијан
v.c. (viri clarissimus) - преславен маж, титула во доминатот
vv. cc. (viri clarissimi) - преславни мажи
val. Max (Valerius Maximus) - Валериј Максимус

ПРЕДМЕТЕН РЕГИСТАР

(Регистарот ги содржи најосновните
места во текстот каде што се зборува
за некои поими.
Бројот се однесува на бројот на страната)

A

Actio commodati 129
Actio conducti 142
Actio confessoria 95
Actio de in rem verso 104
Actio de peculio 104
Actio depositi 130
Actio doli 139
Actio empti 138
Actio ex stipulatu 126
Actio familiae erciscundae 75; 188
Actio finium regundorum 75; 157
Actio iniuriarum 150
Actio in rem 82
Actio in factum 97; 135; 140; 152.
Actio locati 142
Actio mandati 144; 145
Actio negatoria 84; 91; 95
Actio Pauliana 154
Actio pro socio 143; 144
Actio pigneraticia 97; 98; 134
Actio paraescriptis verbis 135; 136
Actio publiciana 84; 95
Actio rationibus distrahendis 65
Actio rethibitoria 54
Actio quod metus causa 154
Actio serviana 97; 100
Actio tributoria 104; 105
Actio utilis 96; 97; 98; 124; 139; 145; 152
Actio venditi 132; 139
Actiones adjecticiae qualitatis 102; 103; 104
Actiones bonae fidei 147; 190
Actiones noxales 105; 106.
Actiones stricti iuris 190
Adoptio 61; 62
Adpromissio 160
Adrogatio 62
Agnati 53; 54; 57; 64; 66; 173; 174
Agro vectigales 95

Alluvio 80
Alveus derelictus 80
Atrox 150
Avulsio 80

B

Безимени реални договори 134
Бонитарна сопственост 72
Voporum possessor 89; 171;
Брачни пречки 55; 56
Брак 55
- форми на склучување 56
- услови на склучување 55
- престанок 57

C

Caduca 75; 176
Capitis deminutio 46; 94; 149; 166; 173
Cena 135; 137; 138
Chirographa 130
Codex repetitiae praelectionis 36; 37
Coemptio 56
Commixtio 82
Commodatum vidi posluga
Communio incidens 157
Compensatio vidi kompenzacija
Compromissum 148
Conditiones sine causa 156
Confusio 82
Constitutiones principum 33; 34
Contubernium 48; 55; 64
Cretio 179
Culpa 65; 112; 145; 153; 158; 168
Cura vidi staratelstvo 65
Custodia 147

D

Damnum injuria datum 149; 151
Damnum infectum 85
Datio in solutum 164
Делација 179
Deliktnei obligacii 148
Demonstratio 188
Depositum 130
Detentio 86

Diffarreatio 58
Digesta 36; 37
Divortium 57
Dominium 72
Доцнење на доверителот види мора кредиторес
Доцнење на должникот види мора дебиторес
Доверител 102
Должник 102
Договор 103
Договорна казна 113
Dolus 111; 112; 144
Donatio ante vel propter nuptias 59
Dos 57; 58
Dotis dictio 127
Душевно болни 66

E

Едикти 13; 14; 16; 29; 30; 31
Екстраординарна постапка 193
Emptio venditio 76; 108; 136; 137; 142; 159
Ertum non citum 53; 144
Error види заблуда
Exceptio quod metus causa 154
Expensilatio 136

F

Familia 53; 54
Ferruminatio 81
Fideicommissum 181; 182
Fideiusso 160
Fidepromissio 161
Fiducia 96
Формалистички договори 125
Формула 97
- делови 188
Формуларна постапка 187
Fraus creditorum 154
Furtum 24; 26; 29; 96; 131; 150; 154; 153

G

Гаранција 19; 24; 99; 134; 160; 161;

H

Habitatio 93
Хонорарно право 14; 16
Хипотека 98

I

Inaedificatio 80; 81
Infamia 24; 46
In mancipio 45
In jure cessio 22; 72; 75; 76; 94
Injuria 150; 152
Insula in flumina nata 72; 80
Intentio 188; 189
Интерцесија на жените 162
Interdicta 83; 89
Interdictum quorum bonorum 89
Interdictum salvanum 100
Intestabilis 46
Извори на облигации 115
Изјава на волја 174

J

Jus aureorum anulorum 49
Jus civile 12; 47; 64; 75; 77; 83; 115
Jus commercium 44
Jus conubium 44
Jus gentium 12; 47; 78; 80; 106; 134; 136
Jus jurandum liberti 127
Jus non scriptum 13
Jus scriptum 13
Jus singulare 13
Jus privatum 12
Jus publicum 12; 13
Јустинијанова кодификација 35; 36; 37

K

Камати 70; 111; 112
Капар 151; 152
Кодицил 168; 169
Когнати 54
Когнатско сродство 54
Колони 45
Комориенти 44
Компензација 157; 158
Конфузија 158; 159

Консенсуални договори 130
Конвалидација 121; 122
Квиритска сопственост 72

L

Latini 12; 44; 46; 47; 49
Legat 181; 182
Leges 29; 30 ; 36 ; 37; 83
Leges regiae 17; 18
Legisakcii 175; 176; 177
Legisakciona postapka 175; 176; 177
Legitimatio 60
Lex XII tabularum 18-29
Lex aquilia 30; 152
Lex citationis 35
Lex cornelia de iniuriis 150
Lex commissoria 97
Lex Iulia caducaria 171
Lex Municia 44
Lex Rhodia de jactu 142
Либертини 49
Литерарни договори 136
Litis contestatio 167; 189; 190; 193
Locatio conductio 109; 115; 165; 141; 142; 143; 144
Longi temporis praescriptio 34; 77;
Lucrum cessans 111

M

Малолетник 64
Mancipatio 22; 71; 85; 125; 175;
Mandatum 46; 145
Manumissio 47; 63
Matrimonium cum manu 56
Metus види страв
Мираз види dos
Monstrum 43
Modus vidi nalog
Mora creditoris 168
Mora debitoris 168
Mutuum види договор за заем

N

Надомест на штета 26; 110; 111; 134
Налог 123
Наследник 121; 170; 171

Nasledno pravni odnosi 171
Negotiorum gestio 155; 156
Nexum 125
Ноксална одговорност види актионес ноцалес
Nomina transcripticia 136
Новација 164
Novelae 37
Novus codex justinianus 36
Nudum jus quirritium 72
Нужно наследно право 170

О

Обичаи 13; 14
Облигации 103
Occuratio 79
Одршка види usucapio
Остава 89, 130-133

Р

Pacta 146-149
Protimiseos 141
Pandectae види digesta
Patria potestas 60; 61
Patronat 49
Peculium 62
Peregrini 46; 47
Per aes et libram 122; 155
Permutatio 135
Pictura 81
Pignus 96
Plebiscita 13; 15; 30
Плодоуживање 70
Плодови 70
Подарок во случај на смрт 182
Полномошно види мандатум
Полнолетство 65
Поморски заем 128
Послуга 70; 73; 83; 87; 109; 129
Possessio види владение
Postliminium 47; 61
Правичност 11; 12
Правни начела 11
Правни лица 51
Praecarium 86; 96; 126; 136
Природни обврски 105
Присвојување на плодови 82

Procuratores 106
Proprietas види сопственост
Pripadoci 80

Q

Quarella inofficiosi testamenti 178
Quasicontractus 155
Quasidelictum 157

R

Рачен залог види pignus
Rapina 153
Разделни збирни облигациони односи 108
Реални договори 128
Rei vindicatio 83
Reparatio damni види надомест на штета
Репликација 189
Repudium 58
Res 69
Responsa prudentum 13; 16; 32
Restitutio in integrum 118; 192
Ретенција 98; 134
Reus promittendi 126
Reus stipulendi 126
Робови 47
Рокови 122
Ропство 47

S

Sacrilegium 124
Samoodbrana 111; 186
Scriptura 82
Senatus consultum 44
Separatio bonorum 180
Sequestrum 132; 136
Servus hereditarius 179
Сила 119
Simulatio 116
Слобода 15; 46; 47; 49
Службености 90; 91; 92
Сметање на времето 123
Societas 142
Солидарни облигации 108
Solutio 163

Сопственост 72
Сосопственост 72
Specificatio 82
Sponsalia 56
Staratelstvo 65
Stipendaria 73
Stipulatio 126
Stipulatio poenae 159
Strav 119
Stvarna tu'ba 82
Sudska praksa 14
Superficies 95
Svatovstvo 54
Свршувачка види спонсалиа
Syngraphae 136

T

Textura 82
Тестамент 174
Тезбина види сватовство
Thesaurus 79
Толкување на волјата 119
Traditio 78
Трампа види permutatio
Tributoria 104
Туторство 62; 63; 64

U

Услов 120
Usucapio 76
Usus (форма на брак) 56
Usus (употреба) 90
Usus fructus види плодуюживање

V

Variae causarum figurae 155
Вербални договори 126
Виша сила 138
Владение 86
Votum 158

Z

Zabluda 116-118

Zaednica vidi societas
Zaem 128
Zalo`ni dogovori 96

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	3
КОН ВТОРОТО ИЗДАНИЕ	7
ПРВ ДЕЛ	9
ВОВЕД	11
А. ПОДЕЛБА И ИЗВОРИ НА РИМСКОТО ПРАВО	11
а) За правото и правичноста, поделба на правото	11
Б. ПРЕГЛЕД НА ИЗВОРИ НА РИМСКОТО ПРАВО	14
В. ИЗВОРИ НА РИМСКОТО ПРАВО	17
а) Leges regiae Romulus	17
Servius Tullius	17
б) Законот на XII табlici	18
Таблица I	18
Таблица II	19
Таблица III	19
Таблица IV	20
Таблица V	20
Таблица VI	21
Таблица VII	22
Таблица VIII	24
Таблица IX	27
Таблица X	27
Таблица XI	28
Таблица XII	29
в) Leges	29
Аквилијевиот закон за штета (286 п.н.е.)	29
Lex Aquilia de damno	29
Г) ФРАГМЕНТИ ОД ЕДИКТИТЕ	30
га) ФРАГМЕНТИ ОД EDICTUM PERPETUUM*	30
* користен е текстот на преторските едикти според „Извори римског права“ од проф. д-р. Ромац, (Загреб, 1973).	30
гб) Фрагмент од едиктите на курулските едили	31
д) Senatus consulta	32
(Мислење на Сенатот)	32
Senatus consulta Orfitianum (178 год. п.н.е.)	32
ф) Responsa prudentium	32
(Одговори на правниците)	32
е) Constitutiones principum	33
(Царски конституции)	33
ж) Lex citationis	34
з) Јустинијанова кодификација	35
ВТОР ДЕЛ	39

ПРВ ОДДЕЛ.....	41
JUS QUOD AD PERSONAS PERTINET.....	41
ПРВА ГЛАВА СТАТУСНО ПРАВО.....	43
А. ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА.....	43
а) ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА РИМСКИТЕ ГРАЃАНИ.....	44
(STATUS CIVITATIS).....	44
б) ЛАТИНИ И ПЕРЕГРИНИ.....	46
(STATUS LIBERTATIS).....	46
в) ПРАВНА СПОСОБНОСТ НА РОБОВИТЕ.....	47
(STATUS SERVITUTIS).....	47
г) ПРАВНА ПОЛОЖБА НА ОСЛОБОДЕНИЦИТЕ (LIBERTINI).....	49
Б. ДЕЛОВНА СПОСОБНОСТ НА ФИЗИЧКИТЕ ЛИЦА.....	50
В. ПРАВНА И ДЕЛОВНА СПОСОБНОСТ НА ПРАВНИТЕ ЛИЦА.....	51
ВТОРА ГЛАВА.....	53
СЕМЕЈНО ПРАВО.....	53
А. РИМСКО СЕМЕЈСТВО.....	53
а) Поим и термини.....	53
б. Агнатско, когнатско сродство, степени на сродство.....	54
Б. БРАЧНО ПРАВО.....	55
а) Поим и термини.....	55
б) Склучување брак.....	56
в) Лични и имотни односи меѓу брачните другари.....	56
г) Престанок на бракот.....	57
д) Дарување меѓу брачните другари - мираз.....	58
Б. PATRIA POTESTAS.....	60
а) Поим и начини на настанување на patria potestas.....	60
б) Лична положба на лицата alieni juris.....	62
в) Имотна положба на лицата alieni juris.....	62
г) Престанок на татковската власт.....	62
В. ТУТОРСТВО И СТАРАТЕЛСТВО.....	63
а) Туторство (tutela).....	63
б) Старателство (cura).....	65
ВТОР ОДДЕЛ.....	67
JUS QUOD AD RES PERTINET.....	67
ПРВА ГЛАВА.....	69
СТВАРНО ПРАВО.....	69
А. ПОИМ НА СТВАРНО ПРАВО И СТВАРИ (ПОДЕЛБА НА СТВАРИТЕ)...	69
Б. СОПСТВЕНОСТ.....	72
а) Поим и видови на сопственост.....	72
б) Ограничување на правата на приватните сопственици.....	73

в) Начини на здобивање со сопственост.....	74
ва) Општо за начините на стекнување.....	74
вб) Јавни начини на здобивање со сопственост	74
вв) Приватни начини на здобивање со сопственост според <i>jus civile</i>	75
- Mancipatio	75
- In jure cessio	75
- Одршка (<i>usucapio</i>).....	76
- Застарување	77
(- <i>Longi temporis praescriptio</i>).....	77
вг) Начини на здобивање со сопственост според <i>jus gentium</i>	78
- Traditio.....	78
- Occupatio	79
- Thesaurus (наоѓање скриено богатство).....	79
- Accesio (прираснување на припадок)	80
- Specificatio (преработка).....	82
- Commixtio, confusio (смешување на ствари).....	82
- Присвојување на плодови.....	82
д) Заштита на сопственоста	83
да) Средства за заштита на квиритскиот сопственик.....	83
дб) Средства за заштита на бонитарниот сопственик	84
дв) Посебни средства за заштита на сопствениците.....	84
ѓ) Престанок на сопственоста.....	85
В. ВЛАДЕНИЕ.....	86
а) Поим на владение.....	86
б). Стекнување на владение.....	88
в) Губење на владението	88
г) Заштита на владението	89
Г. СТВАРНИ ПРАВА ВРЗ ТУГИ СТВАРИ	90
а) Службености	90
аа) Земјишни службености	91
- Селски (полски) земјишни службености	91
- Градски земјишни службености	92
аб) Лични службености.....	92
ав) Стекнување на службеностите	94
аг) Престанок на службеностите.....	94
б) Долгорочни договори за закуп на земјиште	95
в) Заложни договори.....	96
ва) <i>Fiducia cum creditore</i>	96
вб) Рачен залог (<i>pignus</i>).....	96
вв) Хипотека	98
ВТОРА ГЛАВА.....	102
ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО.....	102
А. ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО И ОБЛИГАЦИОНИ ОДНОСИ.....	102
Б. Субјекти на облигационите односи.....	102
а) Дејство на облигациите на лицата <i>alieni juris</i> и робовите.....	102

aa) Actiones adjectitiae qualitatis	102
аб) Actiones poxales	105
ав) Природни обврски	105
б) Дејство на облигациите спрема трети лица	106
ба) Облигации во полза или на товар на трети лица	106
бв) Промена на субјектите во облигационите односи	108
в. Збирни облигациони односи	108
ва) Разделни и солидарни обврски	108
Б. СОДРЖИНА НА ОБЛИГАЦИОНИТЕ ОДНОСИ	110
а) Предмет на облигационата престација	110
б) Надомест на штета	110
в) Договорна казна	113
г) Камати	113
В. ИЗВОРИ НА ОБЛИГАЦИИТЕ	115
Г. ДОГОВОРИ КАКО ИЗВОРИ НА ОБЛИГАЦИИТЕ	115
а) Поим на договорите како извори на облигациите	115
б) Елементи на облигационите договори	116
ба) Несогласување меѓу изјавената и волјата на страните	116
бб) Толкување на волјата	119
бв) Небитни елементи на договорите	120
- Услов	120
- Рок	122
- Сметање на времето	123
- Налог	123
в) Неважност на договорите; конвалидација; конверзија	124
Д. ФОРМАЛИСТИЧКИ ДОГОВОРИ	125
а) Mancipatio	125
б) Nexum	125
в) Фидуција	126
Ѓ. ВЕРБАЛНИ ДОГОВОРИ	126
а) Стипулација	126
б) Dotis dictio	127
в) Jus iurandum liberti	127
Е. РЕАЛНИ ДОГОВОРИ	128
а) Заем	128
б) Послуга	129
в) Остава	129
г) Рачен залог (pignus)	134
д) Безимени реални договори	134
Ж. ЛИТЕРАРНИ ДОГОВОРИ	136
а) Expensilatio или nomina transcripticia	136
б) Chirographa и syngrapha	136
в) Литерарни договори во времето на Јустинијан	136
З. КОНСЕНСУАЛНИ ДОГОВОРИ	137
а) Договор за купопродажба (emptio venditio)	137
б) Locatio conductio	141
в) Societas (оптаклак)	142
г) Договор за полномошно (mandatum)	144

S. ПАКТИТЕ КАКО ИЗВОРИ НА ОБЛИГАЦИИ	146
а) Дополнителни пакти (<i>pacta adiecta</i>)	146
б) Преторски пакти (<i>pacta praetoria</i>)	147
в) Законски пакти (<i>pacta legitima</i>)	148
И. ДЕЛИКТИ КАКО ИЗВОРИ НА ОБЛИГАЦИИТЕ	148
а) Деликти од старото римско право	149
аа) <i>Injuria</i>	149
аб) <i>Furtum</i>	150
ав) <i>Damnum injuria datum</i>	151
аг) <i>Rapina</i>	153
б. Деликти од хонорарното право	153
ба) <i>Dolus</i> (забелешка: спореди го делот кој се однесува	153
на несогласувањето меѓу изјавата и волјата	153
на странките и надоместување на штета)	153
бб) <i>Metus</i> (страв)	154
бв) <i>Fraus creditorum</i>	154
J. VARIAE CAUSARUM FIGURAE	155
а. Квазиконтракти како извори на облигации	155
аа) Поим на квазиконтракти	155
аб) <i>Negotiorum gestio</i>	155
ав) Правно неосновано збогатување (<i>condictiones sine causa</i>) ...	156
аг) Случајна заедница (<i>communio incidens</i>)	157
б. <i>Quasidelicta</i>	157
в) Други извори на облигациите	158
К. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ПОБАРУВАЊАТА	159
а. Реално обезбедување на доверителите од страна на	159
должникот	159
аа) Капар	159
б. Персонално обезбедување на доверителите од страна на	159
должникот	159
ба) <i>Stipulatio roepae</i>	159
бб) Други начини на персонално обезбедување на доверителите	159
од страна на должникот	159
в. Обезбедување на доверителот од страна на трети лица	160
ва) Договори за гаранција (<i>adpromissio</i>)	160
вб) Интерцесија на жените	162
Л. ГАСЕЊЕ НА ОБЛИГАЦИИТЕ	162
а. Начини на гасење на обврските со дејство <i>ipso iure</i>	162
аа). Свечени начини на гасење на обврските	162
аб) Исплатување на обврската	163
ав) <i>Datio in solutum</i>	164
аг) Новација	164
ад) Компензација	165
аф) Други начини на гасење на облигациите	166
б. Гасење на обврските оре <i>exceptiones</i>	167
ба) <i>Pactum de non petendo</i>	167
бб) <i>Litis contestatio</i> и пресуда во <i>judicia imperio continentia</i>	167
ЛЪ. ПОСЛЕДИЦИ ОД НЕИЗВРШУВАЊЕ НА ОБВРСКИТЕ	168

а) Задочнување на должникот или доверителот.....	168
ТРЕТА ГЛАВА.....	170
III. НАСЛЕДНО ПРАВО.....	170
А. ПОИМ НА НАСЛЕДНОТО ПРАВО И НАСЛЕДНО-ПРАВНИОТ ОДНОС.....	170
Б. ИНТЕСТАТСКО (ЗАКОНСКО) НАСЛЕДУВАЊЕ.....	172
В. НАСЛЕДУВАЊЕ ВРЗ ОСНОВА НА ТЕСТАМЕНТ.....	174
Г. НУЖНО НАСЛЕДНО ПРАВО.....	178
Д. ЗДОБИВАЊЕ СО НАСЛЕДСТВО.....	179
Г. СИНГУЛАРНА СУКЦЕСИЈА.....	181
- ЛЕГАТ И ФИДЕИКОМИС.....	181
ТРЕТ ОДДЕЛ.....	183
JUS QUOD AD ACTIONES PERTINET.....	183
ГРАЃАНСКА ПОСТАПКА.....	185
А. ГРАЃАНСКА ПОСТАПКА – ВОВЕД.....	185
Б. ЛЕГИСАКЦИОНА ПОСТАПКА.....	186
а) Општи карактеристики.....	186
б) Пример за легисакција.....	186
В. ФОРМУЛАРНА ПОСТАПКА.....	187
а) Општо.....	187
б) Делови на формулата.....	188
в) Тек на постапката.....	189
г) Видови тужби во формуларната постапка.....	190
д) Вонредни средства за заштита на субјективните права.....	191
Г. ЕКСТРАОРДИНАРНА ПОСТАПКА.....	193
а) Општо.....	193
б) Посебни постапки - нередовни постапки.....	193
КОРИСТЕНИ КРАТЕНКИ.....	196
ПРЕДМЕТЕН РЕГИСТАР.....	198
СОДРЖИНА.....	207

Сконје, 2020

ISBN 978-608-4756-43-9